

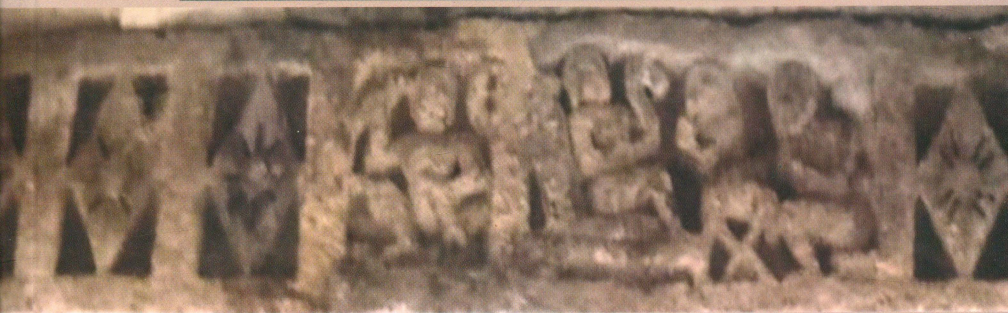

मोहरिते सच्चवयणस्स पलिमंथू (ठाणंगसुत्त, ५२९)

अनुसन्धान - ८४

प्राकृतभाषा अने जैनसाहित्य विषयक संपादन, संशोधन, माहिती वगैरेनी पत्रिका

संपादक : विजयशीलचन्द्रसूरि

कलिकालसर्वज्ञ श्री हेमचन्द्राचार्य
नवम जन्मशताब्दी स्मृति संस्कार शिक्षणनिधि - अमदावाद

मार्च - २०२१

मोहरिते सच्चवयणस्स पलिमंथू (ठाणंगसुत्त, ५२९)
'मुखरता सत्यवचननी विघातक छे'

अनुसन्धान

प्राकृतभाषा अने जैनसाहित्य-विषयक
सम्पादन, संशोधन, माहिती वगैरेनी पत्रिका

८४

सम्पादक :
विजयशीलचन्द्रसूरि

श्रीहेमचन्द्राचार्य

कलिकालसर्वज्ञ श्रीहेमचन्द्राचार्य नवम जन्मशताब्दी

स्मृति संस्कार शिक्षणनिधि

अहमदाबाद

मार्च - २०२१

अनुसन्धान ८४

आद्य सम्पादक : डॉ. हरिवल्लभ भायाणी

सम्पादक : विजयशीलचन्द्रसूरि

सम्पर्क : C/o. अतुल एच. कापडिया
A-9, जागृति फ्लेट्स, पालडी
महावीर टावर पाछळ, अमदावाद-३८०००७
M. 99798 52135
E-mail: s.samrat2005@gmail.com

प्रकाशक : कलिकालसर्वज्ञ श्रीहेमचन्द्राचार्य नवम
जन्मशताब्दी स्मृति संस्कार शिक्षणनिधि,
अहमदाबाद

प्राप्तिस्थान : (१) आ. श्रीविजयनेमिसूरि जैन स्वाध्याय मन्दिर
१२, भगतबाग, जैननगर, नवा शारदामन्दिर रोड,
आणंदजी कल्याणजी पेढीनी बाजुमां,
अमदावाद-३८०००७
M. 99798 52135 (अतुल एच. कापडिया)

(२) सरस्वती पुस्तक भण्डार
११२, हाथीखाना, रतनपोल,
अमदावाद-३८०००१
फोन : ०७९-२५३५६६९२

प्रति : २५०

मूल्य : ₹ 150-00

मुद्रक : क्रिश्ना ग्राफिक्स, किरीट हरजीभाई पटेल
९६६, नारणपुरा जूना गाम, अमदावाद-३८००१३
(फोन: ०७९-२७४९४३९३)

निवेदन

आपणे बधा अत्यन्त विषम अने सन्तापभर्या समयमांथी गुजरी रह्या छीए. एक अदृश्य Virus आपणा समग्र उपर भरडो लईने बेठो छे, अने मृत्युना देवता जाणे तेना सेवक के आज्ञाकारी होय तेम आपणी आजुबाजुथी अनेक लोकोने टपकाव्ये जाय छे !

आ Virus ने लीधे के पछी अन्यान्य बिमारीओने कारणे के पछी उंमर पहोंचवाने कारणे, आपणा केटलाबधा स्नेही स्वजनोए आपणी वच्चेथी चिरविदाय लई लीधी ! क्षति न पूरी शकाय तेवी वसमी छे. आपणे फक्त नामो ज लईए :

श्री जयंतभाई मेघाणी ! नखशिख सज्जन ! ग्रन्थालय अने प्रकाशननी प्रवृत्तिने वरेला विद्वान् ! बहुश्रुत शब्द वापरी शकाय एटला विद्यासज्ज, छातां तेनो भार तो नहि, बल्के पोते अज्ञ वा अल्पज्ञ मात्र होवानो निर्भ्रान्त अने निराडम्बर दावो ! ओछामां ओछुं बोले, परन्तु बोले ते एटलुं तोलीने बोले के तेमना एक पण शब्दने तमे उवेखी के उत्थापी न शको ! विद्याकीय प्रवृत्ति के कशी पण इतर उमदा प्रवृत्ति थती जुए तो हरख प्रगट कर्या वगर रही न शके तेवा गुणरागी गुणिजन ! आवा सज्जननी खोट भरपाई थवानुं अशक्यमात्र छे.

श्री हसुभाई याज्ञिक ! एक मर्मज्ञ अने शास्त्रज्ञ विद्वज्जन ! तेमनां पुस्तको अने लेखो तेमने आपोआप शास्त्रवेत्ता अने अशास्त्रीयताना विरोधी तरीके प्रतिष्ठित करी दे छे ! लोकसाहित्य होय, लोकसंगीत के लोकगीत होय, शास्त्रीय संगीत होय, कथासाहित्य होय, आ प्रकारना कोई पण विषय परना तेमना संशोधनने पडकारवानुं अशक्य हतुं. तेमनी वात क्यारेय निर्मूल-निराधार के वृथाप्रलाप न हती. कोई विषये कोई अनुचित, शास्त्र के इतिहासथी विपरीत, प्रतिपादन करे त्यारे तेमनो पुण्यप्रकोप प्रज्वलित थया विना न रहेतो. माणस तरीके सम्पूर्ण सज्जन व्यक्तित्व !

श्रीजयदेव भोजक ! गुजरात-सौराष्ट्रनुं संगीत, संगीत-संशोधन तथा

સુગમ સંગીતના ક્ષેત્રે એક બહુ મોટું નામ ! સજ્જનતા અને માનવીય ઉમદા તત્ત્વોથી સભર વ્યક્તિત્વ ! ગુજરાતમાં સંગીતનો વ્યાપ વધે તે માટે છેલ્લા શ્વાસ સુધી પ્રવૃત્ત રહ્યા, તો સંગીતના વિષયે સતત નવનવાં સંશોધન માટેય સતત મથતાં રહ્યા. છેલ્લા દિવસે પણ સંગીત વિષયે પોતાનો નવો શોધપ્રબન્ધ લખવાનું ચાલુ હતું !

ડૉ. સાગરમલ જૈન ! M.P. ના જૈન વિદ્વાન્ ! વિખ્યાત વ્યક્તિત્વ ! શતાધિક વિદ્યાર્થીઓને Ph.D. કે D. Lit. કરાવેલ ! જીવનભર લેખન તથા અધ્યાપનમાં પ્રવૃત્ત રહ્યા. સેંકડો પુસ્તકો તેમનાં નામે છે. ચિન્તન અને સંશોધન મુખ્ય વિષયો ! પાર્શ્વનાથ વિદ્યાશ્રમ - બનારસના નિયામક વર્ષો તક રહ્યા. પોતાના ગામ શાજાપુરમાં પગ વાળીને વર્ષો બેઠા અને અનેક અध्येતાઓને ભણાવ્યા. પોતાનું સમૃદ્ધ ગ્રન્થાલય, જે એક પ્રાચ્ય વિદ્યાપીઠની બરાબરીનું છે તે, સ્થાપ્યું. અન્તે સ્થાનકવાસી જૈન પરમ્પરાનુસાર અણસણ વ્રત/સંથારા દ્વારા દેહ તજ્યો.

આવા કેટલાબધા વિદ્વાનો તથા સાહિત્યકાર મિત્રોએ આ કપરા કાઢમાં વિદાય લીધી ! અત્યન્ત દુઃખદ છે આ બધું. અલબત્ત, કાલદેવતા સમક્ષ મનુષ્ય સદા અને સદંતર લાચાર જ હોય, એ તથ્ય સ્વીકારવું જ રહ્યું !

આ તમામ વિદ્વાન્ સજ્જનોને હૃદયથી શ્રદ્ધાંજલિ !

— શી.

अनुक्रमणिका

अज्ञातकर्तृक त्रण नानकडी कृतिओ	मुनि निर्ग्रन्थचन्द्रविजय	१
लोकनालिका प्रकरणनी अवचूरि		
कर्ता : नयविलास मुनि	साध्वी समयप्रज्ञाश्री	८
स्वाध्याय-सङ्ग्रह	मुनि श्रुताङ्गचन्द्रविजय	३२
हरियाली समुच्चय	सं. उपा. भुवनचन्द्र	५५
श्रीआज्ञासुन्दर-कृत		
विद्याविलास चउपई	सं. डिम्पल नीरव शाह	६२
जैन साहित्यमें श्रीराम, रामायण और		
अयोध्यापुरी	डॉ. रेणुका पोरवाल	१०३
विहंगावलोकन	उपा. भुवनचन्द्र	१०७
जुना गढवाळुं देरासर	सतीशचन्द्र व्यास	१११

आवरणचित्र-परिचय

आ चित्रोना परिचय माटे आ अङ्गमां प्रकाशित सतीशचन्द्र व्यासनो लेख जोवा भलामण.

आवरण १ — लज्जागौरी (ऊपर)नुं घसायेलुं शिल्प, तथा बे शिष्योने वाचना आपता आचार्यनुं शिल्प (नीचे).

आवरण ४ — वितान-शिल्प (ऊपर), गायने कसाई वाडे लई जतां मनुष्योनुं शिल्प (नीचे).

અજ્ઞાતકર્તૃક ટ્રણ નાનકડી કૃતિઓ

— મુનિ નિર્ગન્થચન્દ્રવિજય

(૧) શ્રીહરિભદ્રસૂરિજીકૃત સંસારદાવાનલ સૂત્રની સંક્ષિપ્ત અને સુગમ ટીકા અત્ર પ્રસ્તુત છે. વિશેષતા તરીકે ચોથી ગાથામાં પ્રચલિત પાઠ “બહુલપરિમલા” અને “તારહારાભિરામે”ના સ્થાને અનુક્રમે “બહલપરિમલા” અને “તારતારાભિરામે” દર્શાવવામાં આવ્યો છે. આ કૃતિની હસ્તપ્રત શ્રીકૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમન્દિર, કોબા તરફથી પ્રાપ્ત થઈ છે. તે બદલ ત્યાંના કાર્યવાહકશ્રીનો ખૂબ ખૂબ આભાર ।

(૨) બીજી કૃતિ પળ સંસારદાવાની અન્યકર્તૃક વૃત્તિ છે તે પળ સરલ અને માહિતીપ્રદ છે । તેમાં “બહુલપરિમલા” જ પાઠ સ્વીકૃત કરવામાં આવ્યો છે પરંતુ અન્ય મત તરીકે “બહલપરિમલા”નો પળ નિર્દેશ છે । આ કૃતિ શ્રીકાન્તિવિજય જ્ઞાનભળ્ડાર પાટણથી પ્રાપ્ત થઈ છે । તે આપવા બદલ ત્યાંના સંચાલકશ્રીનો ઘણો આભાર માનીએ છીએ ।

(૩) ત્રીજી કૃતિ ગુરુને પત્ર લખવાની પદ્ધતિ છે જેમાં આલંકારિક વિશેષણો દ્વારા ગુરુને સંબોધવામાં આવ્યા છે । કૃતિ થોડીક અસ્પષ્ટ છે । આની હસ્તપ્રત આ. શ્રીચન્દ્રસાગરસૂરિ જ્ઞાનમન્દિર, ધારાકુંઆ, ઉજ્જૈનથી પ્રાપ્ત થઈ છે તેના માટે તેઓનો આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ ।

*

વીરસ્તુત્યવચૂરિદ્વયમ્

॥ ૬ ॥ સંસારદાવાનલદાહનીરં, સમ્મોહધૂલીહરણે સમીરં ।

માયારસાદારણસારસીરં, નમામિ વીરં ગિરિસારધીરં ॥૧॥

‘સંસારેતિ । વ્યાખ્યા’ - અહં વીરં નમામીતિ ક્રિયાસણ્ટકુઃ । કિમ્ભૂતં વીરં ? ‘સંસારો’ = ભવઃ સ એવ ‘દાવાનલો’ = વનવહ્નિસ્તસ્ય ‘દાહો’ જ્વલનં તસ્મિન્ નીરમિવ ‘નીરં’ = જલં તસ્ય વિનાશકત્વાત્; પુનઃ કિમ્ભૂતં ? સંમોહ સમ્મોહ એવ ધૂલી તસ્યા ‘હરણં’ = વિનાશસ્તસ્મિન્ વિષયે સમીરમિવ ‘સમીરં’ = વાયુતુલ્યં, પુનઃ કિમ્ભૂતં ? માયાઃ ‘માયા’ = વક્રતા સૈવ ‘રસા’ = પૃથ્વી તસ્યા ‘દારણં’ = ભેદનં તત્ર ‘સારઃ’ = પ્રધાનઃ ‘સીરો’ = હલસ્તમ્, પુનઃ

किम्भूतम् ? गिरिषु = पर्वतेषु 'सारः' = प्रधानो मेरुरित्यर्थः, तद्वद्भ्रूय'स्तम् ।
इन्द्रवज्रावृत्तम् । अत्र रूपकालङ्कारः ॥१॥

भावाऽवनामसुरदानवमानवेन, चूलाविलोलकमलावलिमालितानि ।
सम्पूरिताऽभिनतलोकसमीहितानि, कामं नमामि जिनराजपदानि तानि ॥२॥

'भावेति । व्याख्या' अहं तानि जिनराजपदानि नमामि, 'जिनानां
राजान' = स्तीर्थकरास्तेषां 'पदानि' = चरणान्[नि] 'पद' शब्दः पुनपुंसकः
नमामीति "णमं प्रहृत्वे" (३८८) इति धातुः, कथम् ? 'काम'-मऽत्यर्थम्,
किम्भूतानि जिनराजपदानि ? 'तानि'-प्रसिद्धानि, पुनः किम्भूतानि जिनराजपदानि ?
भावा० 'भावेन' = भक्त्या 'अवनामः' = प्रणामो येषां ते एवंविधा ये 'सुराः'
- स्वर्गवासिनः, 'दानवा'श्च = पातालवासिनः, 'मानवा'श्च = मध्यलोकवासिनो
मर्त्यास्तेषां 'मिनाः' = स्वामिनस्तेषां 'चूलाः' = शिरःस्थशिखास्तासु 'विलोलानि'
= चपलानि यानि 'कमलानि' = पङ्कजानि तेषां 'आवलिः' = श्रेणिस्तया
'मालितानि' = पूजितानि माला जाता एषामिति मालितानि, पुनः किम्भूतानि ?
संपू० 'संपूरितानि' = पूर्णीकृतानि 'अभिनताः' = प्रणता ये लोका स्तेषां
'समीहितानि' = वाञ्छितानि यैस्तानि, पुनर्द्वितीयाज्ञापनाय तानीति ।
वसन्ततिलकावृत्तम् ॥२॥

बोधागाधं सुपदपदवीनीरपूराभिरामं, जीवार्हिसाविरललहरीसङ्गमागाहदेहं ।
चूलावेलं गुरुगममणीसङ्कुलं दूरपारं, सारं वीरागमजलनिधिं सादरं साधु सेवे
॥३॥

'बोधेति । व्याख्या' अहं वीरागमजलनिधिं सेवे, 'वीरो' = वर्धमान
स्तस्यागमः' = सिद्धान्तः स एव 'जलनिधिः' = समुद्रस्तं 'सेवे' = श्रये
'षेवृङ्' (८१९) सेवृडि (८२०)''त्यादि दण्डका धातवः सेवायां, कथं ?
'सादरं' = सोत्साहं, पुनः कथं ? 'साधु' = सुन्दरं, किम्भूतं वीरागमजलनिधिं ?
बोधा० 'बोधो' = ज्ञानं तेना'ऽगाधो' =ऽलभ्यतलस्पर्शोऽनन्तार्थत्वात्, समुद्र-
पक्षेऽप्ययमेवार्थोऽथवा बोधः स एवा'ऽगाधः' = गभीरत्वं यत्र स तम्,
भावनिर्देशादयमर्थः । पुनः किम्भूतम् ? सुपद० 'सुपदानि' = शोभनपदानि
तेषां 'पदवी' = पद्धतिर्वचनरचना इत्यर्थः सैव'नीरपूरो'-जलराशिः स्तेनाड-
'भिरामो' = मनोज्ञस्तम्, पुनः कथम्भूतम् ? जीवा० 'जीवानां' = प्राणिनां

अहिंसा-दया सैवाऽविरलाः' सङ्कीर्णा या लहर्यस्तासां 'सङ्गमः' = परस्परमिलनं तेनाऽ'गाहो' =ऽविलोडनाहो 'देहः' = शरीरं यस्य स तम्, पुनः कथम्भूतम् चूलावेलं० 'चूला' = दशवैकालिकादिग्रन्थप्रान्तगतशास्त्रविशेषः सैव 'वेला'ऽम्भसो वृद्धिर्यस्मिन् स तम्, पुनः कथम्भूतम् ? गुरु० 'गुरवो' = महान्तो ये 'गमाः' = सदृशपाठास्त एव मण्यस्तैस्सङ्कुलं' = सङ्कीर्णं 'मणी' शब्द ईकारान्तोऽप्यस्ति पुंस्त्रीलिङ्गश्च, पुनः कथम्भूतम् ? 'दूर'मनासनं 'पारं' = परतीरं यस्य स तम् 'सुअसायरो अपारो' इति वचनात् समुद्रपक्षेऽप्ययमेवार्थः, पुनः कथम्भूतम् ? 'सारं' = प्रधानं द्वयोः पक्षे तुल्यमिदं विशेषणं, मन्दाक्रान्ता वृत्तम् ॥३॥

आमूलालोलधूलीबहुलपरिमलालीढलोलालिमाला-

झंकारारावसारामलदलकमलागारभूमीनिवासे !

छायासम्भारसारे ! वरकमलकरे ! तारहाराभिरामे !

वाणीसन्दोहदेहे ! भवविरहवरं देहि मे देवि ! सारं ॥४॥

॥ इती श्रीमहावीरस्तुतिः ॥

'आमूलेति । व्याख्या'-पादद्वयेनाऽऽद्यं सम्बोधनपदं, हे आमू० 'आमूलात्' = आ समन्ता'ल्लोलं' = चपलमेवविधं यत् पुनः 'धूली' = मकरन्द स्तस्य 'बहुलो' = महान् 'बहुल' इति पाठे 'बहुलः' = सान्द्रः यः 'परिमलो' = गन्धस्तत्रा'ऽऽलीढा' = आसक्ता 'लोला'श्चपलाश्च ये'ऽलिनो' = भ्रमरास्तेषां 'माला' = श्रेणिस्तस्या झंकारो = 'गुमगुमे'ति लक्षणं स एवा'ऽऽरावो' = ध्वनिस्तेन 'सारं' = प्रधानमेवंविधं यत् पुनरमलानि पत्राणि यत्र तत्, यदेवंविधं 'कमलं' = पङ्कजं तदेवा'ऽगारं' = गृहं तस्य 'भूमी'-रसा तस्यां 'निवासो' = स्वस्थानं यस्याः सा तस्य सम्बोधनं क्रियते हे आमूलादारभ्य निवासान्तं समस्तं पदं, समासान्तर्गतविशेषणत्वाद् यथायोग्यं समासः कर्तव्यः । पुनः कथम्भूते ? हे देवि ! छायासं० 'छाया' कान्तिस्तस्या'स्सम्भारो'ऽतिशयस्तेन 'सारा' = प्रधाना तस्याः सम्बोधने हे छाया०, पुनः कथम्भूते ? हे देवि ! वर० 'वरं' = प्रधानं यत् 'कमल' = मम्बुजं तत् 'करे' = हस्ते यस्याः सा तस्याः सम्बोधने हे वर०, पुनर्हे कथंभूते देवि ? तार० 'तारो'वलक्षो 'हारो' = षष्टदशसरिकादिस्तेना'भिरामा' मनोज्ञा तस्याः सम्बुद्धौ हेतार०, पुनः हे कथम्भूते देवि ? वाणी० 'वाणी' = गीतस्या'स्सन्दोहः' = समूहः स एव

‘देहः’ = शरीरं यस्याः सा तस्याः संम्बुद्धौ हे वाणी० ‘हे देवि’ इति मुख्य सम्बोधनपदं हे देवि ! त्वं ‘सारं’ = प्रधानं भवविरहवरं ‘भवः’ = संसारस्तस्य यो ‘विरहो’ - वियोगस्तदेव ‘वरम्’भिलषितवस्तु निर्वाणमित्यर्थः ‘देहि’ = प्रयच्छ इति, स्त्रग्धरा वृत्तम् ॥ इयं स्तुतिः श्री हरिभद्रसूरीणां कृतिः । कथं ज्ञातमिति चेदुच्यते ये केचन “विरह” शब्दलाञ्छिता ग्रन्थास्ते हरिभद्रसूरीणां कृता इति पञ्चाशकवृत्तौ ॥४॥ इति वीरस्तुत्यवचूरिः ॥

(२)

संसारदावानलदाहनीरं, सम्मोहधूलीहरणे समीरं ।

मायारसादारणसारसीरं, नमामि वीरं गिरिसारधीरं ॥१॥

‘वीरं’ = वर्द्धमानस्वामिनं ‘नमामि’ = स्तौमीति क्रिया । किंविशिष्टं वीरं ? संसरणं ‘संसारो’ = भवः स एव ‘दावानलो’ = दवाग्निस्तस्य ‘दाहो’ = दहनं तस्य विध्यापने कर्तव्ये नीरमिव नीरं = तोयमतस्तं संसारदावानल-दाहनीरं । मोहयतीति ‘मोहं’ = मोहनीयं कर्म समेकीभावेन मोहः - ‘सम्मोहः’ स एव ‘धूली’ = पांसुस्तस्या हरणं = अपनयनं तत्र समीर इव समीरः = पवनस्तम् । ‘मायैव’ = कौटिल्यमेव ‘रसा’ = पृथिवी तस्या ‘दारणं’ = विभेदनं तत्र ‘सारसीरं’ = प्रधानलाङ्गलं तद्वद् यस्तम् । गिरीणां सारो = मेरुस्तद्वद्धीरोऽक्षोभ्यः - परीषहोपसर्गादिभिः ॥१॥

भावावनामसुरदानवमानवेन, चूलाविलोलकमलावलिमालितानि ।

संपूरिताभिनतलोकसमीहितानि, कामं नमामि जिनराजपदानि तानि ॥२॥

जिनानां राजानो ‘जिनराजान’स्तौर्थाकृतस्तेषां ‘पदानि’ = चरणास्तानि ‘नमामि’=नमस्करोमीति क्रिया । किंविशिष्टानि ? ‘भावेन’ = भक्त्या ‘ऽवनामो’-ऽवनमनं येषां ते । तथाविधा ‘सुरा’ = विमानवासिनः, ‘दानवा’ = भवनवासिनः, ‘मानवा’ = मर्त्यास्तेषां ‘मिनाः’ = स्वामिनः, भावावनामाश्च ते सुरदानवमानवेनाश्च तेषां ‘चूला’ = मस्तक-शिखाः तासु विलोलाश्च ताः ‘कमलानां’ = पद्मानां ‘आवलय’श्च = पङ्क्त्यस्ताभि ‘मालितानि’ = पूजितानि इत्यनेन त्रैलोक्य-वन्द्यानीति कथयतीति । ‘समे’कीभावेन ‘पूरितानि’ = कृतानि ‘अभिम्(न)त-

‘लोकानां’ = प्रणतमर्त्यानां ‘समीहितानि’ = वाञ्छितानि यैस्तानि ‘काम’मत्यर्थमिति क्रियाविशेषणमिति ॥२॥

बोधागाधं सुपदपदवीनीरपूराभिरामं, जीवाहिंसाविरललहरीसंगमागाहदेहं ।
चूलावेलं गुरुगममणीसंकुलं दूरपारं, सारं वीरागमजलनिधिं सादरं साधु सेवे ॥३॥

‘वीरस्यागमः’ = सिद्धान्तः स एव ‘जलनिधिः’ = समुद्रस्तं ‘सेवे’ - सेवां करवाणीति क्रिया । कथम्भूतम् ? ‘बोधेना’ऽवगमनेना ‘गाधः’ = अलब्धमध्ये यस्तं बोधागाधं, शोभनानि च तानि पदानि च सुपदानि ‘सुप्’, ‘तिङ्’अन्तानि (जै.व्या. १.२.१०३), तेषां ‘पदवी’ = पद्धतिः सैव XXX नीरं तस्य ‘पूरः’ = सङ्घातस्तेना ‘भिरामो’ = रमणीयस्तं सुपदपदवीनीरपूराभिरामं । ‘जीवाः’ = पृथिव्यादयस्तेषां ‘महिंसा’ = दया-रक्षा ता एवा ‘ऽविरला’ = घनाः जीवाहिंसाऽविरलाश्च ता लहरीश्च जीवाहिंसाविरललहरीस्तासां ‘सङ्गमा’ = मेलापका-स्तै ‘रगाहो’ऽनालोड्योऽव्याप्यो ‘देहो’ = विग्रहो यस्य स तथाभूतस्तं जीवाहिंसा-विरललहरीसङ्गमागाहदेहम् । चूलैव वेला यत्र स तथाभूतः तं चूलावेलं ‘गुरुवो’ = बृहत्प्रमाणास्ते च नैगमादयश्च त एव मण्यस्ताभिः ‘सङ्कुलः’-सङ्कीर्णस्तं गुरुगममणीसङ्कुलं, ‘दूरः’ ‘पारः’-पर्यन्तो यस्य स तथाविधस्तं दूरपारम् । ‘सारं’-प्रधानस्तं ‘सादरं’=सप्रयत्नं कायो भक्तिमः(मान्?) यथा भवति, ‘साधु’=सविनयं यथा भवति, द्वेऽपि क्रियाविशेषणे इति ॥३॥

आमूलालोलधूलीबहलपरिमलालीढलोलालिमाला-

झंकारारावसारामलदलकमलागारभूमीनिवासे !

छायासम्भारसारे ! वरकमलकरे ! ताराताराभिरामे !

वाणीसन्दोहदेहे ! भवविरहवरं देहि मे देवि ! सारं ॥४॥

भवस्य ‘विरहो’ = विनाशः स एव ‘वर’ = ईप्सितार्थसिद्धिस्तं विधेहि मे दे (देवि भगवति) ‘मे’ = मम ‘देहि’ = प्रयच्छेति क्रिया सैव विशिष्यते । आमूलात् ‘लोला’ = लम्पटा चासौ ‘धूली’ = किञ्ज{ल}ल्कश्च तस्याः, बहलश्चासौ ‘परिमलश्च’ = सौरभ्यं च तत्रा ‘लीढा’ = सङ्क्लृष्टा चासौ ‘लोला’ = लम्पटा ‘अलीनां’ = भ्रमराणां माला च तस्याः ‘झंकारः’ = ज्ञात्कार-स्तस्या ‘रावः’ = शब्दस्तेन ‘सारं’ = वरं ‘अमलानि’ = निर्मलानि ‘दलानि’

= पत्राणि यत्र 'कमलं' = पद्मं आमूलालोलधूलीबहलपरिमलालीढलोलालिमाला-
 ज्झंकारारावसारं च तत् कमलं च तदेवा'गारभूमिः' = गृहभूमी तस्यां 'निवासो'
 वसनं यस्याः सा तथाविधा सम्बोध्यते । 'छाया' = शोभा तस्याः सम्भारस्तेन
 'सारा'-वरा या सामन्त्यते । 'वरं' = प्रधानं 'कमलं'-पद्मं 'करे' = हस्ते
 यस्याः सा वरकमलकरा सम्बोध्यते तार = साया तारा = कनीनिका तारिका
 तयाऽ'भिरामा' = रमणीया तस्या आमन्त्रणं हे तारताराभिरामे ! । 'वाणी' -
 भारती तस्याः 'सन्दोहः' सङ्घातः स एव 'देहः' - शरीरं देहि मे देव(वि)
 सारमिति ॥४॥ इति संसारदावा० स्तुतिवृत्तिः समाप्ता ॥ शुभं भवतु श्री
 श्रमणसङ्घस्य लेखकपाठकयोश्च ॥

पत्रलेखनपद्धतिः ॥

॥ए ङ्॥ स्वस्तिश्रीआदिजिनं प्रणम्य ॥

तत्र हृद्यानवद्यचतुर्दशविद्याविद्याधरीपरीरम्भणोपात्तविद्याधरीपञ्चमहा-
 व्रतमहाव्रतभारवहनवृषभान् भविकपञ्चजनभवनिवासकदम्बकतारणान् मोहमहा-
 रिपुभञ्जनवारणान् कुकुमतवादिवसुन्धरारुहोन्मूलनहरीन् सुविहितचक्रचूडामणि-
 शृङ्गारान् उपशमरसभृङ्गारान् सकलतार्किकचक्राग्रेसरत्वखंडनिर्ग्रन्थकृतपरवादी-
 खण्डनान् संसारसागरसकलजन्तुतारकान् जगज्जंतुजन्मजरामरणदुःखनिवारकान् सोल
 (षोडश)कलासम्पूर्णशशिवदनान् सकलसम्प्राप्तपरमानन्दान् दुःखदावाग्नि-
 शमावनाम्भोधरान् सकलकुमतसङ्कोचनान् शत्रुमित्रसमानमोहमूर्च्छांनिवारणसुधारसान्
 अमृतकुण्डसमानलोचनान् सन्मार्गवाहकसार्थवाहान् मिथ्यात्ववृक्षोन्मूलन
 जलनजलप्रवाहान् शरणागतवज्रपञ्जरवीरान् सर्वगुणपरिकलितशरीरान् सकल-
 विषयकषायचूर्णीकृतान् सर्वविद्यागुणनिधानान् सर्वावसरसावधानान् बहुबुद्धिनिधानान्
 श्रीजिनाज्ञाप्रतिपालकविशुद्धधर्मप्ररूपकान् श्रीजिनशासनोद्योतकरान् श्रीजिनधर्म-
 स्थापकान् श्रीर्विधिपक्षगच्छशृङ्गारहारसर्वसिद्धान्तपारगान् पञ्चमहाव्रतधारकान्
 षट्जीवनिकायरक्षकान् बावीसपरीसहजीपकान् तपसंयमशूरवीरधीरान् देशनामृत-
 नीरान् चउविहधर्मप्ररूपकान् भविकजनमनमोहकान् सर्वजनहितकारकान् सर्वजना-
 नन्दकरान् चारित्रपात्रनिर्मलगात्रान् त्रिभुवनजनमनोवाञ्छितपूरणकान् पूज्याराध्य
 तमोत्तमान् परमपूजार्चनीयान् साधुसाधुगुणगणसंयुतान् नमितसुरासुरदानवमानव-

चक्षुःहरीन् सकलकार्त्तिकीहिमपादावदातकेतकीपत्रशतपत्रश्वेतकीर्त्तिमण्डल-
 निजवचनकलाऽऽवर्जितभूमण्डलाखण्डलकामिनीकर्णकेलिकुण्डलनिजवदन-
 वृत्तताविनिर्जितचन्द्रमण्डल - गुणगङ्गाजलकमण्डल - परमप्रीतिपात्र -
 सौवर्णवर्णगात्र - तपःशोषितनिजगात्र अतिमधुरकण्ठ - निजवचनरञ्जितभूपीठ
 - निर्मलमुखकमल-निर्नाशितपापमल सस्नेहगुणगेह-सुवर्णवर्णदेह सुधर्मधर्ममूर्ति-
 निर्मलदीप्ति - अतिस्फूर्ति - सरस्वतीकण्ठाभरण - ज्ञानदर्शनचारित्राभरण -
 भवजलतरणतर पूज्यपरमपूज्यविहरमानयुगप्रधान - तीर्थङ्करसमान प्रभुभट्टारक
 गच्छाधिराज श्रीपूज्यश्रीश्रीश्रीश्रीश्री श्रीधर्ममूर्त्तिसूरिभिश्चरणकमलान् इतिगुरूणां
 मात्र लिखी छइ नवानगरमाहि ॥

C/o. सुरेशभाई शाह
 ३०१, सुरेश सदन
 दोलतनगर रोड-४
 बोरीवली-इ.
 मुंबई-६६

લોકનાલિકા પ્રકરણની અવચૂરિ

કર્તા : નયવિલાસ મુનિ

— સાધ્વી સમયપ્રજ્ઞાશ્રી

જીવન અને જગત્ - આ બંને વિષયને જાણવાની જિજ્ઞાસા મહદંશે દરેકના મનમાં જાગતી હોય છે । અનેકવાર પ્રશ્ન થતા હોય છે કે દુનિયા = બ્રહ્માંડ = લોક; એનું સ્વરૂપ કેવું હશે ? અને આ વિષયમાં વૈજ્ઞાનિકોથી માંડીને દરેક દર્શનકારોએ યથામતિ - યથાશક્તિ સંશોધનો અને નિરૂપણો કર્યા છે । જૈનદર્શનમાં બતાવાયેલી સમ્પૂર્ણ જગત્-વ્યવસ્થા એક અદ્ભુત એવં તર્કસિદ્ધ વિષય છે ।

એક પ્રકારે Jain Cosmology નો એક ભાગ કહી શકાય તેવી આ કૃતિમાં લોકના સ્વરૂપનું Mathematical -ગાણિતિક વર્ણન અપાયું છે ।

લોકનો આકાર કેવો છે ? તેનો વિસ્તાર ક્યાં-કેટલો છે ? તેનું પ્રમાણ; ત્રસનાડીનું સ્વરૂપ; એક રાજ = રજ્જૂ. (=એક પ્રકારનું ક્ષેત્રપ્રમાણ; જે અસંખ્ય કોડાકોડી યોજનનું મનાય છે)ના ખંડુકની સંખ્યા; ઋધ્વલોકના ઋપરિતલથી લઈને અધોલોકે ૭ નરકપર્યંત પ્રત્યેક સ્થાનવિશેષના ખંડુકની પૃથક્ સંખ્યા-ગણના; સૂચી - પ્રતર - ઘન એ ત્રણે રીતથી રજ્જૂની ગણના; - તે કેટલા ખંડુકો વડે - કેવી રીતે કરી શકાય ? इत्यादि અનેક બાબતોનું અહીં ટૂંકમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે ।

આ કૃતિના / મૂળ ગ્રન્થકર્તાના નામનો નિર્દેશ છેલ્લી ગાથામાં ‘સુયધમ્મકિત્તિયં’ પદ દ્વારા ઉપદેશાત્મક ઢબે ‘શ્રીધર્મકીર્તિ’ એ પ્રમાણે સૂચિત કરાયો છે । તે પરથી આ કૃતિની રચના સં. ૧૩૦૨ થી ૧૩૨૮ની વચ્ચેના સમયમાં થઈ હોવાનું માની શકાય છે । કેમકે - ૧૩૦૨માં મુનિ ધર્મકીર્તિ તરીકે દીક્ષિત થયા બાદ ૧૩૨૮માં આચાર્યપદે સ્થાપન કરાયા ત્યારથી તેઓશ્રી આચાર્ય શ્રી ધર્મબોષસૂરિજી નામે પ્રસિદ્ધ થયા હતા । અને ૧૪મા સૈકાના મહાન પ્રભાવક તપગચ્છનાયક બન્યા હતા । અહીં તેમને ‘ધર્મકીર્તિ’ નામે ઓઢાવ્યા છે, તેથી આ રચના આચાર્ય થયા પહેલાંની હોવાનું અનુમાન થઈ શકે ।

અન્ત; જેનો બાલાવબોધ ચરતરગચ્છીય શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિશિષ્ય પં. શ્રી નયવિલાસજી દ્વારા કરાયો છે તેવી આ કૃતિ ભૂગોળમાં રસ ધરાવતી વ્યક્તિઓ માટે વિશેષ આનન્દદાયક બની રહેશે ।

॥ ६ ॥ प्रणम्य श्रीमहावीरं लोकालोकप्रकाशकम् ।

लोकनालाख्य - शास्त्रस्य कुर्वे बालावबोधकम् ॥१॥

श्री महावीरदेवनइ 'प्रणम्य'- नमी करी, श्री महावीरदेव केहवउ छइ ।
'लोकालोकप्रकाशक'- अलोक अलोकाकाश, प्रकाशक-प्ररूपक जे लोकनालि-
लोकस्वरूप जे शास्त्र, तेहनउ बालावबोध करुं छु ।

स्वच्छे श्रीखरतरे गच्छे श्रीमज्जिनचन्द्रसूरिशिष्योऽहम् ।

नयविलसदाख्यातः यथाम्नायं गुरोरिह ॥२॥

स्वच्छ जे निमल, खरतरगच्छनइ विषइ, श्रीमत-शोभायइ करी सहित
अथवा विद्यमान श्रीजिनचंद्रसूरिनउ शिष्य नयविलासइ नामइ, 'सदाख्यात'
- लोकमाहि प्रसिद्ध, 'यथाम्नायं'- जिम आम्नायइ परीग्रउ तेहवउ लिखूं छुं ।

जिणदंसणं विणा जं लोयं पूरंतु जम्ममरणेहिं ।

भ्र(भ)मइ जीउअणंतभवे तस्स सरूवं किमवि वुच्छं ॥१॥

जिणेति । जिन - वीतराग, तेहना दर्शन प(पा)खइ, 'लोयं पूरंतु'-
जे लोक पूरतउ, कीयइ - करीनइ, 'जम्ममरणेहिं'- जन्ममरणे करी, भ्रमइ
जीव अणंतभवे- जीव अणंत भवनइ विषइ परिभ्रमण करइ, तस्स सरूवं
'किमवि वुच्छुं(च्छं)' - तीयइ लोकनउ काईएक स्वरूप कहूं ॥१॥

वइसाहठाणठियपय-कडत्थकरजुगनरागई लोगो ।

उप्पत्ति-नास-धुवगुणसहिउ धम्माइ छ दव्वपडिपुण्णो ॥२॥

वइसाहत्ति । पेसारित पग जे संस्थान कहता आकार ते वैशाख-स्थान
मथाणउ कहीजइ तेहना आकार छिटा रह्या पग जेहना; वली ते नर केहवउ
छइ ? 'कडत्थकरजुगत्ति'- कडिनइ विषइ भलीपर राख्या छइ करजुगल
जिणइ । 'नरागईलोगो' - एहवउ जे नर तेहनइ आकार सरीखउ लोकनउ
आकार जाणिवउ । वलं(ली) ते लोक केहवउ छइ ? 'उप्पत्ति-नास-धुव-
गुणसहिंदो'- उत्पत्ति, उपजिवउ; नास कहतां विणसवउ; धुव कहितां चिरकाल
रहिवउ; एहवा जे गुण; तीए सहित जे धर्मास्तिकायादिक छ द्रव्य; तीए करी
'पडिपुण्णो'- पूरउ, भर्यउ छइ । वली ते लोक केहवउ छइ - ॥२॥

केणवि न कओ न धओऽणाहारो नहड्डियां(यो) सयंसिद्धो ।
अहमुहमहमल्लगठिय-लहुमल्लगसंपुडसरिच्छे ॥३॥

‘केणवि न कओ-’ कियइ कीधउ नथी । ‘न धओ’- किणइ धर्यउ नथी । ‘अनाहारो-’ निराधार, कोई लोकनइ आधार नथी । ‘नहड्डिओ’ - आकाशव्यापी रहउ छइ । ‘सयंसिद्धो’ - आपणपइ सिद्ध कहतां अनादिकालनउ वर्तइ छइ । वली केहवउ छइ ? ‘अहमुहमल्ल’- नीचइ मुखइ मल्ल कहतां मोटउ सरावलउ मूकीजइ; वली तेह ऊपर बीजउ सरावलउ समउ मूकीजइ; तेह उपर त्रीजउ सरावलउ उंधइ मुख धरीजइ; एहवा ३ सिरावला, तेहनइ आकार लोकनउ आकार जाणवउ ॥३॥

पयतलि सगेग मज्झे, पण कुप्परि सिरितलेगरज्जप(पि)हू ।

सा(सो) चउदसरज्जुच्चो, माघवइतलाओ (ओ) जा सिद्धी ॥४॥

‘पयतलिसगेगमज्झा’ वली ते लोक केहवउ छइ ? पयतल कहतां लोकरूप पुरुषनइ पग समान सातमी नरक पृथ्वी जाणवी । तिहां तिरछउ सात राज विस्तार लोकनउ जाणवउ । यद्यपि सात राज कांईएक ऊणा छइ तउ पण उबारी विवक्षा न कही । एक राज विस्तार तिरछउ लोकनउ मध्य रुचक तिहां जाणवउ । ‘पण कुप्परि’- तिरछउ पांच राज विस्तार कुप्पर कहतां कुहणीथानि पांचमउ देवलोक, तेहनउ त्रीजउ प्रतर, तिहां जाणिवउ । ‘सिरतलिगरज्जपिहू’- लोक रूपीयउ पुरुष तेहनइ सिर समान सिद्धिसिला, तिहां पिहुल कही एक राज पहिलउ सो चवदश रज्ज(ज्जु)च्चऊ ‘माघवतीतलाओ जा सिद्धी’- ते लोक माघवती कहतां सातमी नरक-पृथ्वी, तिहांहुंती सिद्धिसिला सिर समान चउद राज ऊंचउ ॥४॥

सगरज्जु मघवइतला पएसहाणीउ महीयले एगा ।

तो बु(वु)द्धी बंभ जा पु(प)ण, पुणहाणी जा सिवे एगा ॥५॥

सग० ॥ माघवती - सातमी नरकपृथ्वी, तिहां चिहुं दिसइ सात राज लोगनउ विस्तार जाणिवउ । तिहांहुंती ‘पएसहाणी’- प्रदेशारी आंगुलनइ असंख्यातमइ भागइ हाणि कीजइ । पछइ ‘महीयले एगा’ - महीतल कहता मेरु तेहमइ समइ विचि रत्नप्रभा पहिली नरकपृथ्वी तेह ऊपर अष्ट प्रदेशरूप गाइनी स्तननइ आकार ते रुचकप्रदेश कहीयइ, जिहांहुंती अद्वार दिसनी आदि

नीसरइ । ते किम ? दिस दिसनइ विषइ बि-बइ प्रदेश वधइ, विदिश एक एक प्रदेश वधइ । विदिस मोतीनी लडनी आकारि लांबा छइ । दिसि बि बि प्रदेश वधारता अनंतप्रदेशरूप विस्तार पामइ शकटनी ऊधिनइ आकार जाणवी । तिहां एक राज विस्तार जाणिवउ । 'तो बुझी'- तिवार पछी रुचकहूँती आंगुलनइ असंख्यातमइ भागप्रदेशरूप ता लांगइ वधारी जइ जां पांचमउ ब्रह्म देवलोक, तेहनउ तीजउ प्रतर तिहां 'पण' कहतां पांच राज विस्तार जाणवउ । 'पुण हाणी जा सिवे एगा'- पुण वली, आंगुलनउ असंख्यातमउ भाग प्रदेश तां लगइ घटाडीजइ । 'जा सिवे एगा' - जां लागि सिव-मोक्ष, तिहां एक राज विस्तार जाणवउ । हिव १४ राजलोक असत्कल्पनायइ करी - किणही वस्तु कदाचित् न कीधी हुइ ते असत् कल्पना कहीयइ । हिवइ खांडूए करी विहचवानी इच्छा करतउ पहिलउ खांडूउ समझावा भणी ए गाथायइ करी लोकनालि माडइ छइ ॥५॥

सगवन्न रेह तिरिअं, ठवसु पण उड्डं च रज्जु चउअंसे ।

इगरज(ज्जु)वित्थरायय, चउदस रज्ज त(रज्जुच्च त) सनाडी ॥६॥

सत्त० (सग०) ॥ सत्तावन्न रेखा ५७ तिरिछी मांडीयइ, रेखाए करी ऊर्ध्वलोक अधोलोकइ सत्तावन रेखाइ छप्पन्न खांडुया हुवइ । पांच रेखाए तिरिछ ४ खांडुआ जाणिवा । खांडुआनउ अर्थ कहइ छइ । एक राजना च्यार-४ अंस कीजइ ते खांडूआ कहीजइ । 'एकरज्जत्ति' - एक राज चिहूँ खांडूए थाइ । चउद राजनउ मांहिलउ १ राज तेत्रीस नाडि विस्तर अनइ आयामि एक राज जाणिवउ । अनइ चऊद राज ऊंची जाणवी । ए ऊर्ध्वलोक अधोलोकना खांडूआ कह्या । हिवइ सर्वलोकना तिरिछ खांडूआ कहिवानी वांछा करुं छुं । पहिलउ रुचक आद देई ऊर्ध्वलोकांत सीम तिरिछां खांडूआ कहइ छइ ॥६॥

उड्डं (ड्डे) तिरियं चउरो, दुसु छ दुसु अड्ड दसय इक्किक्के ।

बारस दोसुं सोलस दोसुं वीसावीसायं चउसु पुढो ॥७॥

उड्डेति० ॥ समभूतलहूँती ऊर्ध्वलोक चढतां तिरिछा चिहूँ श्रेणइ च्यारच्यार खांडूआ त्रसनाडिमाहि जाणिवा, अनइ त्रसनाडि बाहिर खांडूयउ को नही । 'दुसु छ' - तिहांहुँती ऊपरली बिहूँ श्रेणइ छ-छ खांडुआ जाणिवा । च्यार-च्यार नाडीमाहि एक-एक नाडी बाहिर । 'अड्ड दस य इक्किक्के'- तिहांहुँती

ऊपरली एकइ श्रेणइ ८ खांडुआ । च्यारि च्यारि नाडीमाहि, बि बि बाहरि । तिहांहूँती ऊपरली एक श्रेणइ दश खांडूआ त्रसनाडी बाहिर तीन, च्यार त्रसनाडिमाहि । ता ऊपर बिहुं श्रेणइ विषइ बार बार खांडूआ च्यारि च्यारि चिहुं दिसि ४ त्रसनाडिमाहि । 'सोलस दोसुं'- आगिलि बिहुं श्रेणइ सोलह सोलह खांडुआ जाणिवा । छ-छ त्रसनाडिमाहि, बाहिर च्यारि-च्यारि त्रसनाडि । 'वीसाइ चउसु पुढो'- ऊपरली बिहुं श्रेणइ वीस-वीस खांडुआ आठ-आठ त्रसनाडि बाहिर, च्यार च्यार त्रसनाडिमाहि । एतला ऊर्ध्वलोक चउद पंक्तिनइ विषइ अनुक्रमइ खांडुआनइ वृद्धि कही । वली आगइ चऊद पंक्ते हानि कहइ छइ ॥७॥

पुणरवि सोलस दोसुं बारस दोसं(सुं) च तिसु दस तिसद्वा ।

छ दुसु चउ दुसु खंडय सव्वे चउ[रु]त्तरा तिसयं ॥८॥

पुणरवि० ॥ तिवार पछी पांचमउ ब्रह्मदेवलोकहुंती ऊपर चडतां बिहुं श्रेणइ सोलह सोलह खांडुआ छ छ त्रसनाडि बाहिर जाणवी, च्यार-च्यार त्रसनाडिमाहि जाणवी । 'बारस दोसुं' - उपरली बिहुं श्रेणइ बारह-बारह खांडूआ, च्यार-च्यार त्रसनाडि बाहिर, च्यार च्यार त्रसनाडिमाहि । 'तिसु दश' - त्रिहुं श्रेणे आगली दश दश । तिण्हि नाडी बाहिर, च्यार नाडीमांहि । 'तिसुड' - आगिली त्रिहुं श्रेणइ आठ-आठ बि-बि खांडूआ नाडी बाहिर च्यार-च्यार नाडीमाहि, 'छहुस' - आगिली बिहुं श्रेणइ छ खांडूआ । एक एक त्रस बाहिर, अनइ च्यारि नाडीमांहि, बिहुं श्रेणइ च्यार च्यार खांडुआ त्रसनाडीमाहि जाणवी । 'सव्वेय चउरुत्तरा तिसया' - समस्त ऊर्ध्वलोकना खांडुआ तिसया ३०४ तीनसे चिडोत्तर जाणिवा ॥८॥

हवइ अधोलोक सात नरकपृथ्वीनइ विषइ उपरलइ भागइ अनइ नीचलइ भागि खांडुआ कहइ छइ ।

उयरिय लोयमज्जे चउ चउठाणेसु सत्त पुढवीसु ।

चउर^१ दस^२ सोल^३ वीसा^४ चउवीस^५ छवीस^६ अडवीसा^७ ॥९॥

उयरीयेति० ॥ लोकमध्यहूँती ऊतरीनइ रुचकआदि देईनइ सात नरकपृथ्वीमाहि 'चउ चउठाणेसु' - चउ चउ खांडुआरी च्यार च्यार श्रेणि जाणिवी । त्रसनाडिमाहि 'चउ दसा' - च्यार श्रेणि दशां दशांरी च्यारि च्यारि

त्रसनाडिमाहि; त्रिण्ह त्रिण्ह बाहिर सोलह पछइ सोलांरी च्यारि च्यारि श्रेण जाणिवी । चिहुं श्रेणइ छ-छ बाहिर च्यारि च्यारि माहि, पछइ 'वीसा' वीसां वी[सा]री च्यारि च्यारि श्रेणि जाणवी आठ आठ बाहिर च्यारि च्यारि मांहि चउवीसां - आगिली च्यारि श्रेणी चउवीसारी दश दश बाहिर च्यारि च्यारि मांहि आगिली च्यारि च्यारि श्रेणि छावीसांरी छावीस छावीस चिहुं श्रेणइ इग्यार इग्यार बाहिरइ च्यार माहि ते आगली च्यारि श्रेणि अट्टावीसांरी अट्टावीस - अट्टावीस चिहुं श्रेणइ बार - बार बाहिर च्यार च्यार मांहि ॥९॥

अह पणसय-बारुत्तर खंडुअ सोलहिय अट्टसयं सव्वे ।

धम्माइ लोगमज्झे जोयण असंख कोडीहिं ॥१०॥

अहपणेत्ति ॥ हिवइ एवं प्रकारइ अधोलोकई सर्वलोकइ सर्व खांडुआ ५१२ हुवइ । सर्व उर्ध्वलोक अधोलोक खांडुआ आठसय सोलोत्तर ८१६ जाणिवा । 'धम्माइ लोग मज्झे' - धर्मा कहता रत्नप्रभा पहिली नरक पृथ्वी, तिहां रुचकहुंती योजननी असंख्याती कोडि अधोलोक जाता लोकनउ मध्य जाणवउ ॥१०॥ हिवइ अधोलोकनउ प्रमाण कहइ छइ -

सगनिरयाइगढाईय^१ चउ^२ पण^३ छंग^४ सदुच्च^५ ।

सगरज्जंपिहू इक्किक्क रज्जदीहा, अहोहछत्ता इत्थ ठिई ॥११॥

इयइ जंबूद्वीपइ रत्नप्रभा इसइ नामइ पहिली नरकपृथ्वी, तेहनइ मध्यभाग मेरुपर्वत समइ विचि रुचकहुंती ऊर्ध्वलोक अधोलोक । तेहनइ बि(वि)भाग इम जाणिवो । रुचकहुंती नवसइ जोजन नींचइ-ऊंचउ तिरछओलोक वर्तइ; १८०० योजनरूप । तीयइ तिरछलोकहुंती ऊपरि ऊर्ध्वलोक जाणिवउ । नीचइ अधोलोक जाणिवउ ॥[११]॥

सगरज्ज जोयणसय अट्टारस ऊण सग रज्ज पमाण इहं ।

अह^१ तिरिय^२ उट्टलोया, निरय^३ नर^४ सुराइभाविल्ला ॥१२॥

सग कहतां साधिक सातराज प्रमाण अधोलोक ईहां अधिकपणउ ग्रंथकार वच्यउ । देसइ ऊणा सात राज प्रमाण ऊर्ध्वलोक जाणिवा ॥११॥ (॥१२॥)

अहलोय निरय[अ]सुरा, वंतर-नर-तिरिय-जोइस-तरुगी ।

दीवुदही तिरियलोए, सुरसिद्धा उड्डुलोगंमि ॥१३॥

अह० ॥ अधोलोक नारकी, असुर वसइ । तिरछइलोक वितर, नर, तिर्यच, योतिषी, तरु-वृक्ष-अग्नि-द्वीप-उदधि-समुद्र एतला तिरछइ वसइ । सु[र]सि०-सुर कल्पवासी देवता अनइ सिद्ध ए उर्ध्वलोकइ रहइ ॥१२॥ (॥१३॥)

इक्किक्क रज्जु इक्किक्क नरय सग पुढवि असुर पढमंतो ।

तह वंतर[त]दुवरिनर गिरिमाईय जोयइसा गयणे ॥१४॥

एकेक राज प्रमाण एक एक नरक पृथ्वी जाणवी । 'निरय सग'-सात नरकनइ विषइ सात राज जाणिवा । पहिली पृथ्वी १ राज पहिलपणइ, बीजी वि राज थाइ, त्रीजीयइ तीन राज थाइ, चउथीयइ ४ राज थाइ, पांचमीयइ ५ राज, छट्ठीयइ छ राज थाइ, सातमी ७ सात राज जाणवी । 'असुर पढमंतो' - रत्नप्रभा पहिली नरकपृथ्वी एक लाख असी सहस्र जोजन प्रमाण पिंड बाहुल्य जाडपणइ जाणवी । तिहां असुरकुमार वसइ । 'तह वितरतदुवरि'-तथा वितर तीयां ऊपर कहतां रत्नप्रभा नरकपृथ्वीनउ एक सहस्र योजन नीचइ मूकीयइ, एक सहस्र योजन ऊपरि मूकीयइ । तिवारइ १ लाख ७८ हजार जोयणमाहि असुरकुमार रहइ । तेह ऊपरलइ सहस्रयोजनमाहि एकसउ योजन ऊपरि मूकीयइ, एकसउ योजन नीचइ मूकीयइ । ते माहि आठसइ योजनमाहि वितर वसइ । ऊपरला सउ योजन ते माहि दशयोजन ऊपर - नीचइ मूकीयइ । विचला असी योजन पिंडमाहि अणपन्नी पणपन्नी - ८ वितरेंद्र वसइ । तीयइ ऊपर तिरछउ लोकि न[र]गिरिमाईय कहतां मनुष्य गिर-पर्वत प्रमुख पदार्थ रहइ । अनइ योतिषी देवता गगन-आकाश रहइ ॥१३(४)॥ हिवइ ऊर्ध्वलोक जेतला जेतला खाडूयानइ विषइ जे जे देवलोक रह्या छइ ते ते कहइ छइ ।

छसु खंडगेसु य दुगं, चउसु दुगं छसु य कप्प चत्तारि ।

चउसु चऊ सेसेसु य, गेविज्जाणुत्तरया सिद्धंते ॥१५॥

छसुत्ति ॥ छ खंडूआनइ विषइ बि देवलोक-सौधर्म, ईशान रह्या छइ । ए गुरुनउ आम्नाय जाणवउ । पांच खांडूया मूकीनइ छट्ठइ खांडूआनइ

ऊपरलइ भाग रह्या छइ समभूतलहुंती दउढ राज ऊंचा २ देवलोक लगडानइ आकार रह्या छइ । 'चउसु दुग' - उपरलइ चिहुं खांडूए सनतकुमार अनइ माहेंद्र ए बे देवलोक रह्या छइ लगडानइ आकार । छसुय कप्प चत्तारि - आगिले छए खांडूए ब्रह्म[-५] लांतक-६ शुक्र-७ सहस्रार-८ ए च्यार देवलोक ऊपरा ऊपरि रह्या छइ । 'चउसु चऊ'- वली ऊपरले चिहुं खांडूए आनत-९ प्राणत-१० आरण-११ अच्युत-१२ ए च्यार देवलोक लगडानइ आकार छइ । सेसेसु य केडलइ ऊर्ध्वलोक आठ खांडूआ थाकइ । तियमाहि पहिले चिहुं खांडूए नव ग्रीवेक ते ऊपरा ऊपर रह्या छै 'गेविज्ज अणुत्तरे सिद्धंते'- आगलि चिहुं खांडूए पांच अणुत्तरविमान विजय-१ वेजयंत-२ जयंतु-३ अपराजित-४ ए चिहुं विचि सर्वार्थसिद्धि-५ रहयउ छइ । चउथा खांडूआनइ छेहडइ[सिद्ध] सिला वर्तइ छइ ॥

भणियं च - जियइ कारण सिद्धांतनइ विषइ कह्यउ छे -

सोहम्मंमि दिवद्वा अद्वाइज्जा रज्जु माहिंदे ।

चत्तारि सहस्सारे पणच्चुए सत्त लोगंते ॥

उर्थः । सौधर्म अनइ ईशाने ए बिहुं देवलोकें समभूतलहुंती दउढ राज ऊंचा छइ । 'अद्वाइ०' अढाई राज चउथइ देवलोक-माहिन्द्र ऊंचउ जाणवउ । 'चत्तारि स०' - समभूतलहुंती सहस्रार आठमउ देवलोक ते च्यार राज ऊंचउ जाणवउ । 'पणच्चुए' वली अच्युते बारम देवलोक ते समभूतलात् पांच राज ऊंचउ जाणउ । छट्ट राजै नव ग्रैयक, 'सत्त लोगंति' - लोकांत कहतां सिद्धिसिला समभूतलहुंती सात राज ऊंची जाणवी ।

तथा चागमे -

समत्तचरणसहिया, सव्वं लोगं फुसे निरवसेसं ।

सत्त य चउदसभागे, पंच य सुय देसविरईए ॥

समत्तेति ॥ समत्ता - क्षायक सम्यक्तां, चरण - क्षायक चारित्र, ईए सहित जे जीव ते उत्कृष्टइ तउ सर्वलोक - चवद राजलोक, निरवसेष(स)- असंख्यातरूप प्रदेश फरसइ । किवारइ केवलसमुद्धातावस्थायइ । जघन्यइ तउ लोकनउ संख्यातमउ भाग फरसइ । वली कहइ छइ; जीव श्रुतज्ञान सहित

एलगागतइ अणुत्तरविमाणवासी सुरमाहे ऊपजइ । लोकना चऊद भाग कीजइ । एहवा चवदहीया सातभारूप सातराज फरसइ । पंच सुय उ इहां च शब्द हूँती कोई एक सम्यग्दृष्टि श्रुतज्ञानइ सहित जीवतइ पहिलउ नरकनइ विषइ आउखउ बांध्यउ हूतउ पछइ सम्यक्त्व वमीनइ छट्टी नरकपृथ्वी एलकागति उपजतउ चवदहीया पांच भारूप पांच राज फरसइ । देसविरईए - देसविरत अच्युत बारमउ देवलोक तिहां एलकागति ऊपजतउ पांचभारूप पांच राज फरसइ ॥

हेवइ राजनउ मान कहइ छइ -

सयंभूरमणसमुद्रनी पूर्ववेदिका आदि देई अनइ पश्चिम दिस वेदिकापर्यंत जां हुवइ एहवउ राजनउ प्रमाण जाणवउ । एहवा चवद राज प्रमाण उंचउ लोक जाणवउ ।

हिवइ सूची रज्जु प्रमुख त्रिण्ह रज्ज तेहनउ स्वरूप कहइ छइ - इहा रज्जुना त्रिण्ह भेद जाणवा । प्रथम सूची रज्ज-१, प्रतर रज्ज-२, त्रीजउ घन रज्ज-३ हिवइ प्रथम सूची रज्जनउ प्रमाण कहइ छइ ।

आयाम - लांबपणइ च्यारि खांडुआ प्रमाण अनइ बाहुल्यपणइ एक खांडुआ प्रमाण सूची आकार जे खांडुआ तीयइ नीपनउ जे रज्ज तेह भणी सूची रज्ज कहीयइ । हिवइ सूची रज्जनी स्थापना च्यार खांडूआ प्रमाण सूची हुवइ ते चउगुणउ कीजइ तिवारइ च्यार चउक सोलइ खांडुए एक प्रतर रज्ज स्थापना । तथैव प्रतररज्जना सोलह खांडुआ सूची रज्जना च्यारि खांडुआ तीए तीए सूची रज्ज गुणा प्रतरना सोलह खांडुआ कीजइ । सोलइ चउकुं चउसट्ठि - ६४ खांडूआ रूप घन रज्ज प्रमाण दीर्घपणइ विखंभ जाडपणइ सहित चउखूणउ जे प्रतर रज्ज तेहना तीए सरीखा घनरज्जना खांडुआ जाणवा । जेहवा प्रतररज्जना सोलह खांडुआ तेहनी थापना तेहवी श्रेणि वली माडीयइ एवंकारइ चउसठि खांडुआए घनरज्जनी स्थापना जाणवी । [॥१५॥]

हिवइ अधोलोक सूची रज्ज, प्रतररज्ज, घनरज्ज कहइ ।

अडवीसा छव्वीसा, चउवीसा वीस सोल दस चउरो ।

सुइरज्जु सत्तपुढवीसु, चउ चउभइया उ पयर घणा ॥१६॥

अड० । सातमी नरग पृथ्वीए अठ्ठवीस खांडुआरी च्यारि श्रेणि

जाणवी । तियां चिहुं खांडुआ ११२ एकसउ बारोत्तर हुवइ । चिहुं खांडुआए एक सूचीरज्ज हुवइ तेहभणी एकसउ बारोत्तर चिहुंनइ भाग दीजइ तिवारइ सातमी नरक पृथ्वीयइ अठ्ठावीस सूची रज्ज जाणिवा । छव्वीसा - छट्ठी नरक पृथ्वीयइ २६ खांडुआरी च्यारि श्रेणि वर्तइ ए चिहुं श्रेणइ एकसउ चडोत्तर खांडुआ हुवइ १४४ चिहुंनइ वाटीं दीजइ । तिवार छट्ठी नरकपृथ्वीयइ २६ सूची रज्ज होइ । चउवीसा - पांचमी नरक पृथ्वीयइ २४ री श्रेणि वर्तइ । तीए चिहुं श्रेणइ छिनवइ खांडुआ सर्व हुवइ । ते चिहुंनइ भाग दीजइ । तिवारइ पांचमी नरक पृथ्वीयइ २४ सूची रज्ज हुवइ । वीसा - चउथी नरक पृथ्वी वीसा खांडुआरी च्यार श्रेणि छइ । तीए चिहुं श्रेणेना वीस चउक असी-८० सर्व खांडुआ हुवइ । ते असी खांडुआ चिहुंनइ भाग दीजइ, तिवारइ चउथी नरक पृथ्वीयइ वीस सूची रज्ज हुवइ । सोल - हिव त्रीजी नरकपृथ्वीयइ चिहुं श्रेणइ चउसट्ठि सर्वे खांडूआ हुवइ ते भणी चउसट्ठि खांडुआ चिहुंनइ भाग दीजइ तिवारइ त्रीजी नरक पृथ्वीयइ सोलइ सूची रज्ज हुवइ । दसत्ति बीजी नरक पृथ्वीयइ दश खांडुआरी च्यार श्रेण छइ । तीए चिहुं श्रेणे दस खांडुआ चउगुणा कीजइ, तिवारइ च्यालीस खांडूआ हुवइ । वली ते चिहुंनइ विहचीजइ तिवारइ बीजी नरक पृथ्वीय(इ) दस सूची रज्ज हुवइ । चउरो - पहिली नरकइ च्यार खांडुआ जाणवा । तियइ चिहुंरी च्यार श्रेण हुवइ । तीयां चिहुं श्रेणइ ९६ खांडूआ हुवइ । ते सोलह चिहुंनइ विहचीजइ तिवारइ पहिली नरक पृथ्वीयइ च्यार सूची रज्ज जाणिवा । चउ चउ भेया य पयर घणा - तिवार पछी सातमी नरकपृथ्वीयइ-अठावीस सूचीरज्ज - ४ चिहुंनइ भाग दीजइ तिवारइ सात प्रतर रज्ज हुवइ । तिहांहुंती छठी नरकपृथ्वीयइ छावीस सूचीरज्ज चिहुंनइ भाग दीजइ तिवारइ छठी नरकपृथ्वीयइ साढा छ प्रतररज्ज हुवइ । पांचमी नरकपृथ्वीयइ चउवीस सूचीरज्ज छइ ते चिहुंनइ भाग दीजइ तिवारइ पांचमी नरक पृथ्वीयइ छ प्रतर रज्ज हुवइ । चउथी नरक पृथ्वीयइ वीस सूचीरज्ज छइ ते चिहुंनइ भाग दीजइ तिवारइ पांचमी नरक पृथ्वीयइ छ प्रतर रज्ज हुवइ । चउथी नरक पृथ्वीयइ वीस सूची रज्ज छइ ते चिहुंनइ भाग दीजइ तिवारइ चउथी नरक पृथ्वीयइ पांच प्रतररज्ज हुवइ । तिवार पछी त्रीजी नरक पृथ्वीयइ सोलह सूची रज्जु चिहुंनइ भाग दीजइ, तिवारइ च्यार प्रतर रज्ज हुवइ । हिवइ बीजी नरक पृथ्वीयइ दस सूची रज्ज छइ, ते चिहुंनइ भाग दीजइ

तिवारइ अढी प्रतर रज्जु हुवै । हिवै पहिली नरक पृथ्वीयै च्यार सूचीरज्जु हुवै । तै चिहुंनै विहची भाग दीजै तिवारै पहिली नरकपृथ्वीयइ एक प्रतररज्जु हुवइ ।

वली सात नरक पृथ्वीनइ विषइ सूची रज्जु चिहुंनइ विहच्या थका सात नरक पृथ्वीनइ विषइ जूआ जूआ प्रतररज्जु कह्या तै प्रतररज्जु सात नरक पृथ्वीनइ विषइ चिहुंनइ भाग दीधा हुंता ।

हिवै घनरज्जु त्रिण्हि हुवइ ते कहइ छइ ।

हिवइ सातमी नरगपृथ्वीयइ सात प्रतररज्जु छइ चिहुंनइ भाग दीजइ, तिवारइ पुंणा बि घनरज्जु ७मी नरगपृथ्वी हुवइ । तिवारइ पछइ छठ्ठी नरक पृथ्वीयइ साढा छ प्रतररज्जु चिहुंनइ विहचीजइ, तिवारइ छठ्ठी नरक पृथ्वीयइ कांई एक अधिकेरउ दउढ घनरज्जु जाणिवउ । तिवार पूठइ पांचमी नरक पृथ्वीयइ छ प्रतररज्जु चिहुंनइ विहची दीजइ तिवारइ दउढ घन रज्जु जाणिवउ । तिवार पछी चउथी नरक पृथ्वीयइ पांच प्रतररज्जु ते चिहुनइ भाग दीजइ तिवारइ सवा घनरज्जु होइ । हिवइ त्रीजी पृथ्वीयइ च्यार प्रतररज्जु, ते चिहुं भाग दीजइ तिवार १ घनरज्जु होइ । हिवइ बीजी नरक पृथ्वीयइ अढाई प्रतररज्जु चिहुंनइ भाग दीजीयइ, तिवारइ कांई एक अधिकेरउ आधउ घनरज्जु हुवइ । हिवइ पहिली नरक पृथ्वीयइ एक प्रतररज्जु, चिहुंनइ भाग दीजइ, तिवारइ रज्जुनउ चउथउ भाग घनरज्जु जाणिवउ ॥१६॥

हिवइ अधोलोक, उर्ध्वलोक, सर्वलोकना सूचीरज्जु प्रतररज्जु कहइ छइ ।

अडवीससयं छसयरि, अह उड्ढं चउजुआ दुसय सव्वे ।

सुइरज्जु पयररज्जु, दुतीस गुणवीस इगवन्ना ॥१७॥

अड० ॥ अधोलोकइ ५१२ - पांचसय बारोत्तर खांडुआ चिहुंनइ भागि दीजइ अधोलोक एकसउ अट्टावीस सूची रज्जु जाणिवउ । 'छसयरि' - इम ऊर्ध्वलोकइ त्रिण्हि सय चउडोत्तर खंडुआ चिहुंनइ भाग दीधइ हुंती छिहुत्तर सूचीरज्जु जाणिवा । 'चउजुआ दुसय सव्वे' - सर्वलोकनइ विषइ आठसय सोलोत्तर खांडुआ चिहुंनइ भाग दीधा हुंता अध-ऊर्ध्वलोकै बिसइ

बिलोत्तर सूची रज्ज जाणिवा । पयरज्जा तथा एकसउ अट्ठावीस सूची रज्ज चिहुंनइ भाग दीजइ तिवारइ दुतीसा - बत्रीस प्रतररज्ज अधोलोकि हुवइ । गुणवीस-ऊर्ध्वलोके छिहत्तर सूची रज्ज चिहुंनइ भाग दीजइ तिवारइ उगणीस प्रतर रज्ज ऊर्ध्वलोकइ हुवइ । इगवन्ना - ऊर्ध्वलोक अधोलोकना प्रतररज्ज एकठा कीजइ तिवारइ सर्वलोकनइ विषइ इकावन्न प्रतर रज्ज हुवइ ॥१७॥ हिवइ घनरज्ज कहइ छइ ।

घणरज्जु अट्ठ हिट्ठा, पउणपणुङ्ग उभे पउणतेर ।

घणपयरसूडरज्जू, खंडुअ चउसडि सोल चउ ॥१८॥

घण० ॥ अधोलोक प्रतररज्ज बत्तीस चिहुंनइ भाग दीजइ तिवारइ आठ चउक बत्रीसा, आठ घनरज्ज अधोलोके जाणवा । पउण पउणङ्ग - उर्ध्वलोकइ प्रतररज्ज छइ ते बि(चि)हुंनइ भाग दीजइ तिवारइ ऊर्ध्वलोकइ पउणा पांच घनरज्ज वर्त्तइ । उभे पउणतेर - ऊर्ध्वलोक अधोलोकना घनरज्ज एकठा कीजइ तिवारइ पऊणातेरह घनरज्ज जाणिवा । घणपयर-सुईयरज्जा-घनरज्ज १, प्रतररज्ज २, सूचीरज्ज ३ अनुक्रमइ चउसठ खंडुए घनरज्ज जाणिवउ सोल खंडुए प्रतररज्ज जाणिवउ चिहुं खंडूए सूचीरज्ज जाणिवउ ॥१८॥

हिवइ वाटलइ आकार लोकनइ विषइ केतला घनरज्ज खंडूआ छइ रत(ते) सर्व कहइ छइ ।

सयवग्गसंगुणे पुण, बिसयगुआला हवंति घणरज्जू ।

सट्ठपणहत्तरिसयं, सट्ठतिसट्ठी अहुइ कमा ॥१९॥

सयव० ॥ ईअइ लोकनइ विषइ माघवती इसइ नामइ सातमी नरक पृथ्वी जाणवी । तिहां अट्ठावीस खंडुआरी च्यार श्रेण छे, तिहां सहूनी वली अट्ठावीसारी श्रेण, तिहां अट्ठावीस खंडूआ तिरछा जाणवा । ते अट्ठावीस गुणा कीजइ, तिवारइ सातसइ चउरासी खंडूआ श्रेणइ जाणिवा । सातमी नरक पृथ्वी एहवी च्यार श्रेणि छइ । ते भणी ए आंक ७८४ चउगुणा कीजइ, तिवारइ त्रिण्ह सहस एकसउ छत्रीस एतला घनरज्ज खंडूआ सातमी नरक पृथ्वीयइ जाणिवा । तिहांहूती छट्ठी नरक पृथ्वीयइ तिहां मांहि सगली श्रेणि नीचली श्रेणइ छावीस खाडूआ जाणवा । ए छावीस खंडूआ छावीस गुणा कीजइ तिवारइ

छसय छहुत्तर घनरज्ज खांडुआ जाणवा । एहवी च्यारि श्रेणि छइ । छठ्ठी नरकपृथ्वीयइ तेह भणी छसय छिहत्तर चउगुणा कीजइ । तिवारइ सत्तावीस चडोत्तर छट्ठी नरक पृथ्वीयइ घन{प्रतर} रज्ज खंडूआ सर्व जाणवा । पांचमी नरक पृथ्वी सगलि श्रेणमाहि नीचली श्रेणइ चउवीस खांडुआ वर्तइ ते चउवीस गुणा कीजइ, तिवारइ पांचसई छिहुत्तर खांडुआ हुवइ । एहवी च्यार श्रेण छइ, ते भणी ५७६ चउगुणा कीजइ तिवारइ २३०४ पांचमी नरक पृथ्वीयइ घनरज्ज खांडुआ जाणवा । हिवइ चउथीयइ नरक पृथ्वीये हेठली श्रेणि २० खांडूआ छइ, ते २० गुणा कीजइ तिवारइ च्यारसइ खांडूआ एकइ श्रेणइ थाइ । एहवी [च्यार श्रेण छइ] तेह भणी च्यारसउ चउगुणा कीजइ; तिवारइ चउथी नरकपृथ्वीयइ सोलसय घनरज्ज खांडुआ जाणवा ।

त्रीजी नरकपृथ्वीयइ नीचली श्रेणइ सोल खांडूआ छइ । ते सोल, सोलगुणा कीजइ; तिवारइ बिसय छप्पन्न खांडुआ हुवइ । एहवी त्रीजी नरक पृथ्वीयइ च्यार श्रेण छइ । ते भणी बिसय छप्पन्न [चउ] गुणा कीजइ । तिवारइ त्रीजी नरक पृथ्वीयइ दसय(स)इ चउवीस-१०२४ घनरज्ज खांडुआ जाणवा ।

तिवार पछी त्रीजी (बीजी) नरक पृथ्वी नीचल(ली) श्रेणइ दस खांडुआ छइ ते दशगुणा कीजइ; तिवारइ सउ खांडुआ हुवइ । एहवी बीजी श्रेणइ (नरक पृथ्वीयइ) च्यार श्रेण छइ । ते भणी सउ खांडुआ चउगुणा कीजइ, तिवारइ बीजी नरके च्यारसय घनरज्ज [खांडुआ] जाणवा । तिवार पूठइ पहिली नरकपृथ्वी नीचली श्रेणइ ४ खांडुआ छइ । ते च्यार, चउगुणा कीजइ; तिवारइ च्यार चउक सोलइ खांडुआ हुवइ । एहवी पहिली नरक च्यार श्रेणि जाणवी । ते भणी सोलह खांडुआ चउगुणा कीजइ; तिवारइ घनरज्ज सोलइ चउका चउसट्ठि खांडुआ हुवइ, पहिलइ नरके ।

अधोलोकेइ सात नरकपृथ्वी जाणवी । घनरज्ज खांडुआ एतला हुवइ ११२३२ इग्यार सहस बिसय बत्तीस घनरज्ज खांडुआ अधोलोक(के) जाणवा ।

हिवइ ऊर्ध्वलोके घनरज्ज खांडुआनउ विचार कहइ छइ । लोकनउ सहनै मस्तकै सिद्धसिला । तिहांहुंतउ उतरतां सहू श्रेणमाहि ऊपरली श्रेणि च्यारि खांडुआ छइ । ते च्यार चउगुणा कीजइ; तिवारइ सोल खांडुआ हुवइ । एहवी

बि श्रेण छइ । ते भणी बिगुणा कीजइ; तिवारइ बिहुं श्रेणइ बन्नीस घनरज्ज खांडुआ जाणवा ।

तियइ हेठली बिहुं श्रेणइ छ - छ खांडुआ । ते छगुणा कीजइ; तिवारइ छ छक ३६ थायइ । एहवी बि श्रेण छइ; ते भणी बिमणी कीजइ, तिवारइ बहत्तर । एवकारइ बिहुं श्रेणइ बहत्तर घनरज्ज खांडुआ जाणवा । तिवार पूठइ तिहुं श्रेणइ आठ खांडुआ छइ । ते आठगुणा कीजइ; तिवारइ अठो अट्ठा चउसठि । एहवी त्रिण्ह श्रेण छइ । ते भणी चउसठि त्रिगुणा कीजइ; तिवारइ बाणूं सउ त्रिहुं श्रेणइ घनरज्ज खांडुआ जाणवा । तिहांहुंती नीचली त्रिहुं श्रेणइ दश खांडुआ जाणवा । ते दशगुणा कीजइ, तिवारे दस दाहे सउ खांडुआ थाइ । एहवी त्रिण्ह श्रेण छइ; ते भणी एकसउ त्रिगुणा कीजइ । तिवारइ त्रिहुं श्रेणइ घनरज्ज खांडुआ त्रिण्ह सय जाणवा ।

तिवार पछी नीचली बिहुं श्रेणइ बार खांडुआ छइ । ते बारगुणा कीजइ; तिवारइ बार बारां चमालसउ खांडुआ जाणवा । एहवी बि श्रेण छइ । ते [भणी] चमालसउ द्विगुणा कीजइ; तिवारइ बिसइ अट्ठयासी बिहुं श्रेणइ घनरज्ज खांडुआ जाणवा । तिहांहुंती हेठइ बिहुं श्रेणइ सोलह खांडूआ छइ । ते सोल, सोलगुणा कीजइ । तिवारइ बिसय छप्पन्न खांडुआ थाइ । तेहवी बि श्रेण छइ । ते भणी बिसय छप्पन्न द्विगुणा कीजइ । तिवारइ पांचसय बारोत्तर बिहुं श्रेणइ घनरज्ज खांडुआ जाणवा ।

तिहांहुंती नीचली बिहुं श्रेणइ वीस खांडुआ छइ । ते वीस, वीसगुणा कीजइ; तिवारइ वीसा वीसी च्यारसय खांडुआ हुवइ । तेहवी च्यार श्रेण छइ । ते भणी च्यारसय चउगुणा कीजइ; तिवारइ चिहुं श्रेणे सोलसय घनरज्ज खांडुआ जाणवा ।

तिहांहुंती बिहुं श्रेणइ सोलइ खांडुआ छइ । ते सोलगुणा कीजइ; तिवारइ बिसय छप्पन्न खांडुआ हुइ । तेहवी बि श्रेण छइ । ते माटइ बिसय छप्पन्न द्विगुणा कीजइ; तिवारइ पांचसय बारोत्तर बिहुं श्रेणइ घनरज्ज खांडुआ जाणवा ।

तिवार पछइ नीचली चिहुं श्रेणइ बार खांडुआ छइ । ते बारगुणा कीजइ । बारगुणा करतां बारे बारे चमालसउ; तेहवी बि श्रेण छइ । चमालसौ

बिगुणा कीजइ तिवारइ बिसय अट्टयासी बिहुं श्रेणइ घनरज्ज खांडुआ जाणवा । तिहांहुंती नीचली श्रेणइ छ खांडूआ छइ । ते छ खांडूआ छ गुणा कीजइ; तिवारइ छ छक छत्रीस खांडुआ हुवइ । तेहवी बि श्रेण छइ । ते माटइ छत्रीस बिगुणा कीजइ । बिहुं श्रेणइ ७२ घनरज्ज खांडूआ जाणवा ।

तिहांहुंती नीचली श्रेणइ च्यार खांडुआ छे । ते चउगुणा कीजइ । तिवारइ च्यार चउक सोल; एहवी बि श्रेण छइ । ते भणी सोल द्विगुणा कीजइ । तिवारइ बिहुं श्रेणइ बत्रीस घनरज्ज खांडुआ जाणवा ।

एवंकारइ सर्वलोक पनर सहस बिसय छप्पन्न खांडुआ १५२५६ घनरज्ज खांडुआ जाणवा । ए आंक प्रमित घनरज्ज खांडुआ । सगलइ लोक घनरज्ज करिवा भणी चउसठि खांडुए घनरज्ज हुवइ । तियइ कारणइ चउसठिनइ भाग दीजइ । बिसइ गुणयाल हवंति घनरज्ज - तिवारइ सगलइ लोक बिसय गुणतालीस घनरज्ज जाणवउ । सङ्क पणहत्तरिसयं - हिवइ अधोलोक ११२३२ खांडुआ छइ; ते चउसठनइ भाग दीजइ; तिवारइ एकसउ साढापंचहतर घनरज्ज अधोलोकि हुवै । सङ्क तिसट्ठी - तथा ऊर्ध्वलोक च्यारसहस अनइ चउसठि खांडुआ - ४०६४ ऊर्ध्वलोके खंडानी । ते चउसठनइ भाग दीजइ; तिवारइ साढात्रेसठ घनरज्ज ऊर्ध्वलोकइ जाणिवा ॥२०॥

पहिलइ सगला लोकना - ऊर्ध्वलोकना, अधोलोकना घनरज्ज कहा । हिवइ घनरज्ज(प्रतररज्ज?) कहइ छइ ।

चउगुणिअ पयररज्जू, सत्तदुरुत्तरय दुसयचउपण्णा ।

अह उङ्क नव छपन्ना, सव्वे चउगुणिअ सूडरज्जू ॥२१॥

चउगुणियपय० ॥ अधोलोकइ एकसउ साढापंचहतर घनरज्जहुंता सोल खांडूए एक प्रतररज्ज हुइ । ते भणी एकसो साढापंचहतरि चउगुणा कीजइ । सत्तदु(रु)त्तरसयं तिवारइ सातसय बिडोत्तर अधोलोकइ प्रतररज्ज जाणवा । हिवइ ऊर्ध्वलोक साढा त्रेसठि घनरज्ज छइ । ते चउगुणा कीजइ; तिवारइ ५५४ (२५४) प्रतर[र]ज्ज थाइ । नवछप्पन्ना सव्वे - सकला ऊर्ध्वलोक, अधोलोक बिसय गुणतालीस घनरज्ज छइ । ते चउगुणा कीजइ; तिवारइ सगलइ लोकनइ नवसय छप्पन्न प्रतररज्ज जाणिवा । चउगुणिय

सूर्यरज्जू-अधोलोके सातसय बिडोत्तर प्रतररज्ज छइ । चिहुं खांडुए सूचीरज्ज हुवइ । ते भणी सातसय बिडोत्तर प्रतररज्ज चउगुणा कीजइ ॥२१॥

अडवीससय अडुत्तर, दससोला (सोलसया) अडुतीसचउवीसा ।
इअ संवगियलोए, तिह रज्जू खंडुआ उ इमे ॥२२॥

अडवीस० ॥ तिवारइ अडुवीससयनइ अडुत्तर अधोलोक सूची रज्ज जाणवा । 'दससोलसया०' - अनइ बिसय चउपन्न ऊर्ध्वलोक प्रतर[र]ज्ज छइ; ते चउगुणा कीजइ तिवारइ दससय सोलोत्तर ऊर्ध्वलोक सूचीरज्ज जाणिवा । 'अडुतीससय चउवीसा' - सगलइ लोक नवसय छप्पन्न प्रतररज्ज छइ; ते चउगुणा कीजइ तिवारइ अडुतीससय चउवीस सूचीरज्ज समस्त लोकनइ विषइ जाणवा । 'इय संविग[य]लोए' - इय कहतां एहवइ प्रकार; संविगय कहतां निज सदृश आंक गुण्या हुंता; लोए कहतां लोकनइ विषइ; 'तिह रज्जू' कहतां तिहुं प्रकार रज्जू - घनरज्ज-१, प्रतर रज्ज-२, सूचीरज्ज-३ भेदइ जाणवा । 'खंडुआ उ इमे' - तिहां तु शब्दहुंती स्ववर्गगुण्या कहतां निज आंक गुण्या हुंता; इमे कहतां ए खांडुआ आगिली गाथायइ जाणवा ॥२२॥

एगारसहस्स दुसया, बत्तीसा चउसहसचउसड्डी ।

अह उड्डं सव्वे पन-रससहस्सदुसय छन्नउआ ॥२३॥

एगार सहस्स० ॥ 'अह उड्ड' ए विचिलउ पद इहां बिहुं पद जोडिवउ । इग्यार सहस बिसय बत्रीस खांडुआ अधोलोकइ जाणवा । ऊर्ध्वलोकइ च्यार सहस अनइ चउसड्ढि खांडुआ जाणवा । 'सव्वे पनरसहस दुनि सय (दुसय) छन्नउआ-ऊर्ध्वलोक, अधोलोकना सगला खांडुआ एकठा कीजइ । तिवारइ पनर सहस बिसय अनइ छिन्नवइ सगला खांडुआ हुवइ ॥२३॥

हिवै सयवग्ग संगुणे पुण - इयइ पदइ स्वकवर्ग कहतां निज सदृश आंक गुण्या छइ ते ग्रंथा(थ)कार प्रगटपणइ एह गाथायुगलनइ विषइ दिखाडइ छइ ।

अड छ चउवीस वीसा, सोलस दस चउ अहुइ चउ छइ(चउसड्ढि?) ।
दस बार सोल वीसा, सरिसंकगुणाउ चउहि गुणे ॥२४॥

अड छ० ॥ इहां 'वीस' एहवउ शब्द विचइ रह्यउ ते सहूनइ जोडिवउ । ते भणी अट्ठावीस, छावीस, चउवीस अनइ वीस इम जाणवउ । हिवइ एहनउ विस्तर अरथ कहइ छइ । सातमी नरक पृथ्वी अट्ठावीस खांडुआ छइ । छट्ठइ नरक छावीस खांडुआ जाणिवा । पांचमी नरक चउवीस खांडुआ छइ । चउथइ नरक वीस खांडुआ वर्तइ । सोलस दश चउ सूत्रं, तीजइ नरक सोलइ खांडुआ । आगइ बीजइ नरके दश खांडूआ छइ । पहिलइ नरक च्यार खांडुआ छइ । 'अह'सूत्रं, अधोलोकइ ए खांडूआ कहा । 'उड्डं' कहंता ऊर्ध्वलोकइ; चउसट्ठि सूत्रं, पहिली पंक्तइ च्यारि खांडूआ । बीजी पंक्तइ छ खांडूआ; त्रीजी ऊपरली पंक्तइ आठ खांडूआ । आगइ दस बार सोल वीसा सूत्रं, चउथी उपरली पंक्तइ च्यार खांडुआ; उपरली पांचमी पंक्तइ बार खांडुआ; ऊपरली छट्ठी श्रेणइ सोल खांडुआ; सातमी ऊपरली [पंक्तइ] वीस खांडुआ । 'सरिसंकगुणा चउर्हि गुणेर्हि' सूत्रं, सातमी नरक अट्ठावीस खांडुआ अट्ठावीसगुणा कीजइ तिवारइ सातसय चउरासी; ते बिहुं श्रेणइ चउगुणा कीजइ । तिवारइ सातमइ नरकै सर्व खांडूआ त्रिण्ह सहस एकसउ छत्रीस हुवइ । छट्ठइ नरक छावीस खांडुआ, छावीसगुणा कीजइ तिवारइ छसय छहंततर सर्वे खांडूआ, ते चिहुं श्रेणइ चउगुणा कीजइ । सत्तावीससय चिडोत्तर छट्ठै नरकै सर्वे खांडूआ जाणिवा । पांचमी नरकै चउवीस खांडूआ चउवीसगुणा कीजइ तिवारै पांचसै छहंततरि खांडूआ हुवइ । ते चिहुं श्रेणइ चउगुणा कीजइ तिवारइ पांचमइ नरग तेवीससय चिडोत्तर सर्वे खांडूआ छइ । चउथै नरकै वीस खंडूआ छै । ते वीसगुणा कीजइ, तिवारइ च्यारसय खांडूआ थाइं । ते चिहुं श्रेणइ चउगुणा कीजइ । तिवारइ चउथइ नरकै सोलइसइ सर्वे खांडूआ जाणिवा । त्रीजइ नरक सोलह खांडूआ जाणिवा । ते सोलगुणा कीजै । तिवारइ बिसय छप्पन्न खांडूआ हुवइ । ते चिहुं श्रेणइ चउगुणा कीजइ, तिवारइ त्रीजइ नरक सर्वे खांडूआ दस य चउवीस जाणवा । बीजइ नरक दस खांडूआ; ते दसगुणा कीजइ । तिवारइ एकसौ खांडूआ हुवै । ते चिहुं श्रेणइ चउगुणा कीजइ । तिवारइ बीजइ नरक सर्वे खांडुआ च्यारसय जाणवा । पहिलइ नरक ४ खांडूआ । ते ४ चउगुणा कीजइ । तिवार सोल होइ । ते सोल चउगुणा कीजइ । तिवारइ पहिलइ नरक सर्वे खांडूआ चउसट्ठि जाणवा । समस्त अधोलोकना खांडूआ एकठा कीजइ । तिवारइ इग्यार सहस बिसय बत्रीस खांडूआ जाणवा ।

हिवइ ऊर्ध्वलोक खांडूआ कहइ छइ ।

लोकरइ मस्तक ऊतरतां ऊतरतां च्यारि खांडूआ चउगुणा कीजइ ।
 तिवारइ सोल खांडूआ हुवइ । ते सोल खांडवा बिहुं श्रेणइ विहचत्तां ३२ थाइ ।
 तीयइ हेठिली श्रेणइ ६ खांडूआ छइ । ते छगुणा कीजइ । तिवारइ ३६ थाइ ।
 एह श्रेणि छइ ते बिमणी कीजइ । तिवारइ बहुतर खांडूआ चिहुं श्रेणइ जाणवा ।
 तियइ हेठि आठ खांडूआ छइ । तउ आठ गुणा कीजइ । तिवारइ चउसठि
 खांडूआ हुवइ । ते त्रिहुं श्रेणइ त्रिगुणा कीजइ । तिवारइ बाणूसउ खांडूआ
 जाणवा । तियइ हेठे दश खांडूआ; ते दशगुणा कीजइ । तिवारइ एकसउ
 खांडूआ हुवइ । ते तिहुं श्रेणइ तिगुणा कीजै, त्रिणिहसय सर्व खांडूआ जाणिवा ।
 तीयै हेठि बार खांडूआ छै । ते बारगुणा कीजै । चम्मालसौ खंडूआ हुवै ।
 ते बिहुं श्रेणै द्विगुणा कीजइ । तिवारइ बिसइ अठ्यासी खांडूआ जाणवा । तिहां
 हुंती नीचइ सोल खांडूआ, ते सोलगुणा कीजइ तिवारइ बिसय छप्पन्न खंडूआ
 हुवइ । ते बिहुं श्रेणइ द्विगुणा कीजइ । तिवारइ पांचसय बारोत्तर खांडूआ बिहुं
 श्रेणइ जाणिवा । तियइ हेठ वीस खांडूआ छइ । ते वीसगुणा कीजइ । तिवारइ
 च्यारसय खांडूआ हुवइ । ते बिहुं श्रेणइ चउगुणा कीजइ । तिवारइ सोलसय
 खांडूआ जाणवा । तिवार पूठइ सोल खांडूआ जाणूवा । तिवारइ बिसय छप्पन्न
 खांडूआ हुइ । ते बि श्रेण द्विगुणी कीजइ तिवारइ पाचसय बारोत्तर खांडूआ
 सर्व जाणवा । तेह नीचइ बार खांडूआ छइ ते बारगुणा कीजइ तिवारइ
 चमालसउ खांडूआ हुबइ । ति बिहुं श्रेणइ चमालसउ द्विगुणा कीजइ । तिवारइ
 बिसय अठ्यासी सर्व खांडूआ जाणवा । तिवार पूठइ दश खांडूआ छइ ।
 ते दशगुणा कीजइ । तिवारइ एकसउ खांडूआ एकइ श्रेणइ हुवइ । तिवार
 पूठइ नीची श्रेणइ आठ खांडूआ छइ । ते आठगुणा कीजइ, तिवारइ एकइ
 श्रेणइ चउसठि खांडूआ सर्व जाणवा । तिवार पूठइ छ खांडूआ छे । ते छगुणा
 कीजइ । तिवारइ छतीस खांडूआ हुवइ । ते बिहुं श्रेणइ बिगुणा कीजइ ।
 तेवारइ बहतर खांडूआ सर्व जाणवा । तिवार पछी नीचली श्रेणइ च्यार
 खांडूआ, ते चउगुणा कीजइ । तिवारइ सोल खांडूआ हुवइ । ते बिहुं श्रेणइ
 द्विगुणा कीजइ । तिवारइ छत्रीस खांडूआ बिहुं श्रेणइ जाणवा । ऊर्ध्वलोक
 च्यारि सहस अनइ चउसठ खांडूआ सर्व जाणवा । उभय मीलने १५२९६ सर्व

ખાંડુઆ હોઈ ॥૨૪॥

હિવડે ખાંડુઆનડે વિચાર પ્રકારાંતર આગિલી ગાથાયડે કહડે છડે ।

ચડ અડવીસા છપ્પણ, પયરસરિસંકગુણિઅ પિહુ મિલિએ ।

સમદીહપિહુવ્વેહા, ઉઢ્ઢમહો ખંડુઆ નેયા ॥૨૫॥

ચડ૦ ॥ ‘ચડ’ કહતાં લોકનડ સિર સિદ્ધસિલા, તિહાં ચિહું ખાંડુઆરી છેહલી શ્રેણ છડે । લોકનડે પગ સમાન સાતમી નરક પૃથ્વી, તિહાં ‘અડવીસ’ કહિતાં અઢાવીસ ખાંડુઆરી પહિલી શ્રેણ છડે । આદિશ્રેણ અનડે અંત્યશ્રેણનડે પ્રહણ વિચલી છપ્પન શ્રેણ તિરછી લીજડે । ‘છપ્પનપયર’ સૂત્રં - પ્રતરનડે ખાંડુઆ તેહની પ્રત્યેકડે છપ્પન શ્રેણ જાણવી । ‘સરિસંકગુણિય’ સૂત્રં, તે તિરછી છપ્પન શ્રેણ, તેહનડે વિષડે જે ખાંડુઆ છડે, તે પૂર્વલી પરડે સદૃશ્યાંક ગુણ્યા થકા, ‘પિહુ મિલિએ’ કહતાં એકઠા કીજડે । ‘સમદીહપિહુવ્વેહા’ સૂત્રં, પછડે દીહ કહતાં લાંબપણડે પિહુલપણડે કહતાં, ‘ઉવ્વે’ કહતાં ડંડપણડે, ‘સમ’ કહતાં સરીખા ખાંડુઆ, ‘નેયા’ કહતાં જાણવા ॥૨૫॥

હિવૈ ચવદ રાજલોક ઘન કહતાં ચડખુણડ કહડે છડે ।

દાહિણપાસિ દુખંડા, ઉડ્ઢં વામે ઠવિજ્જ વિવરીઆ ।

નાડીસહિઅ તિરજ્જૂ, પિહુ જાયા સત્ત દીહુવ્વે ॥૨૬॥

દાહિ૦ ॥ ઊર્ધ્વલોક ત્રસનાડિહુંતી દાહિણડે પસવાડડે બ્રહ્મલોકહુંતી નીચલડે ઊપરલડે એહવા કુહણીનડે આકાર બિ ખાંડુઆ બ્રહ્મદેવલોકડે બિ રાજ પહિલા જાણવા । દેસડે ઊળા સાઠા ત્રિણિહ રાજ ડુંચા છડે । તે બેડું બુદ્ધિકલ્પનાડે લેડે, ‘ડું વામે ઠવિજ્જ વિવરીયં’ સૂત્રં, ડું - ડુંચડે લોક ત્રસનાડિ હુંતી, વામડે પસવાડડે ઠવિજ્જ વિવરીયા - વિપરીતપણડે થાપડે, એતલડે ઊપરલા ભાગ નીચડે કરડે । નીચલા ભાગ ઊપર કરડે । વલી તે ખાંડુઆ કેહવા છે ? ‘નાડી સહિયા તિરજ્જૂ પિહુ જાયા’ - એક રાજ વિસ્તીર્ણ ત્રસનાડિ બે રાજ વિસ્તીર્ણ આયામપણડે, તે ભળી બ્રહ્મદેવલોકાર્દ ત્રિણિહ રાજ વિસ્તીર્ણ જાણવડે । દેસડે ઊળા સાતરાજ દીર્ઘ અનડે ડુંચડે ડુંચડે જાણવડે ॥૨૬॥

હિવડે બ્રહ્મ એહવડે નામ પાંચમડે દેવલોક, તિહાં પાંચરાજ પહિલડે

લોક અનેરઈ ઠામ અનિયત કરતાં એક અધિકઠ છઈ અનઈ લોક ચઝૂણ ન હવઈ તે ભળી લોક ઘન કરવા કાજ આગિલિ ગાથા વઘાણઈ છઈ ।

હિઢા ડ વામખંડં, દાહિણપાસે ઠવિજ્જ વિવરીઅં ।

ઢવરિમતિરજ્જુખંડં, વામે ઠાળે અહો દિજ્જા ॥૨૭॥

હિઢા ડ૦ ॥ તેહ કારણે અધોલોક ત્રસનાડિનઈ વામઈ ભાગઈ જે ખાંડૂઆ છઈ તે અધોભાગ દેસઈ ડાળા ત્રિણિહ રાજ વિસ્તાર છઈ । અનુક્રમઈ હીયમાન વિસ્તાર તાં લગિ જાળવા; જાં ઉપરિ રાજનઢ સંખ્યાતમઢ ભાગ વિસ્તાર હુવઈ । સાધિક સાત રાજ લાંબઢ અનઈ ડંચઢ છઈ તે ખાંડુઢ બુદ્ધિ કલ્પનાયઈ લેઈ ત્રસનાડિનઈ દક્ષિણ પસવાડઈ ‘વિવરીયં’ કહતાં ડપરલઢ ભાગ નીચઈ, નીચલઢ ભાગ ઉપરિ । ‘ઠવિજ્જ’ કહતાં થાપઈ । ઇમ કરતાં આધો અધોલોક દેશઈ ડાળા ચ્ચારિ રાજ પ્રમાણ અધિક સાત રાજ ડંચો જાણિવો । બાહુલ્યપણઈ પિણ અધોલોક કિહાં ંહઈ કાંઈએક સાત રાજ ડળા માન હુવઈ । અનેરઈ ઠામ ‘અનિયત’ કહતાં કિહાં એક અધિકઢ કિહાં એક ઓછઢ । ‘ઢવરિમતિરજ્જુખંડં વામે ઠાળે અહો દિજ્જા’ સૂત્રં, તેહ ભળી ડપરલો અરધશ્રેણ ત્રિણિહ રાજ પ્રમાણ લેઈ નીચઈ અરધનઈ ઉત્તર પસવાડઈ કહતાં વામઈ પસવાડઈ કીજઈ । તિમ કરતાં કિહાંએક સાત રાજ ડંચઢ, કિહાંએક દેસ ડાળા સાત રાજ ડંચઢ જાળવઢ । વિસ્તારઈ તઢ દેસઈ ડાળા સાત રાજ પ્રમાણ લોક ઘન જાળવઢ । ંતલે સગલી દિસઈ સમઢ લોક હૂઓ । નીચઈ અનઈ ડપર સાત રાજ પ્રમાણ; પૂર્વ અનઈ પશ્ચિમ પળિ સાત રાજ પ્રમાણ; દક્ષિણ અનઈ ઉત્તર પિણ સાતરાજ પ્રમાણ; સગલઈ ઠામ સમઢ ઘનલોક જાળવઢ ॥૨૭॥

ઈય સંવટ્ઠણલોગો, બુદ્ધિકઓ સત્તરજ્જુમાણઘણો ।

સગરજ્જુ અહિય હિઢા, ગિણિહઅ પાસાઈ પૂરિજ્જા ॥૨ૢ॥

ઈય સં૦ ॥ ‘ઈય’ કહતાં ંણઈ પ્રકારે, ‘સંવટ્ઠિય’ કહતાં ચઝૂણઢ જાળવઢ । ‘લોક બુદ્ધિકઓ’ કહતાં પંડિતે - પૂર્વાચાર્યે સ્વબુદ્ધિ કીધઢ । ‘સત્તરજ્જઘણો’ સૂત્રં, સાત રાજ પ્રમાણ ઘન જાળવઢ । ‘સગરજ્જ અહિય હિઢા’ સૂત્રં, તથા સાત (રાજ) હેઠઈ રાજહૂંતી જે અધિકઓ ખાંડૂઢ હુવઈ । ‘ગિણિહય પાસાઢ પૂરિજ્જા’ તે ખાંડૂં ડપર અધ-નીચઈ જે પસવાડઢ ઠાલઢ હુવઈ તે પસવાડઢ પૂરીજઈ । તિવારઈ વિસ્તારપણઈ પિણ પૂરઢ સાતરાજલોક હુવઈ । તથા

ऊपरलउ खांडूउ संघात्यउ छइ । ते खांडूअउ बाहुल्यपणइ करी किहांएक पांचराज छइ । अनइ नीचलउ खांडूअ छइ तेहनइ भागि अनुक्रमइ देसइ ऊणा सातराज पहिलउ छइ । तेह कारण ऊपरला खांडूआनइ बाहुल्यपणइ हुंती बिराज देसइ ऊणा थाकइ छै तियां बिहुंमाहि देसइ ऊणउ एक राज छइ ते ऊपरला खांडुयइनउ बाहुल्यपणउ पांच राज तेहमाहि घालीयइ । तिवारइ बाहुल्यपणइ कीएक स्थानकै काईएक ऊणा छ राज हुवइ । व्यवहारनयइ सर्वलोक चउखूणउ सातराज प्रमाण जाणवउ । जियइ कारणइ व्यवहारनय मतइ काई एक ऊणा सात हाथ जे वस्तु हुवै ते पूरा सात कहीजै । ए स्थूल नय जाणिवौ । तेहनइ मतै बाहुल्यपणै काईएक ऊणा सात राज छै, तौ ही पूरा सातराज जाणवा ।

एवंकारइ व्यवहारनय मतइ लांबपणइ विष्कंभपणइ बाहुल्यपणइ सात राज प्रमाण लोक रज्ज घन जाणवउ ॥२८॥

ए त्रिहुं गाथानउ अर्थ कह्यउ छइ । तउ पिण इयारउ गुरुमुख भावार्थ पूछिवउ । तथा इहां घनलोकनइ विषइ केतला घनरज्ज अनइ केतला प्रतररज्ज, केतला सूचीरज्ज, केतला तेहनइ खांडुआ हुवइ छइ ?।

घणरज्जु तिसयतेआल, तेरबावत्तरा पयरसूई ।

चउपन्नअडसि खंडुअ, सहसिगवीसा नवदुपण्णा ॥२९॥

घणर० ॥ घनलोकनइ विषइ घनरज्ज 'तिसयतेआल' कहतां त्रिणहसय तेतालीस जाणवा । घनलोकइ त्रिणहसय तेतालीस जे घनरज्ज कह्या छै, ते व्यवहारनइ आश्रय जाणवा । निश्चयनइ २३९ घनरज्ज संभवइ । 'तेर बावत्तराय पयर' सूत्रं, तेरसय बहत्तरि प्रतररज्ज घनलोकइ जाणवा । 'सूई चउपन्नसय' अनइ अठ्यासी सूचीरज्ज घनलोकइ सर्व जाणिवा । 'खंडुअ सहस्र इगवीस नवदुपन्ना' इगवीस सहस्र नवसय बावन्न घनलोकना खांडुआ जाणवा ॥२९॥

हिंविइ घनरज्ज, प्रतर[र]ज्ज, सूचीरज्ज तेहना प्रत्येकइ खांडुआ कहिवा भणी आगिली गाथा कहइ छइ ।

सगवगगे सगचउतिग - गुणिण उभय अहउइ खंडघणा ।

छन्नउअसयसीयाल, चउगुणिण पयरसुइअंसा ॥३०॥

सगवगो (गो)० ॥ 'सगवगो' कहतां सातारउ आक मांडीजइ । किसा भणी ? भावार्थ कहइ छइ । संवर्तित लोक आयामइ विष्कभपणइ अनइ बाहुल्यपणइ प्रत्येकइ सात राज प्रमाण जाणवउ । तेह भणी सात सातगुणा कीजइ । तिवारइ सात सता इगुणपंचास हुवइ । वली सग ते उगुणपंचासरा आंक सातगुणा कीजइ । तिवारइ त्रिण्हसय त्रेयालीस घनलोकइ घनरज्ज हुवइ । **चउतिग०** वली त्रिण्हसय त्रेयालीस घनरज्जनउ आंक चउगुणउ कीजइ । तिवारइ पहिलुं एकसहस त्रिण्हसय बहुत्तर प्रतररज्ज हुवइ । वली १३७२ ए आंक चउगुणा कीजइ । तिवारइ चउपनसय अठयासी सूचीरज्ज सर्व घनलोकइ जाणिवा । ए सूचीरज्जनउ आंक चउगुणउ कीजइ ५४८८ । तिवारइ एकवीस सहस्र नवसत्र बावन्न २१९५२ सगलइ घनलोकइ खांडुआ सर्व जाणिवा । ए त्रिहुंलोकनउ प्रमाण जाणिवउ ।

हिवइ अनुक्रमइ ऊर्ध्वलोक संबंधि घनरज्ज, प्रतररज्ज खांडूआ जूआ जूआ कहइ छइ । 'अह उड्ड कमाणं०'(?) अधोलोकइ घनरज्ज 'छिन्नू सयसियाल' एकसउ छिन्नवइ; 'उड्ड' कहतां ऊर्ध्वलोकइ एकसउ सेतालीस घनरज्ज छइ । उभय बेउं एकठा कीजइ तिवारइ ३४३ घनरज्ज जाणिवा ।

हिवइ अधोलोकना घनरज्ज १९६ ते चउगुणा कीजइ । तिवारइ अद्यो घनलोकइ प्रतररज्ज सातसय चउरासी जाणिवा । ऊर्ध्वलोकइ १४७ घनरज्ज ते चउगुणा कीजइ तिवारइ घनलोकइ प्रतरराज पांचसय अठ्यासी जाणवा । ऊर्ध्व अनइ अधोलोकइ घनरज्ज एकठा कीजइ तिवारइ त्रिण्हसय तेयालीस हुई । ते चउगुणा कीजइ । तिवारइ तेरस बहुत्तर प्रतररज्ज सगलइ घनलोकइ जाणवा । तथा घनलोकइ सातसय चउरासी प्रतररज्ज चउगुणा कीजइ । तिवारइ एकत्रीससय छत्रीस सूचीरज्ज जाणिवा । अधोलोकइ घनलोकइ अनइ ऊर्ध्वलोकइ प्रतररज्ज ५५८ हुंता, ते चउगुणा कीजइ । तिवारइ २३५२ सूचीरज्ज ऊर्ध्वलोकइ जाणवा । सगलइ घनलोकइ तेरसय बहुत्तर प्रतररज्ज हुवइ । ते चउगुणा कीजइ । तिवारइ ५४८८ सूचीरज्ज सगलइ घनलोकइ जाणवा । तथा अधोलोक घनलोकइ सूचीरज्ज ३१३६ चउगुणा कीजइ तिवारइ अधो घनलोकइ खांडूआ १५४४ जाणिवा । ऊर्ध्व घनलोकइ २३५२ सूचीरज्ज चउगुणा कीजइ । तिवारइ ऊर्ध्वघनलोकइ ९४०८ खांडूआ थाइ । ते सर्व एकठा कीजइ । तिवारइ सगलइ

ઘનલોક ૨૧૧૫૨ ટાંડૂઆ જાણિવા ॥૩૦॥

હિવડ અધોલોકડ અનડ ઋધ્વલોકડ પાંચસય અઠ્યાસી સર્વપ્રતરરજ્જ
છડ ઇમ કહડ છડ ।

સગ ચુલસી ઇત્યાદિ ગાથા -

સગચુલસી પળઅડસી, ઇગતીસછતીસ તિવિસ બાવળ્ળા ।

પળચડઆલજુઆ બાર - સહસ ચડળઅડ સયડ્ઢિહિઆ ॥૩૧॥

અધો ઘનલોકે સાતસય ચડરાસી પ્રતરરજ્જ જાણવા । ‘પળઅડસી’
સૂત્રં ઋધ્વ ઘનલોકડ પાંચસય અઠ્યાસી સર્વ પ્રતરરજ્જ છડ । ‘ઇગતીસછત્રીસ’
સૂત્રં, અધો ઘનલોકડ ઇગતીસસય છત્રીસ સૂચીરજ્જ સર્વ જાણ જાણવા ।
‘તિવિસેબાબન્ના’ સૂત્રં, ઋધ્વ ઘનલોકે તેવીસસય બાવળ્ળ સૂચીરજ્જ જાણવા ।
‘પળચડઆલજુઆબાર’ સૂત્રં, અધોલોક બાર સહસ પાંચસય ચમાલીસ સર્વ
ટાંડુઆ હુવડ । ‘સહસચડળૂસયડ્ઢિહિયા’ સૂત્રં, ઋધ્વ ઘનલોકડ ૧૪૦૮ ઇતલા
સર્વ ટાંડૂઆ જાણવા ॥૩૧॥

હિવડ ગ્રંથનડ વિષડ ચડદરાજલોકનડ અધિકાર સંક્ષેપીનડ આગલિ
ગાથામાહિ આળડ છડ ।

ઇઅ પયરલિહિઅવગિય - સંવડિઅલોગસારમુવલભ્મ ।

સુઅધમ્મકિત્તિઅં તહ, જયહ જહા ભમહ ન ઇહ ભિસં ॥૩૨॥

ઇયપયર૦ ॥ ‘ઇય’ કહતાં ઇહવડ પ્રકાર, ‘લિહિય’ કહિતાં છપ્પન્ન
પંક્તિનડ વિષડ જે પ્રતર છડ તીઇ કરી ચડદરાજલોક લિખ્યડ છડ ।
‘વગિય’નડ અરથ ઇ જાણવડ । છપ્પન્ન તિરછી શ્રેણમાહિ જે ટાંડૂઆ છડ તે
નિજ સદૃશ આંક ગુણા કરી લોક સર્વમાહિ વર્ગિત કીધડ । ‘સંવત્તિ’ કહતાં
બુદ્ધિકલ્પનાયડ કરી સગલી દિસડ ચડખૂળડ ચવદ રાજલોક કીધડ ‘લોક
સારમુવલભ્મ’ ઇહવડ જે લોક તેહનડ સાર કહતાં સરૂપ લભ્મ કહતાં ભલી
પરે જાણીનડ । વલી લોકસરૂપ કેહવડ છડ ? ‘સુયધમ્મકિત્તિયં’ - સુતધર્મ
કહિયડ સિદ્ધાંતમાહિ; કીર્ત્યડ કહતાં બોલ્યડ છે । ઇહવડ લોકસરૂપ જાણી
‘તહ જયહ’ જતન તિમ કરડ જિમ ભમડ નહી । લોકનડ વિષડ અતિસીય
કરીનડ ॥૩૨॥

श्रीमत्खरतरगच्छे श्रीमभयदेवसूरिसंताने श्रीजिनमाणिक्यसूरिगुरुः तत्पट्टे श्रीजिनचन्द्राहूतेनेत्सिध्यसमस्तसिद्धान्तपारदर्शकेन पं. श्रीनयविलासेन कृतं बालावबोधरूपं लोकविचारशास्त्रस्य श्रीरस्तु । कल्याणमस्तुः(स्तु) वाच्यमानो चिरं जयतु ।

संवत् १७९१ वर्षे शाके शोलेसे ५६ प्रवर्तमाने फागुणमासे शूक्लपक्षे १३ दिसितिथौ वारसोमे भट्टारकश्रीजिनचन्द्रसूरिजी-तत् शिष्य (तच्छिष्य पं० जैतसीस्वहेतेन लिपीकृतं श्रीविक्रमपुरमध्ये ॥

अधरा शब्दो

कडि = कम्परनो भाग

सरावलउ = शकोरं

शकटनी ऊधि = गाडानो धोरियो

कुहणीथानि = कोणी स्थाने

पसवाडइ = बाजुए

C/o. शशिकान्त दोशी

शत्रुंजय टावर

अडाजण

सूरत-७

સ્વાધ્યાય-સદ્ગ્રહ

— મુનિ શ્રુતાન્નચન્દ્રવિજય

પ્રસ્તુત સ્વાધ્યાય-સદ્ગ્રહમાં વિવિધ મુનિભગવન્તો દ્વારા રચિત વિવિધ મહાપુરુષોની કુલ ૧૮ સજ્ઞાયોનો સદ્ગ્રહ આપવામાં આવ્યો છે. તેમાં શ્રીવિજયદેવ-સૂરીશ્વરજી ભગવંતની ૭, શ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરજી ભગવંત તથા શ્રીવિજયપ્રભસૂરીશ્વરજી ભગવન્તની ૩-૩, શ્રીકુશલવર્ધનજી ભગવન્તની ૨ અને શ્રીવિજયહીરસૂરીશ્વરજી ભગવન્ત, શ્રીવિજયસિંહસૂરીશ્વરજી ભગવન્ત તથા શ્રીરાજસાગરસૂરીશ્વરજી ભગવન્તની ૧-૧ સજ્ઞાય સમાવિષ્ટ છે. પ્રાન્તે શ્રીઅમરરત્નસૂરીશ્વરજી ભગવન્તની ગુરુસ્તુતિ આપેલી છે. સજ્ઞાય અને તેના રચયિતાનો પરિચય નીચે મુજબ છે. જેમની સજ્ઞાય છે તે મહાપુરુષોનાં જીવન તો સર્વજનવિદિત હોવાથી તે વિષે અહીં કોઈ પરિચય નથી આપવામાં આવ્યો.

સજ્ઞાય-૧ : પ્રસ્તુત સજ્ઞાયમાં શ્રીહીરસૂરીશ્વરજી ભગવન્તનું ગુણ-ગાન કરવામાં આવ્યું છે. કવિએ ખૂબ સરસ રૂપમાઓ પ્રયોજીને સજ્ઞાયને રસાલ બનાવી છે. સજ્ઞાયના રચયિતા મહોપાધ્યાય સહજકુશલ ગણિ, શ્રીહેમવિમલસૂરિ ભગવન્તની પરમ્પરામાં થયેલા પण्डित શ્રીકુશલમાણિક્ય ગણિના શિષ્ય છે. તેઓ પૂર્વે લોકોગચ્છમાં હતા. શ્રીહેમવિમલસૂરિના પવિત્ર સાધુજીવનથી પ્રભાવિત થઈ, તેમની પાસે જઈ, આત્મકલ્યાણ માટે સંવેગીપણું સ્વીકારી દીક્ષિત થયા હતા. તેમણે 'સિદ્ધાન્ત શ્રુત હૂંડી'ની પળ રચના કરી છે.*

સજ્ઞાય-૨ : શ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરજી ભગવન્તની પ્રસ્તુત સજ્ઞાયમાં કવિએ સજ્જન-સંગથી થતા લાભ અને દુર્જન-સંગથી થતા નુકસાનનું વર્ણન કર્યું છે. સજ્ઞાયના રચયિતા પण्डित શ્રીદેવચન્દ્ર ગણિ છે. જૈન પરમ્પરાનો ઇતિહાસ-૩, પૃષ્ઠ-૪૦૩ ઉપર તેમનો પરિચય આ પ્રમાણે આપ્યો છે : અહિમ્મનગરના રીંડાશાહ ગોત્રના શાહ અંબાઈની પત્ની પરબાઈની કુક્ષિએ સં. ૧૬૪૪માં તેમનો જન્મ થયો હતો. તેમનું નામ ગોપાલ હતું. તેમને રામચન્દ્ર નામનો ભાઈ હતો. માતા તથા બન્ને પુત્રોએ શ્રીવિજયસેનસૂરિ ભગવન્તના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામી આચાર્યશ્રીના હસ્તે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. (જૈન ગૂર્જર કવિઓ-૩, પૃષ્ઠ-૨૮૭ ઉપર શ્રીરંગચન્દ્ર પાસે દીક્ષા લીધી હોવાનો ઉલ્લેખ છે.) આચાર્યશ્રીએ તે બન્ને પુત્રોનાં નામો મુનિ દેવચન્દ્ર અને મુનિ વિવેકચન્દ્ર રાખ્યા અને તે બન્નેને મહોપાધ્યાય શ્રીભાનુચન્દ્રના શિષ્ય-પ્રશિષ્ય બનાવ્યા. સં.

* કવિઓનો પરિચય 'જૈન પરમ્પરાનો ઇતિહાસ' તથા 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ' પુસ્તક અનુસાર આપેલ છે.

૧૬૬૫માં દેલવાડામાં શ્રીવિજયસેનસૂરિજી ભગવન્ત દ્વારા મુનિ દેવચન્દ્રને પण्डित પદ અપાયું. તેમણે પંચાસ બન્યા ત્યારથી ગોઠ તથા કડા વિગડનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો હતો. તે હંમેશા એકાસણું અને ગંઠસીનું પચ્ચક્ષાણ કરતા હતા. પ્રતિમાસ છ-છ ઉપવાસ વગેરે તપ કરતા. તેમણે શોભનસ્તુતિ ટીકા, શત્રુંજયતીર્થ પરિપ્રાટી સ્તવન, વિચારષટ્ત્રિશિકા, પૃથ્વીચન્દ્ર રાસ, નવતત્ત્વચોપાઈ તથા વિવિધ સ્તવનોની રચના કરી છે. તેમણે સં. ૧૬૯૭માં સરોત્તરમાં ૫ દિવસનું અનશન કરી વૈશાખ સુદ ૮ના રોજ સ્વર્ગગમન કર્યું.

સજ્જાય-૩ : પण्डित હેમવિજય ગણિ-રચિત પ્રસ્તુત સજ્જાયમાં શ્રીવિજયસેનસૂરિજી ભગવન્તના દેહનું રોચક રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તથા સામૈયાની તૈયારીનું પણ બે-ત્રણ કડીમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

પण्डित હેમવિજય ગણિ, પण्डित કમલવિજયજીના શિષ્ય હતા. તેઓ ઉદ્ભટ વિદ્વાન અને શીખ્રકવિ હતા. તેઓ સં. ૧૬૭૮માં ઈંડરમાં કાલધર્મ પામ્યા હતા. તેમણે પાર્શ્વનાથચરિત્ર મહાકાવ્ય, અન્યોક્તિમુક્તમહોદધિ, ઋષભશતક, સૂક્તરત્નાવલી, કીર્તિકલ્લોલિની ખણ્ડકાવ્ય વગેરે ગ્રન્થોની રચના કરી છે. તેમણે ૧૫ સર્ગ પ્રમાણ વિજયપ્રશસ્તિ મહાકાવ્યની રચના કરી સ્વર્ગવાસ કર્યો હતો. તેમના ગુરુભાઈ પण्डित ગુણવિજયે શેષ ૫ સર્ગ રચી તે કાવ્ય પૂર્ણ કર્યું હતું. સોલ કમલબન્ધવાલું ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્ર હેમવિજય ગણિની ચમત્કારિક રચના છે.

સજ્જાય-૪ : શ્રીવિજયસેનસૂરિ ભગવન્તના આગમનથી ઉત્પન્ન થયેલ આનન્દનું વર્ણન પ્રસ્તુત સજ્જાયમાં કરવામાં આવ્યું છે. કૃતિકાર પ્રેમવિજય, શ્રીવિમલહર્ષના શિષ્ય છે. તેમણે તીર્થમાલા, આત્મશિક્ષા ભાવના, વસ્તુપાલ-તેજપાલ રાસ પ્રમુખ રચનાઓ કરી છે.

સજ્જાય-૫ : પ્રસ્તુત સજ્જાયની રચના પण्डित સુધનહર્ષે કરી છે. સ્વપ્નમાં શ્રીવિજયદેવસૂરિજી ભગવન્તનું દર્શન થાય છે. જ્યોતિષને સ્વપ્નનું ફળ પૂછવામાં આવે છે અને જ્યોતિષ સ્વપ્ન પ્રમાણે કુંડલી રચીને ફળ કહે છે. તે સમગ્ર વર્ણન ખૂબ સરસ રીતે રજૂ કરાયું છે. કૃતિકારની જમ્બૂદ્વીપવિચાર સ્તવન, તીર્થમાલા, રાવણ-મન્દોદરી રાસ વગેરે અન્ય રચનાઓ પણ મળે છે.

સજ્જાય-૬ : કવિ દાનકુશલ રચિત પ્રસ્તુત સજ્જાયમાં શ્રીવિજયદેવસૂરિજી ભગવન્તનું ગુણ-વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

સજ્જાય-૭ : શ્રીવિજયદેવસૂરિજી ભગવન્તનો ગુણાનુવાદ કરતી પ્રસ્તુત

સજ્ઞાયની રચના શ્રીસિદ્ધિવિજયે કરી છે. તેઓ શ્રીશીલવિજયના શિષ્ય છે.

સજ્ઞાય-૮ : પ્રસ્તુત સજ્ઞાયમાં શ્રીવિજયદેવસૂરિજી ભગવન્તના દેહનું, વિવિધ ઉપમાઓ પ્રયોજીને, સુન્દર વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. છ-છ પંક્તિની દરેક કડીમાં પ્રથમ પંક્તિનો છેલ્લો એક કે બે શબ્દ, દ્વિતીય પંક્તિના આદિ શબ્દ છે.^૧ કૃતિકાર ગુણહર્ષ ગણિ, શ્રીવિજયદેવસૂરિજીના શિષ્ય છે. તેમણે મહાવીરનિર્વાણ-દીપાલિકા મહોત્સવ સ્તવન, દિવાલી સજ્ઞાય વગેરે રચના કરી છે.

સજ્ઞાય-૯ : શ્રીવિજયદેવસૂરિજી ભગવન્તનું ગુણ-કીર્તન કરતી પ્રસ્તુત સજ્ઞાયના રચયિતા શ્રીલલિતનિધાન છે. તેઓ ઉપરોક્ત પण्डित શ્રીગુણહર્ષના શિષ્ય છે. તેમણે દાન-શીલ-તપ-ભાવના અધિકાર પર દૃષ્ટાન્ત કથા રાસ રચ્યો છે.

સજ્ઞાય-૧૦ : વાચક શ્રીશાન્તિચન્દ્રના શિષ્ય મુનિ શ્રીઅમરચન્દ્રે પ્રસ્તુત સજ્ઞાય રચી છે. સજ્ઞાયમાં શ્રીવિજયદેવસૂરિજી ભગવન્તનું ગુણ-વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. કવિએ કુલધ્વજકુમાર રાસ, સીતાવિરહ વગેરેની રચના કરી છે.

સજ્ઞાય-૧૧ : શ્રીશુભવિજયના શિષ્ય શ્રીજયવિજયે પ્રસ્તુત સજ્ઞાયમાં શ્રીવિજયદેવસૂરિજી ભગવન્તના ગુણોનું વર્ણન કર્યું છે.

સજ્ઞાય-૧૨ : કવિ શ્રીદાનકુશલે પ્રસ્તુત સજ્ઞાયમાં શ્રીવિજયસિંહસૂરિજી ભગવન્તનો ગુણાનુવાદ કર્યો છે. સજ્ઞાયમાં કેટલાક સ્થાને શબ્દનો સ્વર દીર્ઘ હોવા છતાં અને ગાનમાં પણ બે માત્રાની આવશ્યકતા હોવા છતાં શબ્દના દીર્ઘસ્વરના સ્થાને હ્રસ્વસ્વર કર્યો છે જે યથાવત્ રાખ્યો છે.

સજ્ઞાય-૧૩ : શ્રીજયવિજય કવિએ પ્રસ્તુત સજ્ઞાયમાં શ્રીવિજયપ્રભસૂરિજી ભગવન્તના ગુણોનું વર્ણન કર્યું છે. લહિયાના કારણે કૃતિ અત્યંત અશુદ્ધ બની ગઈ છે. યથામતિ સંમાર્જન કરી સંપાદન કર્યું છે.

સજ્ઞાય-૧૪ : શ્રીવિજયપ્રભસૂરિજી ભગવન્તની પ્રસ્તુત સજ્ઞાયની રચના શ્રીગુણવિજયે કરી છે. તેઓ પण्डित શ્રીજયવિજયના શિષ્ય છે. શ્રીસંઘની ગુરુભગવન્તના દર્શનની અભિલાષાને વિવિધ ઉપમાઓ વાપરીને સરસ રીતે વર્ણવી છે.

સજ્ઞાય-૧૫ : શ્રીવિજયપ્રભસૂરિજી ભગવન્તના ગુણ-ગાન કરતી પ્રસ્તુત સજ્ઞાયની રચના શ્રીઆનન્દવિજયે કરી છે. તેઓ પण्डित શ્રીલલિતવિજયના શિષ્ય છે.

સજ્ઞાય-૧૬ : પ્રસ્તુત સજ્ઞાયમાં શ્રીરાજસાગરસૂરિજી ભગવન્તનું ગુણકીર્તન

૧. તે ટૂટક અને ઝલાલો સમજવાનો છે. ટૂટક ગાવાનું અને ઝલાલો હરિગીતમાં.

કરવામાં આવ્યું છે. ચંદ્રાડલા બન્ધમાં પ્રસ્તુત સજ્ઞાયની રચના થઈ છે. રચયિતા પण्डित श्रीदानसागर છે.

સજ્ઞાય-૧૭ : અજ્ઞાતકર્તૃક પ્રસ્તુત સજ્ઞાયમાં શ્રીકુશલવર્ધનજીનું ગુણ-વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

સજ્ઞાય-૧૮ : શ્રીઉદયવર્ધનના શિષ્ય શ્રીજ્ઞાનઉદયે પ્રસ્તુત સજ્ઞાયમાં શ્રીકુશલવર્ધનજીનું ગુણ-ગાન કર્યું છે.

ગુરુસ્તુતિ : અજ્ઞાતકર્તૃક પ્રસ્તુત ગુરુસ્તુતિમાં શ્રીઅમરરત્નસૂરિજી ભગવન્તનું ગુણ-કીર્તન કરવામાં આવ્યું છે. ૧૧ શ્લોકની સ્તુતિમાં પ્રથમ શ્લોક અનુષ્ટુપ્માં, ચરમ શ્લોક વસન્તતિલકામાં અને શેષ ૯ શાર્દૂલવિક્રીડિત છન્દમાં છે.

સર્વ કૃતિની હસ્તપ્રતો પૂ. મુનિ શ્રીસુજસચન્દ્રવિજયજી મ. પાસેથી પ્રાપ્ત થઈ છે તે બદલ તેમનો આભારી છું. તથા પ્રતવાંચનમાં અને અર્થગવેષણમાં પણ તેમને તથા પૂજ્ય ગુરુભગવન્ત ગણિ શ્રીશ્રુતચન્દ્રવિજયજી મહારાજે સહાય કરી છે તે બદલ બન્નેનો ઋણી છું.

*

શ્રીવિજયહીરસૂરીશ્વરસ્વાધ્યાય

(૧)

પ્રવચનમંદર સુંદરં, તપગચ્છજ્યોતિષચક્ર રે ।

વાચક-ગ્રહગણશેખરં, પંડિતપ્રવર-નક્ષત્ર રે ॥

સકલ કલાધર ઝગીડ, અનોપમ તપગછઙ્ગં રે ।

શિવપુર પંથ પ્રકાસિવા, હીરવિજયસૂરિ-ચંદ રે ॥સકલ૦॥૨॥

મુનિવર-તારક પરિકરૂ, શ્રીગુરુ અભિનવઠ ચંદ રે ।

જન-મન-કુમુદ આનંદકરુ, હરિવધૂ મોહણ કંદ રે ॥સકલ૦॥૩॥

દેસના નવ રસ નિતુ ઝરડ, વદન-મંડલ અભિરામ રે ।

સમરસ મધુર સુધાકરુ, પરમ આનંદ સુખધામ રે ॥સકલ૦॥૪॥

સેવક આસ-ચિંતામણી, ટાલતુ મોહ-અંધાર રે ।

રતિપતિ-રાહસ્યું નવિ મિલડ, ત્રિભુવન તેજ વિસ્તાર રે ॥સકલ૦॥૫॥

श्रीजिनशासन खेचरू, शांतरस महाविदे-दूत रे ।
 जिनवर आण मनाविवा, प्रगटीउ सर्वज्ञपुत्र रे ॥सकल०॥६॥
 संघ-रयणायर गाजीए, उपजइ हर्ष-कल्लोल रे ।
 भाव घणपूर तिहां वाधता, समकित-जल-रंगरोल रे ॥सकल०॥७॥
 ज्ञानलहरी गुणमणि भर्यउ, संवर-पवन उदार रे ।
 बहु भव-ताप निवारणु, संयम-सफर व्यापार रे ॥सकल०॥८॥
 दुरित-तिमिरभर भेदतु, पूर्ण सदोदय इंद रे ।
 माहि कलंक कदा नही, केवल-सागर चंद रे ॥सकल०॥९॥
 श्रीविजयदान गुरुभाणस्युं, प्रेम जिम गोतम वीर रे ।
 गुरुकुल पूनिमचंदलु, सकलविद्यातरू कीर ॥सकल०॥१०॥
 सुमति-रोहिणिवर दीपतु, बहुश्रुत तिलकसमान रे ।
 सूरिसिरोमणि गुणनिलउ, जिनगुण-श्रेणि सोपान रे ॥सकल०॥११॥
 भरत मानव-वन महमहइ, गहगहइ भविक-चकोर रे ।
 मुनिमन-मानसहंसलु, ध्यान कादि(दं)बिनी मोर रे ॥सकल०॥१२॥
 मूरति सुरतरुवेलडी, शुचिकर लबधिनिधान रे ।
 भारती-मुंद्रडी-हीरलु, वचन-अमृतरस पान रे ॥सकल०॥१३॥
 श्रीविजयदानसूरीसरू, धिन धिन युगहप्रधान रे ।
 भव-जल पार उतारिवा, थापीउ धर्म-विमान रे ॥सकल०॥१४॥
 हीरविजयसूरि राजीउ, मुगतिपुरी वरसाथ रे ।
 चिर प्रति(त)पउ गणधर ससी, सहजकुशल कवि-नाथ रे ॥सकल०॥१५॥
 इय संघभूपति साधुसुरपति ज्ञानसार सुधाकरो,
 गण-गगन-मंडन मदनखंडन कुमत मान मुधाकरो ।
 जिनधर्मदीपक मोहजीपक विजयदान पुरंदरो;
 जीव-राजनायक सिद्धिदायक हीरविजय शिवंकरो ॥१६॥

इति श्रीहीरविजयसूरीश्वरस्वाध्याय सम्पूर्ण ॥

श्रीविजयसेनसूरिश्वरस्वाध्याय

(२)

पंडित श्रीविवेकचंद्रगणिगुरुभ्यो नमः ॥

श्रीविजयसेनसूरिसु(स)रु मनभमरा रे,
 स(सु)रतरुसम अवतार लाल मनभमरा रे ।
 तपगछमंडण जाणीइं मनभमरा रे;
 गुरु गुणरयण भ(भं)डार लाल मनभमरा रे ॥१॥
 तस पद-कमल लही करी मन०, परिहरि पदमनिसंग ला० ।
 तु कां प्रीति वेधिओ मन०, ब(बं)धावइं निज अंग रंग ला० ॥२॥
 एक सीख तुझन[इं] कहु मन०, तजीइं प्रीताचार ला० ।
 पहिलुं सुख ते पामीइं मन०, फिरि दुख होइ अपार ला० ॥३॥
 दुर्जन वचन [न]धि(धा)रिइं, जेथी अवगुण थाय ला० ।
 मोर मुखि अति मीठडओ म०, विसहर आखो सा(खा)इं ला० ॥४॥
 जेस्युं कीजइं प्रीतडी म०, नहि ते सज्जन कोइं ला० ।
 काल भाव जाणी करी म०, रहो ति सनेहा होइं ला० ॥५॥
 दुर्जन संग करंतडां म०, सज्जननी प(म)ति जाइं ला० ।
 रतन युं पीतल मल्युं म०, मु(मू)ल न पामइ काइं ला० ॥६॥
 सुग(गु)णानइं नी(नि)र्गुण मिलइ म०, दिन दिन गुण वाधंति ला० ।
 कंचन उपरि काच जड्यो म०, युं वाधइं तस कंति ला० ॥७॥
 सज्जननइं गुणवंतस्युं म०, मलतां वाधइं प्रीति ला० ।
 साकर दूध भली मीठी म०, ए तुझ गुरु पदरीति ला० ॥८॥
 वाचकराय सिरोमणी म०, सोहइं श्रीभानुचंद ला० ।
 तास पसाइं सीख भली म०, कहइं पंडित देवचंद ला० ॥९॥
 इति गुरुसज्ज्ञायः ॥

(३)

पंडित श्रीकमलविजयगणिगुरुभ्यो नमः ॥

॥ राग-धन्यासी ॥

विजयसेनसूरि सूरिशिरोमणि, रूपि रतिपति जीतो जी ।
 जस प्रताप परवादी नाठा, हूओ त्रिजगि वदितउ जी ॥१॥

अमृतवाणी हितकर जाणी, सुविहित यति आदरीओ जी ।
 साह कमा कुल-कमल दिवाकर, करुणारसनो दरिओ जी ॥२॥
 सबल सोभागी वडवइरागी, सुंदर साहससूरओ जी ।
 पंकजलोचन भवभयमोचन, पावन पुण्यइं पूरओ जी ॥३॥
 पंचाचार विचार विचख्यण, लख्यण अंगि सोहइ जी ।
 लीला माह्लइ गजगति चालइ, मोहनमूरति मोहइ जी ॥४॥
 अरुण अधर नासा अति बंधुर, भमह धणुह अणुहारी जी ।
 जस मुखचंदओ सुखनओ कंदओ, दंतपंति अति सारी जी ॥५॥
 हृदय विशाल भाल अति भासुर, जीह अमीरसखाणी जी ।
 चंपकवरणी जस तनुकरणी, कमलसुकोमल पाणी जी ॥६॥
 वीणा वायइ जस गुण गायइ, सघली सुरवरगोरी जी ।
 हीरपटोदर जगत सहोदर, जेसंगजी गछधोरी जी ॥७॥
 कनककचोली केसर घोली, सूहव-टोली रागइं जी ।
 भासुर भावइं चउक वणावइ, मोतीनओ जस आगइं जी ॥८॥
 अतिबहुमूले सोवनफूले, सघलओ संघ वधावइ जी ।
 कोडि वरस कोडिमदे कुंअर, चिरं जीवओ इम गावइ जी ॥९॥
 जेसंगजी जपतां जग जननिं, नव नधि मंदिर आवइ जी ।
 जिनशासन भासन भगवनजी, सूरज समवडि भावइ जी ॥१०॥
 सकल सिद्धि सीझइ जस दरसणि, हीरपटोदर जीवओ जी ।
 ओसवंश दीपावइ अहनिशि, जिम वरमंदिर दीवओ जी ॥११॥
 विजयसेनसूरि सज्जनरंजन, चिर नंदओ गणधारी जी ।
 पुण्यखजानओ पूज्यतणओ ए, सांभलतां सुखकारी जी ॥१२॥
 संघमनोरथ पूरण प्रगटओ श्रीगुरु सुरतरु तोलइ जी ।
 खंभनयरि सिरिपास पसाइं, हेमविजय बुध बोलइ जी ॥१३॥
 इति श्रीविजयसेनसूरीश्वरस्वाध्यायः सम्पूर्णः । श्रीपांचोट ग्रामे लेखि ॥

(४)

॥ ढाल-आज भई नकी बातीया ॥ ए देसी जाणवी ॥
 आज अमुलक पाईयो ।
 श्रीविजयसेनसूरि हीरपटोधर, श्रीसंघके मन भाईयो ।
 आज अमुलक पाईयो ॥ आंचली ॥
 उसवंससिंगार कमा सुत, धन कोडमदे जाईयो ।
 सकल सुरासुर सेवइ जेहनइ, नर-नारी गुण गाईयो ॥आज०॥१॥
 गोयम सोहम मेघ मुनीश्वर, ताके अवदात सुहाईयो ।
 वदन-कमल गुरु देखि देखि, दुरगति दुखि दुर गमाईयो ॥आज०॥२॥
 कु(कुं)कमरोल घोल केसर घन, सुंदरी चोक पुराईयो ।
 हेम हीरा मणि माणिक्य मोती, उलट अंग वधाईयो ॥आज०॥३॥
 श्रीहीरविजयसूरी सीस सवाई, चली मेरइ घर आईयो ।
 नव निध अष्ट महासीध पूरइ, हृदयकमलमइ [मा]ईयो ॥आज०॥४॥
 श्रीविमलहर्षसिष्य प्रेमविजय प्रभु, देखि दिल्लीपति मोहीयो ।
 चिर जीवो श्रीविजयसेनसूरी, त्रिभुवनतिलक ज सोहीयो ॥आज०॥५॥
 इति श्रीविजयसेनसूरिभास ॥ सम्पूर्ण मिति ॥ श्रीरस्तु ॥ कल्याणमस्तु ॥

*

श्रीविजयदेवसूरिस्वाध्याय

(५)

॥ राग-सौंधुडो ॥

सुणि जोसिअडा रे तुझनइं पुछीइं, अम्ह गुरु कहीइं आवइं रे ।
 गुरु वांछा दिन अम्ह बहुल थया, घडी वरसा सो थावइ रे ।
 ते अम्हनइं न सुहावइं रे ॥सुणि०॥१॥
 वेला सघली सूधी सांधजे, पृच्छलग्न विचारे रे ।
 ठाम तणा ग्रह ठांमि थापजे, वली होरा निर्धार रे ॥सुणि०॥२॥
 लग्न विचारी रे जोसी इम कहइं, सुणज्यो श्रावक-श्रावी रे ।
 तुम्हनइं मिलस्यइं गुरुजी तुम्ह तणा, वहिला इहां आवी रे ॥सुणि०॥३॥

वचन अम्हारुं साचुं मानज्यो, मत आणो संदेह रे ।
 लग्न तणा प्रभु लग्न छता भणी, रोगरहित गुरु-देह रे ॥सुणि०॥४॥
 पंचम भवि(व)नि गुरु वसता भणी, शिष्य तेष्य(तस) ते बहुला थावइ रे ।
 धर्मभवनमां रे धर्म-प्रभु वसइं, धर्मनी वृद्धि करावइं रे ॥सुणि०॥५॥
 लाभ तणो प्रभु लाभ छातां भणी, लाभ तिहां बहुला होवइं रे ।
 संघ घणो तिहां आवइं वंदनि, गुरु मुख-पंकज जोवइं रे ।
 ते निज पातक धोवइं रे ॥सुणि०॥६॥
 संघ सकल ते इम सुणि हरखीओ, जोसीअनइं दिइं दान रे ।
 वस्त्र विभूषण कंचन-जीभडी, वली देवइं बहुमांन रे ॥सुणि०॥७॥
 पंच्यासीइं संवत सोलनइं, वदि आषाढजीं त्रींजि रे ।
 सर्पनि आव्या रे गुरु वंदाववा, गुरु-नेहिं मन भींजइं रे ॥सुणि०॥८॥
 श्रीनडीआदिं रे चोमासुं रह्यां, मइं थुणीओ मुनिराज रे ।
 विजयदेवसूरी तपगछनो धणी, जाणुं तुठो आज रे ॥सुणि०॥९॥
 जेसिंगजीइं रे निज पटिं स्थापिउं, विजयदेवसूरीसीह रे ।
 सुधनहर्ष ते पंडित इम कहइं, ए गुरु अकल अबीह रे ।
 प्रणमीनीइं निसिदीह[इं]रे ॥सुणि०॥१०॥
 इति श्रीगुरुस्वाध्यायः ॥

पंडितश्रीधनहर्षगणिशिष्य गणिकमलविजय ल(लि)खितं ॥

*

(६)

पणमी गोयम गणहरु रे, समरी सरसति मात रे ।
 श्रीविजयदेवसुरीसना रे, कहइसु बहु अवदा[त] रे ॥१॥
 आवो रे सोहासणि गु[रु]नइ वांदीइ रे, गुरु जे गौतम समानि रे ।
 श्रीविजयसेन पटोधरु रे, सासननो सुलतान रे ॥२॥ आवो०॥आंकणी॥
 ईडर नयर वखाणी रे, जेहनो थिरो साहा तात रे ।
 कुलदीपक कुअर जाइउ रे, रूपाइ जेहनी मात रे ॥३॥ आवो० ॥
 श्रीविजसेनसुरि(री)सनो रे, प्रगट पटोधर एह रे ।
 रूपइ रतिप्रति जाइउ रे, कंचणवरण जसू(जीपी) देह रे ॥४॥ आवो०॥

सीलइ थुलिभद्र सारिखो रे, चउद विद्या भंडार रे ।
 गौतम गुरु लबधि करी रे, सोभागइ वड़रकुमार रे ॥५॥ आवो०॥
 ससीवदनी मृगलोइणी रे, काने कु(कुं)डल वीसाल रे ।
 श्रीविजयदेव वधावीइ रे, भरी मुगताफल थाल रे ॥६॥ आवो० ॥
 वीर पटोधर वा(वां)दीआ रे, जिणइ वंछो तपगछराय रे ।
 छत्रपति साह नइ ऊबरा रे, प्रणमइ जेहना पाय रे ॥७॥ आवो०॥
 दिन दिन प्रति चढती कला रे, मुख जसु पूनिमचंद रे ।
 दिन दिन दोलति वाधती रे, मोहनवल्ली-कंद रे ॥८॥ आवो०॥
 श्रीविजयदेवसूरीसनी रे, होवो बहुत जगीस रे ।
 दानकुशल भावइ भणइ रे, चिरं जीवो कोडि वरीस रे ॥९॥ आवो०॥

इति श्रीविजयदेवसूरिस्वाध्याय ॥छा॥श्री॥

*

(७)

सरसति सामिणि प्रणमी पाया, गासुं तपगछराया[रे] ।
 विजयदेवसूरि सूरिपुरंदर, तासुं मइ चित लाया रे ॥१॥
 विजयदेवसूरि सूरिसवाई, सुंदर ज्योति वणाई रे ।
 याकी कीरति दिशि दिशि गाई रे, जिणइ सु(स)मतासुं लय लाई रे ॥२॥
 विजय० ॥

ईडर नयर सुहावई श्रीगुरु, साह थिरा कुल-चंदो रे ।
 मात मनोहर रूपाई सुत, भविआ भावि वंदो रे ॥३॥ विजय० ॥
 बालपणइ जिणइ संयम लीनउ, कीनउ काम नमीनउ(नो) रे ।
 दूसमि कार्लि पार्लि भविनइ, साचउ तु हि मुनीनो रे ॥४॥ विजय० ॥
 कामरूप कलपतरु सरिखउ, कदलीदल-सुकुमाला रे ।
 नीकी नाशा नयन कमलदल, त्रिभुवन-दीनदयाल रे ॥५॥ विजय० ॥
 उपसम वाणि सुधारस वरसइ, सजल मेघ जिम गाजइ रे ।
 पाप-ताप सवि दूरि डारइ, तपगछ-छत्र विराजइ रे ॥६॥ विजय० ॥
 सूरि नाम इक धरता दीसइ, करता तुझ सरिखाई रे ।
 आपोआप गणइ अंधा जिम, तेहनी मति मुंझाई रे ॥७॥ विजय० ॥

મેરુ મહીધર નહ સરસવ કળ, અંતર એવડો જાણુ રે ।
 અંબ-નિંબ નહ સાકર-કાકર, એ દૃષ્ટાંત વખાણુ રે ॥૮॥ વિજય૦ ॥
 સોહમ સૂરિ-ગુણે કરી ભરીડ, રચણ રાસિ જિમ દરીડ રે ।
 ચરણકમલ જે સેવઈ અહનિસ, તે ભવસાયર તરીડ રે ॥૯॥ વિજય૦ ॥
 કીરતિ-કમલા કેલિ કરંતી, જગ સચરાચર માલડ રે ।
 *કુમત મિથ્યાત મહારિપુ પૂરા, તે ઝુકસતા પાલિ રે ॥૧૦॥ વિજય૦ ॥
 વિજયસેનસૂરિ-પાટ સુહાવઈ, વિજયદેવસૂરિ-ચંદો રે ।
 શીલવિજય-સીસ સિદ્ધિવિજય કહઈ, એ ચિરકાર્તિ નંદો રે ॥૧૧॥ વિજય૦ ॥

इति श्रीविजयदेवसूरीश्वरस्वाध्यायः समाप्तः ॥

*

(૮)

મુનિજન મન-વન મેહલો, ત્રિભુવન તિલક સમાનો જી ।
 ગિરુઆ ગછપતિ ગાઈં, જસ તન સોવિનવાનો જી ॥
 સોવિન્નવાન સમાન જસ તનુ રૂપિ રતિપતિરતિ ધરં ।
 મુખચંદ ચતુરચકોર નિરખી હિં હરખી દુખ હરં ॥
 વિજ[ય]દેવસૂરી સર(સૂરિ)સિરોમણિ તરણિ પરિ ચિહુ દ(દિ)સિ તપં ।
 અહનિસં માનસમાંહિ આળી જાસ જોગીસર જપં ॥૧॥
 ઈંડર નયર રલિઆમળું, તિહાં તુમ તળો અવતારો જી ।
 સાહ થિરા કુલ દિનકરૂ, રૂપાં માત મલ્હારો જી ॥
 મલ્હાર માતા તળો સુંદર મુનિપુરંદર સોહા ।
 એ અમિઅવાળિ વખાણ કરતાં સયલ જન મન મોહા ॥
 સોભાગસાગર પુણ્યઆગર એહ જ મુઝ મનડિં ગમં ।
 જસ ચરણ-કોમલકમલ કાજિ સુર નર ભમર પરિં ભમં ॥૨॥
 વિમલ કમલદલ આંખડી, નાશા-વંશ વિશાલો જી ।
 દંત જિસ્યા દાડિમકુ(ક)લી, ચંપા તનુ સુકુમાલો જી ॥

* 'કુમત, મિથ્યાત્વ વગેરે મહાશત્રુઓ ઝુલ્હી રહ્યા છે, તે માટે ગુરુભગવંત પાલ-સરહદ સમાન છે' એવો અર્થ અહીં સમજાય છે, અન્ય અર્થ પણ હોઈ શકે.

सुकुमाल चंपा जिसी संपा झबक झबकिं देहडी ।
 अति वांकडी तुझ भमुह राजइं नयण राती रेहडी ॥
 करजुगल लीला अति रंगीला, नवल नखला मणि जिस्या ।
 सगुलाल बाल-प्रवाल पल्लव अधर ओपइं तिस्या ॥४॥
 सुविहित साधु सिरोमणी, गुण-मणिरयण भंडारो जी ।
 अविचल कीरति जेहनी, ए तपगछ सिणगारो जी ॥
 सिणगार तपगछतणो सोहइं मन्न मोहइं जगतणुं ।
 जस नाम लीधइ भगति कीधइं होइ नित्य वधामणुं ॥
 बहु भगति आणी सगुर जाणी जेह प्राणी तुझ नमइं ।
 संसारसागर दुख्यआगर मांहि ते नर नवि भमइं ॥५॥
 तपगछपति गुर गुण घणा, एक मुखि किम कह्या जायो जी ।
 सीलइं थुलिभद्र अवतर्यो, जस दीठइ सुख थाये(यो) जी ॥
 सुख थाइं देखि साधुवेषि अधिक ले[खि] वलिबली ।
 अनुरूप रूप अनूप ओपम जिसी चंपानी कली ॥
 गुणहरष पंडित सीस पभणि विजयदेवसूरीसरू ।
 तपगछमंडण दुरितखंडण जयो सवि जन सुखकरू ॥६॥
 इति सज्जायगीतं ॥

*

(९)

राग-रामगिरि ॥

म्हारो ए गुरुजी गिरुओ गुणनिलो रे, श्रीविजइंदेवसूरिंद रे ।
 मोहयुं रे मनडुं दरिसण देखतां[रे] । प्रणमिं जेहनि नरनारी वृंद रे ॥म्हारो०॥१॥
 साह थिरा कुल उग्यो चंद्रमा रे, मात रूपाइ उअरिं हंस रे ।
 गुरुजी गुणपूरण गौतम सारिखो रे, तपगछमांहि अवतंस रे ॥म्हारो०॥२॥
 छट्ट अट्टम तप दुक्कर जे करिं रे, अप्रमत अति नित जेह रे ।
 कृशतनु तप-तेजिं करि जेहनी रे, सोना सरीखी झलकी देह रे ॥म्हारो०॥३॥
 वीरवयणना मुनिनी वानगी रे, गुरु म्हारो गंगा निरमल नीर रे ।
 बालवैरागी रागी वीरस्युं रे, धरमनो धोरी धी(धीं)गडधीर रे ॥म्हारो०॥४॥

सोमनजर ए साहिब साधनो रे, तपगछतणा सिणगार रे ।
 पाप-प्रबलजलसागर शोषवा रे, ए तो लोपामुद्रातणो भरतार रे ॥म्हारो०॥५॥
 पाप पखालो भविअण भावस्युं रे, जंगम तीरथ जगमां एह रे ।
 मयणमनोहर मूरति जेहनी रे, नयणे निहालो आणी नेह रे ॥म्हारो०॥६॥
 आठईं पहेर अप्रमादी ए गुरु रे, बोलइं अमरीत वाणि रे ।
 रीति न लोपइं पूरवपंथनी रे, गु[रु] ए म्हारो निरमल गुणनी खाणि रे ॥म्हारो०॥७॥
 मुनि जन कामित कलपतरूसमो रे, ए नमो सोभागी सयल सूरीस रे ।
 रीस नही सपनंतरि जेहनी रे, प्रणमुं बि कर जोडी हुं निसदीस रे ॥म्हारो०॥८॥
 श्रीविजयदेवसूरीसह गुरतणुं रे, जयवंतुं जगमांहि अभिधान रे ।
 श्रीगुणहरख विबुध सुपसार्जलिं रे, गायो गोर लबधिनिधान रे ॥म्हारो०॥९॥

*

(१०)

आवि रे आवि रे आवि जगमोहना, श्रीविजयदेवसूरि सूरिसीहा ।
 सकल गुणमणि भयौ साधुगुण परवर्यओ, मनि धरिओ जेणि तस धन्य दीहा ॥१॥आवि०॥
 एह गूजरातिना श्रावक-श्राविका, स्वामि तुझ दर्शन नित्य ईहई ।
 पार्वसि जलधरागमन चिर्ति चोतवी, हरखीइ हृदयमां जिम बप्पीहइ ॥२॥आवि०॥
 आज जिन केवली कोइ नवि पामीइ, तिम श्रुतकेवली कोइ न दीसइ ।
 तेणि तुझ दर्शन तीर्थनायक परि, देखतां लोकनाथो कहींसइ ॥३॥आवि०॥
 वीरथी वीरजिन पट्टधर श्रेणीइं, प्रकटीओ प्रकट प्रभु पृथुप्रतापी ।
 शीतरुचि निर्मली कीर्ति वरसुरलता, भुवनत्रिक-मंडपइं अधिक व्यापी ॥४॥आवि०॥
 तोडि तुझ जे करइं पिंड पापइं भरइ, ते वरइ दुभगजन कुगति-नारी ।
 स्वामि तुं गुरुपणइ जेणि जगि आदर्यो, ते तयो तिणि लही मुगति सारी ॥५॥आवि०॥
 साह थिरपार्ल कुल-उदयगिरि भूषवा, उगीओ सूर सम सुधाभाषी ।
 मात रूपां सती कूख सुरभूधर, भूमिका ऊपनु अमरशाखी ॥६॥आवि०॥
 वं(वि)ध्यगिरि नर्मदानीर गज चित धरइ, मेहस्युं मोर जिम मोद मानइ ।
 स्वामि तिम तुझ चरणकमले रमइं, रंगि मन-मधुप मुझ एकतानइं ॥७॥आवि०॥

पास जिम जिनवरिं राम जिम नरवरिं, पर्वतिं कनकगिरि जिम विराजइ ।
 वखतवडनूर महिमूर(?) तिम गछधणी, भूरि वरसूरिमां तुं हि छाजइ ॥८॥आवि०॥
 सकल आलिम-धणी साहि अकबर गुणी, देखतां रूप जस हरख पाया ।
 सकलवाचकवरा शांतिचंद्राभिधा, सीस इम अमर मुनि सूरि गाया ॥९॥आवि०॥
 इति श्रीगुरुस्वाध्यायः ॥

*

(११)

॥ राग-केदारु ॥

श्रीविजयदेवसूरि(रिं)दा जी, सुविहित सुंदरि(रु) ।
 गुरु साहा थिरा कुल-चंदा जी, साध पुरं(रं)दरु ॥१॥
 गुरु जेसंगजीना पटोधारी जी सु० । गुरु जन-मनविच्छितकारि जी साध०॥२॥
 तेरि मुरत मोहनगारी जी सु० । प्रभु सकल भविक उपगारि जी साध० ॥३॥
 महिमंडल महिमावंत जी सु० । वर समता-रमणी-कंत जी साध० ॥४॥
 गुरु उपसमरस भं(भृं)गार जी सु० । वर रूपइं रति-भरतार जी साध० ॥५॥
 लबधि गुयम अवतार जी सु० । तप करि धनो अणगार जी साध० ॥६॥
 रूपाइ मात मल्हार जी सु० । धन उसवंश शृंगार जी साध० ॥७॥
 श्रीविजयदेव गणधारी जी सु० । चिरं जीवो जिहां द्रो तारा जी साध० ॥८॥
 शुभविजय विबुध श्रीकार जी सु० । सीस जयविजय जयकारि जी साध० ॥९॥

*

श्रीविजयसिंहसूरिस्वाध्याय

(१२)

ससिवदनी सरसति चीति ध्याउ, मन रंगि सहइ गुरुना गुण गाऊं,
 जे कुल जगि गौतमसामि समु ॥१॥
 सुप्रभाति विजयसं(सि)हसूरि नमु ॥आंचली
 जगतारण वारण सुख-दंदो, जसु दरिसण दीठइ आणंदो,
 नाम जपंता भयभाजइ वसमुं ॥२॥ सुप्रभाति० ॥

साहा नाथु कुलि अवतंसो, नायकदे ऊअरि उ(स)रहंसो,
 तपगछ पटोधर भाण समो ॥३॥ सुप्रभाति० ॥
 दुरगति दुरि थकी वामी, श्रीगुरुना चरणकमल पामी,
 तमे भवियण भूला काइं भमो ॥४॥ सुप्रभाति० ॥
 गुरु वाणी अमी अधिकी सारी, नरनारी चित चोखइ धारी,
 पुरवभव पातिग दुरि गमु ॥५॥ सुप्रभाति० ॥
 गुरु विण नवि न लहीइ सिविपंथा, गुरु विण तप-जप सकल विथा,
 भवसंचित दुक्रित दुरि गमु ॥६॥ सुप्रभाति० ॥
 दुख-दारिद दुर थकी जाइ, गुरु-नामि नव निधि सवि पाए(इ),
 भविजननइ ए गुरु चंदसमु ॥७॥ सुप्रभाति० ॥
 मृगनयणी सघली गुण गाइ, भूख तरिस दुरि जाइ,
 जंगम तिरथ ए अभिनवो ॥८॥ सुप्रभाति० ॥
 तपगछ-राजा ए सोहइ, भविजन केरां मन मोहइ,
 विजयदेव पटोधर सीह समो ॥९॥ सुप्रभाति० ॥
 वचन सुधारस ए वरसइ, गुरुना पाय पडइ तरसइ,
 कुमती जन भूला काइ भमो ॥१०॥ सुप्रभाति० ॥
 तप-जप करीआए[ए] सुरो, चारीत्र गुणे करी ए पूरो,
 मनवंचित भोजन तेह जमो ॥११॥ सुप्रभाति० ॥
 श्रीविजयदेवसूरि राजइ, तास पटोधर ए गाजइ,
 दरिसण देखी पाप गमु ॥१२॥ सुप्रभाति० ॥
 कहइ दानकुशल मुनिवर वाणी, च(चि)र प्रतिपो सहइ गुरु गुणखाणी,
 जिहा दिनकर ससि सायर चरमो ॥१३॥ सुप्रभाति० ॥

*

श्रीविजयप्रभसूरिस्वाध्याय

(१३)

॥ राग-वसंत ॥

श्रीविजयप्रभ सूरिशिरोमणि, समता-वनिता संग ।

निरूपम{निरूपम}द निरमल ग्यान बागमइ, केलि करि मनि रंग ॥१॥

रंगीलो श्रीगुरु [गुण]निलो हो, प्रभू तपगछ सुलतान ॥ रंगीलो०॥आंचली॥
पुणवंत पाठक पंडित, जी(ज)न तिहा वडे सकदार ।

चतुर चारित्र-तुरंग चढीउ, साथि मु[नि] परिवार ॥२॥ रंगीलो० ॥

सहस अढार सिला(लां)ग रथ द्रूम, फूले भार अढार ।

करति जीहा अति(लि)कुलमिव गुण जन, गुरुगुणगान झंकार ॥३॥ रंगीलो० ॥

दान सिल तप भाव मनोहर, सकल जीहा सहकार ।

गुरु उपदेश श्रवण सुखदाइ, परभ्रित कु जिम तार ॥४॥ रंगीलो० ॥

जस-प्रताप जेहनो जगी पसर्यो, सार अबीर गुलाल ।

शम दम तप जप सु(सुं)दर करिआ, तत्त सुगंध विशाला(विशाल) ॥५॥ रंगीलो० ॥

दया दान सुचि चंग बजावइ, शुभ विधि ताल कंसाल ।

माहानंद पद दायक जीनके, गावत गीत रशा(सा)ल ॥६॥ रंगीलो० ॥

इणि पर विविधि विनोद विलासि, खेलति रुचिर वसंत ।

जयविजय साही विजयप्रभ, सूरि सकल गुणवंत ॥७॥ रंगीलो० ॥

इति विजयप्रभसुरिसज्जाय ॥ मुनि चतुर्विजय ल(लि)खितं ॥

*

(१४)

श्रीतपगछपति प्रणमीइ, जयवंता हे श्रीविजयप्रभसुरि के ।

सकल सूर(रि)शिरशेखरु, ए तो दिनदिन हे चढते नूर के ॥१॥ श्रीतप० ॥

दिव बंदरि संघ वीनवइ, पधारो हे श्रीतपगछ सुलतान के ।

अमन[इ] हर्ष घणो अछइ, तुम वंदवा हे श्रीपुज प्रधान के ॥२॥ श्रीतप० ॥

कोकिल जि[म] सहकारनो, जिउ चाहइ ए(हे) चंद चकोर के ।

दिनकर वंछ[इ] पदम(मि)णी, जु जलधर हे वंछ[इ] वली मोर के ॥३॥

श्रीतप०॥

साल समर[इ] हाथीउ, जीम हंसा हे वंछइ गंग के ।

लखमण वंछइ रामनइ, जीउ सजन हे सजनसंग के ॥४॥ श्रीतप० ॥

तिम संभारइ अति घणु, संघ सगलो हे रातन-दीवस के ।

संघ मनोरथ पुरिइ, श्रीपुजजी हे विजयप्रभसुरिस के ॥५॥ श्रीतप० ॥

धन के श्राविक-श्राविका, जेह अनुदिन हे तुम पये सेवंत के ।
 अमीअ थाकि मीठी अति घणु, तुम वाणि हे जीन सुणंत के ॥६॥ श्रीतप० ॥
 श्रीजयविजय पंडितवरु, सिस पभणइ हे गुणविजय उत्साह के ।
 मनह मनोरथ सवि फल्या, जब भेट्या हे श्रीतपगछनायक(नाह) के ॥७॥ श्रीतप० ॥

इति श्रीविजयप्रभसूरिसज्जाय सम्पूर्ण ॥

*

(१५)

सरसति भगवति भावइं वीनवुं, आपो वचन विलास पटोधर ।
 संघ सकल मिली तुम्हनइं वीनवइं, अवधारो अरदास पटोधर ॥१॥
 गछपति आवो हो जामजीना देसमां, संघ करइं अरदास पटोधर ॥गछ०॥ आंकणी ॥
 साह शिवगुण सुत सुगुण शिरोमणि, दीपाव्यो निज वंस पटोधर ।
 माता भाणी कुखि अवतर्यो, मानसरोवर हंस पटोधर ॥२॥ गछ० ॥
 बालपणाथी हो एहवो मनि वस्यो, ए संसार असार पटोधर ।
 श्रीविजयदेवसूरीश्वर सयहथिइ, लीधो संयमभार पटोधर ॥३॥ गछ० ॥
 श्रीगंधार बंदिरमां श्रीगुरुइं, बइठा ध्यान उदार पटोधर ।
 ततखिण आवी हो सुरी सिइं मुखि, कहिइं वीरविजय पटोधार सूरिसर ॥४॥ गछ० ॥
 मोहन मुरति सूरति ताहरी, जाणे अमीरस कंद पटोधर ।
 गजगति गेलिं हो गुरुजी चालतां, मोह्या मानववृंद सूरिसर ॥५॥ गछ० ॥
 मोरा वांछइ हो मनमां मेहनइं, चकवा जिम दिनकार पटोधर ।
 तिम हुं दरिसण वांछुं ताहरो, जाणो ए निरधार सूरिसर ॥गछ०॥६॥
 विहार करइं हो गछपति आकरो, प्रतिबोधइं भवि जीव पटोधर ।
 पंच महाव्रत पालइं निरमलां, टालइं दोष सदैव सूरिसर ॥गछ०॥७॥
 गुरु गछनायक पुण्यइं पामीइं, नामीइं प्रह समइं सीस पटोधर ।
 सेवा कीजइं हो सिवसुख कारणइं, नाम जपुं निसदिस सूरिसर ॥गछ०॥८॥
 श्रीविजयदेवसूरीश्वर पटधरु, श्रीविजयप्रभसूरीस पटोधर ।
 पंडित लबधिबिजय शिष्य वीनवइं, आणंदविजय निसदीस सूरिसर ॥गछ०॥९॥

इति श्रीविजयप्रभसूरीश्वर सज्जाय संपूर्णः ॥ कल्याणमस्तु ॥

*

(१६)

श्रीराजसागरसूरिस्वाध्याय

॥ ढाल-चंद्रावलानी ॥

सरसति सामिणी वीनवुं रे, प्रणमी पास जिणंदो ।

थुणस्युं तपगछ राजीउ रे, राजसागर सूरिंदो ॥

राजसागर सूरीसर गाउं, मनवंछित सुख सघलां पाउं ।

दरसन नव निधि निश्चइं लहीइं, सोहम सामि समो ए कहीइं ॥१॥

॥ जी राजेसरजी रे ॥

तुम्ह दरसन दोलति थाय, आ(अ)रति सवि टलइ रे ।

तुम्ह एक मनां जे ध्याय, मनवंछित ते मिलइं रे ॥२॥ आंचली ॥

नयरी सीहपुर जाणीइं रे, इंद्रपुरी अवतारो ।

गढ मढ मंदिर मालीआं रे, वली जिनालय सारो ॥

वली जिनालय सार ते दीसइं, सकल संघतणां मन हींसइ ।

तेह नगरमाहइं ववहारी, साह देवीदास वसइं सुखकारी ॥३॥जी०॥

तस धर धरणी जाणीइं रे, नार्मि कोडां नारो ।

तास कूखइ सुत उपनो रे, माय मनि हंरख अपारो ॥

माय मनि हरख अपार ज थाय, हेम समान दीपइ तस काय ।

भणी गणी हूओ विचक्षण, बोहतरि कलानइं बत्रीस लक्षण ॥४॥जी०॥

लब्धिसागर गुरु आवीआ रे, तेह नगर मझारो ।

संसार असार जाणी करी रे, [लीधो संजम भारो] ॥

लीधो संजम भार ते रूडो, तजी संग संसारनो कूडो ।

निज बंधव जननीनइं साथि, लीधी दिख्या श्रीगुरु-हार्थि ॥५॥जी०॥

संयम मारग पालतो रे, विचरइं देस विदेसो ।

भविक जीव प्रतिबूझवइं रे, देई सुद्ध उपदेसो ॥

देई सुद्ध उपदेस ज सार, वीरवचन दीपावनहार ।

कुमति-तिमिर नाठां सवि दूर, सासन ऊगो अभिनव सूर ॥६॥जी०॥

रूपि रतिपति जीतीओ रे, तेजइं जीत्यो दिणंदो ।

सकल कला मुख चंदलो रे, प्रणमइं सुर-नर-वृंदो ॥

प्रणमइं सुर-नर-वृंद ज भावि, नार्मि लच्छी आनंद पावइं ।
 दरसन होवइ वंछित काम, राजसागरसूरि महिमाधाम ॥७॥जी०॥
 गोयम सोहम साधुजी रे, तेह सम तुझ अवतारो ।
 सीयल गुणे करी सोभतो रे, थूलिभद्र अणगारो ॥
 थूलिभद्र अणगार समान, बुद्धि अभयकुमार निधान ।
 विधाइं वयरसामी सोहावइं, सुर नर नारी सहु को गावइ ॥८॥जी०॥
 तपगछ केरो राजीउ रे, विजयसेन सूरिंदो ।
 तास पाट-उदयार्चलि रे, उग्यो एह दिणंदो ॥
 उग्यो एह दिणंद मुर्णिद, ए गुरु प्रतिपो जिहां रवि-चंद ।
 दानसागर पंडित सीस बोलइ, अवर नही ए गुरुनइ तोलइं ॥९॥जी०॥
 इति श्रीगुरुभासः ॥

*

(१७)

श्रीकुशलवर्धनगुरुस्वाध्याय

प्रणमिअ पास जिणेशर गुणनिलु, समरिय सरसति माय ।
 गुण गायु(य)स हुं अतिह सोहामणा, हियडय हरख ज थाय ॥१॥
 वंदु भवियां कालूरिषि सुहगरु, मूरति मोहनवेलि ।
 चंद्रकला जिंम दि(प)न दिन दीपती, संयम-सरसि? रे गेलि ॥
 वंदु भविया कालूरिषि सुहगरु ॥ आंचली ॥
 मीठी वाणी गुरुनी सांभली, जाण्यु अथिर संसार ।
 अनुमति लेई दिख्या आदरी, पाम्या हरख अपार ॥वंदु०॥२॥
 पंच महाव्रत पालइ इ(अ)ति भलां, ग्रंथ भणइ सुविचार ।
 सूत्र सिद्धांति गुरुजी पूरीआ, जाणइ सर्व विचार ॥वंदु०॥३॥
 मूरति ताहरि गुरुजी अति भली, वाणी अतिहइ रसाल ।
 करइ वखाण इ(अ)ति सुहामणुं, बूझइ बाल गोपाल ॥वंदु०॥४॥
 पंच सम(मि)ति रूडी अति आदरइं, पालइ पंचाचार ।
 त्रणि गुपति ते पालइ निरमली, प्रीछइ सूत्र विचार ॥वंदु०॥५॥

उग्र विहार करइ गुरु आकरु, गाम नयर परदेसि(स) ।
 घणा जीवनइ परउपगारीया, दीइ धर्म उपदेस ॥वंदु०॥६॥
 तप-किरियाइ मु(रु)निवर आकरा, पूरव ऋषि अनसार ।
 समता-रस भरि मुनिवर पूरिया, चारित्र पालइं सार ॥वंदु०॥७॥
 उदयवर्धनगुरु सीस सुहाकरु, प्रागवंसि सिंगार ।
 साहा रामा कुल पुत्र सोहामणु, रामलदे कूख मल्हार ॥वंदु०॥८॥
 पकति सुभावि पंडित सीयला, चंद्र तणि परि जोइ ।
 गुण ताहरा जे बोलइ निरमला, तस सुख-संपति होइ ॥वंदु०॥९॥

*

(१८)

सकल सुद्धा मनोहर मुनिवर, वांछित सुख दाने कलपतरु ।
 वंदु भविकां गुणकु आगर, कुशलब्रधन गुरु सुखकउ सागर ॥वंदु०॥१॥
 आंचली ॥
 दंसण चरण गुणहि दीपइ । न्यानि सुरगुरु हेलं जीपइ ॥वंदु०॥२॥
 पंच महाव्रत धारण धीरं । पंचाचार परायण वीरं ॥वंदु०॥३॥
 माया-पुहुवी दारण सीरं । क्रोध-दावानल ठारण नीर ॥वंदु०॥४॥
 वाणी अमीय समाणी सोहइ । सुणता भवियणना मनमोहि(हइ) ॥वंदु०॥५॥
 प्रागवंसि साहा रामा कुअर । मात रमादे कुख मनोहर ॥वंदु०॥६॥
 उदयब्रधन स(सि)ष्य बाल ब्रह्मचारी । ज्ञानउदय मुनि बहु सुखकारी ॥वंदु०॥७॥

*

श्रीअमररत्नसूरिगुरुस्तुति:

श्री-ह्री^१-धी-श्रुतसम्पूर्णान् कान्तिकीर्तिमयांस्तथा ।
 स्तौमि सूरीन् श्रीअमर-रत्नगुरून् प्रमोदतः ॥१॥
 आयुष्मन्त उदारचारुचरिताः सेव्याः सदा सज्जनै-
 र्भव्यानां भवतारकाः सुवचनात् सौन्दर्यलीलालयाः ।

चारित्राचरणेन दुष्करतपःसिद्धान्तसदबुद्धयः ।
 सूरिश्रीअमरादिरत्नगुरवः कुर्वन्तु मे मङ्गलम् ॥२॥
 युक्ताः संसृतिवार्धितारणपरैः प्रौढव्रतैः पञ्चभिः ।
 ----- समितिभिस्तासां क्रियापालनात् ।
 ये गुप्ता वरगुप्तिभिश्च तिसृभिस्ते साधवो भूतले
 सूरिश्रीअमरादिरत्नगुरवः कुर्वन्तु मे मङ्गलम् ॥३॥
 ये सन्तस्तज्जुणाख्य(?)साधुतनुजाः सल्लक्षणालङ्कृताः
 श्रीश्रीमालकुलोद्भवाऽमरगदीत्यम्बा यदीया सती ।
 ते श्रीआगमिकोत्तमा व्रतिवरा सद्धानलीला भृशं
 सूरिश्रीअमरादिरत्नगुरवः कुर्वन्तु मे मङ्गलम् ॥४॥
 गीतार्था अशठाः श्रुतार्थविदुराः प्रज्ञाप्रकर्ष गता
 नानावाङ्मयसागराम्बुतरणे सदबुद्धिबेडाञ्छिताः ।
 आचार्यार्हविशिष्टसद्गुणगणाकीर्णस्फुरद्वक्षसः
 सूरिश्रीअमरादिरत्नगुरवः कुर्वन्तु मे मङ्गलम् ॥५॥
 वर्यौदार्यऋजुत्वशौर्यशुचितागाम्भीर्यधैर्यव्रता
 दाक्षिण्यामितताविदग्धविधितासौभाग्यभाग्योदयाः ।
 येषामस्खलिता गुणाः क्षितितले स्वैरं भजन्त्युन्नतिं
 सूरिश्रीअमरादिरत्नगुरवः कुर्वन्तु मे मङ्गलम् ॥६॥
 अंहःसम्भृतसर्वसङ्गविरताः साधुक्रियातत्पराः
 सङ्क्लृष्टाध्यवसायमुक्तचरिता वैराग्यरङ्गस्थिताः ।
 संतोषामृतपानतृप्तहृदयाः सद्धर्मशिक्षापराः
 सूरिश्रीअमरादिरत्नगुरवः कुर्वन्तु मे मङ्गलम् ॥७॥
 ये धीरा भयवर्जिता निपुणतावीरास्तथाऽभ्यन्तर-
 दुर्वारारिजयात् पराक्रमतया शूराः सदाचारिणः ।
 मिथ्याधर्ममःसमूहहरणे प्रोद्यद्गभस्तिप्रभाः
 सूरिश्रीअमरादिरत्नगुरवः कुर्वन्तु मे मङ्गलम् ॥८॥
 विद्वच्चित्तचमत्कृतिं विदधती विद्या यदीयाऽनघा

उग्रैनोमयदुर्दमेन्द्रियजयाद् योगीन्द्रमुद्राधराः ।
 वैडूर्याभिधजात्यरत्नविशद(दाः) स्याद्वाद[सद्]वाग्मिनः
 सूरिश्रीअमरादिरत्नगुरवः कुर्वन्तु मे मङ्गलम् ॥९॥
 सन्मुक्तोज्ज्वलशीलनिर्मलवपुःश्रीस्थूलभद्रादयः
 श्रूयन्तेऽत्र चिरन्तना मम पुनः सत्कर्मतः साम्प्रतम् ।
 मन्ये ते भवदाप्तिश्च ऋषयः प्रत्यक्षतः सङ्गताः
 सूरिश्रीअमरादिरत्नगुरवः कुर्वन्तु मे मङ्गलम् ॥१०॥
 श्रीशोभिता अमररत्नगुरुप्रवीणाः
 श्रीसूरिमन्त्रजपवर्धितशर्मभाजः ।
 इत्थं स्तुताः प्रवरभक्तिवशान् मुनीन्द्रा
 नित्यं दिशन्तु शुभसन्ततिवाञ्छितानि ॥११॥

इति श्रीअमररत्नगुरुस्तुतिः ॥

*

शब्दकोश

सङ्ज्ञाय क्रमांक	गाथा क्रमांक	शब्द	अर्थ
१	५	राह	राहु
१	१०	कीर	पोपट
१	११	रोहिणीवर	चन्द्र
१	१२	कादम्बिनी	मेघघटा
१	१३	मुन्द्रडी	वींटी
२	४	धिरिइं	धारो
२	६	मल्युं	बेसेलु-मढेलुं
३	१	वदितउ	प्रसिद्ध
३	५	भमह	भू
३	८	सूहव	सौभाग्यवती स्त्री
४	३	कुंकुमरोल	कंकुनो छंटकाव
६	२	सोहासणि	सौभाग्यवती स्त्री

६	७	ऊबर	उमराव
७	४	नमीनो	नमाव्यो
७	५	नीकी	सुन्दर
७	६	डारइ	नष्ट करे
७	८	काकर	कांकर
७	१०	मालइ	प्रसरे छे
८	४	रेहडी	शोभती (?)
९	५	लोपामुद्रातणो	भरतार अगस्त्य ऋषि
१०	२	पावसिं	वर्षाऋतुमां
१०	२	बप्पीहइ	चातक पक्षी
१०	५	तोडि	स्पर्धा
११	५	भृङ्गार	कलश-पात्र
११	८	द्रो	ध्रुवनो तारो
१२	१	सहइ	सही-साचा
१२	११	करीआए	क्रियामां
१३	२	सकदार	हूकमदार
१३	४	परभ्रित	परभृत-कोयल
१३	६	चंग	एक प्रकारनुं वाद्य
१४	४	साल	शल्लकी वृक्ष- हाथीने प्रिय वृक्ष
१४	६	जीन	जे
१६	३	हींसइ	हर्ष पामे

*

C/o. सुंदरबा आराधना भवन
रांदेर रोड, अडाजण
सूरत-७

હરિયાલી સમુચ્ચય

— સં. ઉપા. ભુવનચન્દ્ર

હરિયાલી એ પ્રહેલિકાનો વિસ્તારિત પ્રકાર છે. પ્રહેલિકા-પિરોલી કે ગૂઢા કોઈ એક વસ્તુનાં લક્ષણ વિચિત્ર છતાં સુસંગત રૂપે-એ વસ્તુ તરફ બુદ્ધિને દોરી જાય તે રીતે-એક દૂહામાં રજૂ કરતા હોય છે, જ્યારે હરિયાલીમાં એક જ વસ્તુનું વિલક્ષણ રૂપે ચિત્રણ અનેક કડીઓમાં લંબાતું હોય છે છતાં વસ્તુને ઓઢાંચવામાં પુષ્કળ બૌદ્ધિક વ્યાયામ કરવો પડતો હોય છે. પિરોલીઓ પ્રાયઃ અજ્ઞાતકર્તૃક હોય છે જ્યારે હરિયાલીઓમાં મોટા ભાગે કર્તાનામ ગીતમાં ગૂંથાયેલું હોય છે.

હરિયાલી જૈન કવિ-મુનિઓનો પ્રિય વિષય રહ્યો હોય એમ લાગે. જૈન મુનિ રચિત અનેક હરિયાલીઓ વિવિધ સંગ્રહોમાં પ્રગટ થઈ છે. આ સ્થળે કેટલીક અપ્રગટ હરિયાલીઓ એકત્ર કરી છે. પ્રસ્તુત હરિયાલીઓ જોધપુર-ચોપાસની સ્થિત રાજકીય શોધ સંસ્થાનની હ.લિ.લાયબ્રેરીની અલગ અલગ પ્રતોમાંથી પ્રાપ્ત થઈ છે. હ.પ્ર.ની નકલો પ્રેમપૂર્વક આપવા બદલ રા.શો.સં.ના આભારી છીએ.

૧

પંડિત બૂઝીયદૂજી સુગમ હિયાલી એહ;
પગ વિણ સાંચરજી, સરલી તસુ તળી દેહ. પં૦ ૧
ઠામિ થકી ચાલજ નહીં જી, જાજ ય દેસ વિદેસિ;
મેહજં આમણદૂમળી જી, સઘલજ નવ નવ વેસિ, પં૦ ૨
જલ-થલ-મહીયલિ સા ફિરજી, થાકજ નહીં ય લિગાર,
બહુ નામજં બહૂરૂપિણી જી, કરજ્યો ધરજી વિચાર, પં૦ ૩
ધર્મ પૂરવ સુધી લહજી, તેહનજ જે જગિ જાણ,
હંસપ્રમોદ ગણિ તેહના જી, નિતુ નિતુ કરજ વચાણ, પં૦ ૪

[]

૨

રાગ : મલ્હાર

તરવર એક બીજ વિણ ઝગજ, તિણ ઝગજ જન આસ્યા પૂગજ;
છાયા સીતલ પાન ન લાગજ, ઘણજં કુવાયજં મૂલથી ભાગજ; ૧

कहउ पंडित मन माहे जाणी, मुख विण बोलइ मधुरी रे वाणी...
 अति सुंदर पिण चडि न सकाइ, पग पाखइ परमंडलि जायइ,
 अग्नि सहित चूल्हउ नवि कहीयइ, तसु फल सिर वरि लोकइं वहीयइ,
 कहउ० २

नीरि न बूडइ जगि सहू जाणइ, घरि घरि तेह ज पाणीडा आणइ,
 राजा-राणी-लोक सुहावइ, तसु आगमन मुनीसर चाहइ, कहउ० ३
 जिणि दिसि विहरइ श्री जिणचंदा, तिणि दिसि तेह न थायइ मंदा,
 हंसप्रमोद पयंपइ जाणी, तेहनइ कोइ न सींचउ रे पाणी, कहउ० ४
 [मेघ]

३

देखउ सखी मुझ अचरिज होई, पुरुष एक पिण जुगमइं सोई;
 लाल चरण ए लाल रंगीलउ, साम वरण किहां धवलउ रे नीलउ १
 घरि घरि मांहि दीसइ छइ बइठउ, ऊठाडिउ ते ऊठइ रे धेठउ,
 चरण नही पिण चालइ रे चंगइ, नर-नारीसुं खेलइ रंगइ, दे० २
 वारू माणस ते लेतउ रे लाजइ, भिडतउ भोलउ विहलउ रे भाजइ;
 पाये लागीनइ हीयइ रे आवइ, मुख पेखीनइ ऊंचउ रे जावइ, दे० ३
 अवधि अछइ एहनी वरस दीहाडउ, मेहावी जन अरथ ज काढउ,
 नयनसुंदरगणि इण परि बोलइ, ते जन कहीयइ सुरगुरु तोलइ, दे० ४
 [कंदुक, दडो]

४

नारि एक अति रूयडी, सगुण अनइ सरूप जी;
 दरि दीवाणइं दीपती, मानइं नरवर भूप जी, १
 सही ए एह सोभागिणी, जाणइ बाल गोपाल जी;
 अवधि एहनी अछइ वरसनी, नहीतरि घडी इकताल जी, सही० २
 त्रिहुं चरणइं ते चालती, सयर एक खट नाक जी,
 चोर तणी परि बांधीयंइ, नही छइ तेहमइं संकजी. सही० ३
 पुरुष एक पासइं वसइ, सीलइं सती य सुचंग जी,
 नरउदरि नारी रहइ, तेहसुं नव नव रंग जी, सही० ४

आप किंपि जाणइ नही, आवइ पर उपगार जी,
विनयप्रमोद मुनि वीनवइ, कहज्यो ए कुण नारि जी, सही० ४

[]

सगुण पुरुष इक बाली जाई, सीलवंत सुकमाली,
नयण वयण कर चरण विहूणी, कन्नयुग तसु विसाली रे, १
कहउ रे कविजन कुण ते नारी, सारी रात विचारी,
पाणिग्रहण करइ नर-नारी, पणि सा बालकुंवारी रे, क० २
चंदकिरण गंगाजल उज्जल, चारु चीर तनु सोहइ,
बे पखी निरमल हार दोर विण, भवियण जनमन मोहइ रे, क० ३
समचउरंस संठाणइ सोभित, नारी छइ न विकारी,
नरनारी मुख चुंबनकारी, जतिवर मुख सिंगारी रे, क० ४
एह हियाली ते नर जाणइ, जे जिणसासण रत्ता रे,
भणइ कल्याणतिलक गुरु अथवा, जे नियगुरुपय भत्ता रे, क० ५
[मुहपत्ति]

५

ढाल : योगनइ री

स्त्री छइ एक सुहामणी रे, विण पांखां विण पांव;
आकासइ गति उण तणी रे, दीठइ दीठइ दाव,
चतुर नर, कहिज्यो हीयइ विचारी,
चतुर नर, हीयाली निरधार... १

उपजती आहार करइ रे, चतुर नर, सुणीयो जलन सुहात,
पुंछ थकइ पिणि पसु नही रे, विण वाइ मुरझात, च० २
डाहा-भोला जउ मिलइरे च०, तउ नीपजावइ नास,
साद विगिरि स्वर अति भलउ रे, जोज्यो हीयइ विमास, च० ३
पइसारइ हुवइ परगडी रे च०, उण नामइ छइ नाम;
धजा सिर उपरि धरइ रे, पिण नही उणरइ दाम, च० ३

गुण एके लागी थकी रे च०, दीठां आवइ दाय,
कल्याणहर्ष इणी परि कही रे, ग्रहज्यो गुण सुख थाय, च० ४

[गुडी]

[क्र. ३९८१, चोपा.जो.]

६

नारी वडी जगमइ खडी, एक बार सें पाई,
महबूबां सिर खूब है, सबकौं सुखदाई,
बोलंती सुनियै सही, पिण आप न बोलै,
चतुर सुजान मिल्यां विना, घूंघट नहि खोलै,
बूझौ बूझौ रे हम नाम बताया,
झूठे गुमानिया, तुम तौ भी न पाया... १
बुढी में सिरदार है, वाकी उमर न जानूं,
रूप घने उसके सही, क्या नाम बखानूं,
द्वारइं ठाढी नित रहे, पै नैक न हारे,
इसका अरथ जो ना कहे, सो बकरी चारे, बूझो० २
क्या कहिये उस नारीकुं, लडके ललचावै,
पंडित सौं छिपती फिरै, नेक पास न आवे,
पीछे लागे जे फिरे, तिनकुं समझावे, बूझो० ३
संगति जो छोडै नही, तिनकुं सुख देवै,
पीछे लागी ओ फिरै, सुख-दुख भी खेवइ,
अलबत में उस वास है, सुनो सजन हमारे,
बेर बेर कहीये कहा, दिल नावे तिहारे, बूझो० ४
आप इकेली एक है, वाके बहुत मिलापी,
न्यारे न्यारे सब रहे, कोउ एक न पापी,
एक एक सिरदार है, सब काम के भाई,
आपस में दिलबर रहै, कबहुं क जुदाई, बूझो० ५
राव-रंग उनमें सही, अरु जोगी-भोगी,
बाले-भोले मिली रहे, उनके संजोगी,

धोले पीले बनी रहे, बहु काले-नीले,
रतिरंग सुहावने, अरता ते सीले, बूझो० ६
बागै बनमें वास रहै, उस नारी सतीका,
इसकौ अरथ कौ जो लहै, सो पंडित नीका,
केसरकुसल कहै कवि, सो मो मनमानी,
उससे खूब संसार में, हम नारी न जानी, बूझो० ७

[बांसी, बांसुरी]

[क्र. ४०९२, चोपा.जो.]

७

नर फीटी नारी थई रे लाल, नारी ए सारूप रे, चतुर नर,
को पंडित कुण कामनी रे लाल, एनो अरथ विचारी आल रे चतुर नर,
ए हरीयाली हीये धरो रे लाल. १
स्नान करावे नर-नारी रे लाल, चोली अंग अंग रे च०,
नवी लाजे नवी आदरे रे लाल, एहनै पुरख तणो नहीं संग रे च० २
खलक लोक दीठी खरी रे लाल, चोरी चढतां सोय रे, च०
आरण (?) सर्वे कर्या रे लाल, पिण नारी न परण्यो कोय रे, च० ३
उठाडी उठे खरी रे लाल, बेसारी बेसे सोय रे च०,
विण तेडी आवे नहीं रे लाल, पिण तेडी आवै सोय रे च० ४
जे घर एह ज नार छे रे लाल, ते घर मंगल[माल]रे,
जिनहरख पंडित एम कहेरे लाल, सोइ वरत्यो जयजयकार रे, च० ५

[]

[क्र. १२८२५ चोपा.जो.]

८

माताविहूणी पिताविहूणी, हाथोहाथ विकानी,
सासुविहूणी नै ससराविहूणी, परण्यै विहूणी नारी, पंडितजी,
सो नारी कुण कहिये, अरथ विचारन लहिये, पं० सो० १

मूरख सेती मूल न बोलै, चतुरांसुं चित्त खोलै,
 हाथविहूणी पावविहूणी, तो मुखडे विहूणी बोलै, पं० २
 संप्रेडीनै खींसे जी घालै, तो पग पराये चालै,
 अबूझां रे पास न ढूकै, तो सुगरां साथै मालै, पं० ३
 ऊनाले तो मलकंती चालै, तो वरसालै कुमलावै;
 सीयाले रो कोई भय न आवै, तो उ वावी नार कहावे पं० ४
 एह हियालीरो अरथ कहावै, तो सोइ सुघड कहावै,
 चतुरां रे चित उलट आवै, मूरख भेद न पावै, पं० ५

[]

[क्र. ११६५९ चोपा.जो.]

९

कहिज्यो पंडित ए हरियाली, तुम्हे छउ चतुर विचारी,
 नारि एक त्रिण अक्षर नामइ, दीठी नयर मझारी रे, क० १
 मुख अनेक पणि जीभ नही रे, नर-नारीसुं राचइ,
 चरण नहीं ते हाथे चालइ, नाटक पाखइ नाचइ रे, क० २
 अन्न खायइ पणि पाणी न पीयइ, त्रिपति न राति दिहाडइ,
 पर उपगार करइ पणि परतखि, अवगुण कोडि दिखाडइ रे, क० ३
 अवधि आठ दिवसनी आपी, हीयइ विमासी जोज्यो,
 समयसुंदर कहइ समजी लेज्यो, ते सरिखा मति होज्यो रे, क० ४

[]

१०

पंखी एक वनि ऊपनउ, जीहो, आव्यउ नयर मझार,
 आंखलडी अणियालडी, जीहो, देखइ नही य लगार,
 हरियाली रे चतुर नर, हरियाली रे सुंदर नर, कहिज्यो हीयइ विमासी,
 साचा पांच कारण कह्या, जीहो, कहइ तेहनइ साबासि, ह० १
 चांचइ सदा चरतउ रहइ, जीहो, वमन करइ आहार,
 राति दिवस भमतउ रहइ, जीहो, न चडइ नरवर बार, ह० २

भूख्यउ बोलइ अति घणुं, जीहो, बोल्युं नवि समजाय,
नारि संचार्ति नेहलउ, जीहो, विण अपराध बंधाय, ह० ३
ते पणि पंखी बापडउ, जी हो, प्रमदा पाड्यउ पासि,
समयसुंदर कहइ ते भणी, जीहो, नारीनउ म करिस्यउ वेसास, ह० ४

[]

[क्र. ५१३, चोपा०जो.]

C/o. जैन देरासर
नानी खाखर (कच्छ)

શ્રીઆજ્ઞાસુન્દર-કૃત વિદ્યાવિલાસ ચૌપડી

— સં. ડિમ્પલ નિરવ શાહ

કથા પરમ્પરા - પ્રાચીન-મધ્યકાલીન ગુજરાતી જૈન સાહિત્યમાં વિદ્યાવિલાસની કથા અનેક કવિઓ દ્વારા રચાયેલી છે, જેમકે -

૧. હીરાનન્દસૂરકૃત 'વિદ્યાવિલાસ પવાડો'
૨. આજ્ઞાસુન્દરકૃત 'વિદ્યાવિલાસ પવાડુ'
૩. અજ્ઞાતકૃત 'વિદ્યાવિલાસ ચોપાઈ'
૪. કવિ માણેકકૃત 'વિદ્યાવિલાસ રાસ'
૫. કવિ જિનહર્ષકૃત 'વિદ્યાવિલાસ રાસ'
૬. અમરચન્દ્રકૃત 'વિદ્યાવિલાસચરિત્ર રાસ'
૭. ઋષભસાગરકૃત 'વિદ્યાવિલાસ રાસ'
૮. શામળકૃત 'વિદ્યાવિલાસિની વાર્તા' / 'વિદ્યા-વિનેચટ્ટની વાર્તા'

જયન્ત કોઠારી, કાન્તિભાઈ બી. શાહ દ્વારા સમ્પાદિત મધ્યકાલીન ગુજરાતી જૈન સાહિત્ય, માર્ચ-૧૯૯૩, પૃ. ૨૬૦ના આધારે આ પૈકી આજ્ઞાસુન્દરકૃત વિદ્યાવિલાસ ચૌપડી-રચના સંવત ૧૫૧૬ની કૃતિ અહીં પ્રસ્તુત કરેલ છે.

પ્રસ્તુત કૃતિના પ્રારમ્ભમાં કર્તાએ ગૌતમ ગણધરને નમસ્કાર કરી, સરસ્વતી દેવીને હૈયે ધરી વિદ્યાવિલાસના ચરિત્રનું વર્ણન કર્યું છે. દુહા, ચૌપાઈ, વસ્તુ, ઢાઢ, છન્દ, ભાસાનું પ્રયોજન કરી વિદ્યાવિલાસની લોકકથાને પદ્યવાર્તારૂપે રજૂ કરવાનો કર્તાએ ઉત્તમ પ્રયાસ કર્યો છે.

ધનસાગર નામના શ્રેષ્ઠિપુત્રને જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ અત્પ હોવાને કારણે બૌદ્ધિક કક્ષા નિમ્નસ્તરની છે. પળ, વિનયનો ગુણ ઉચ્ચ સ્તરે ધીલવેલો છે. તેના વિનય ગુણના કારણે સરસ્વતી દેવી પ્રસન્ન થઈ તેને વિદ્યા અર્પે છે. પોતાની વિદ્યાના બઢે તે ધનસાગરમાંથી 'વિદ્યાવિલાસ' ઉપનામ મેઢવી જીવનમાં પ્રગતિ સાધે છે.

પ્રત પરિચય — આચાર્ય શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમન્દિર, કોબાના હસ્તપ્રત જ્ઞાનભણ્ડારમાં સંગ્રહિત હસ્તપ્રત ક્રમાઢ્ક-૨૦૩૫૧ વિદ્યાવિલાસ રાસ છે, જ્યારે કૃતિ નામ “શ્રી વિદ્યાવિલાસ ચૌપડી” છે. ૨૧ પત્ર સંખ્યા ધરાવતી અપ્રકાશિત આ પ્રતના

અક્ષર સુન્દર અને સુવાચ્ય છે. હૂંડીયુક્ત તેમજ શરૂઆતના અમુક પત્ર મધ્યપુલ્લિકાયુક્ત છે.

સંશોધિત આ પ્રતમાં પ્રતિલેખક દ્વારા કેટલીક જગ્યાએ ગાથા ક્રમાઢ્ક આપવામાં ભૂલ થયેલ છે, જે અહીં સઢ્ગ ક્રમાનુસાર ગણી છે. હસ્તપ્રત પ્રમાણે ગાથા-૩૬૩ છે, યોગ્ય ક્રમાનુસાર કુલ ગાથા-૩૬૯ થાય છે. (જૈન ગુર્જર કવિઓ ભાગ-૧, પૃ. ૧૧૩ પર આજ્ઞાસુન્દરકૃત ૩૬૩ ગાથા પ્રમાણ વિદ્યાવિલાસ રાસનો ઉલ્લેખ છે.)

પ્રતિલેખકે પોતાનો કોઈ પરિચય આપ્યો નથી તેમજ લેખનકાઢ્કની પળ નોંધ નથી. પ્રતની લેખનશૈલી અને શબ્દપ્રયોગના આધારે પ્રત પ્રાચીન હોવાનું અનુમાન કરી શકાય. ત્રણ આર્યાઓના અભ્યાસ હેતુ આ પ્રત લખવામાં આવી છે, તે નિર્દેશ કર્યો છે. રાસના અન્તે શ્લોક તેમજ દૂહા સંગ્રહ છે.

આ હસ્તપ્રતના પાઠભેદ માટે આ જ ભણ્ડારમાં સંગૃહીત હસ્તપ્રત ક્રમાઢ્ક-૧૩૮૧૧ વિદ્યાવિલાસ રાસનો આધાર લીધો છે. ૨૮૦ ગાથા ધરાવતી આ પ્રત શાસ્ત્ર સંશોધક પ.પૂ.આ.શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિશ્વરજી મ.સા.ના શિષ્યરત્ન મુનિરાજ પૂ. શ્રી હ્રીંકારરત્નવિજયજી મ.સા. પાસેથી મઢ્કેલ છે. આ પ્રતની લેખન સંવત ૧૬૪૧ છે.

પ્રતની ફેરોક્ષ આપવા બદલ આચાર્ય શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમન્દિર, કોબા નો તથા મુનિરાજ પૂ.શ્રી હ્રીંકારરત્નવિજયજીનો ખૂબ-ખૂબ આભાર.

હસ્તપ્રત ક્રમાઢ્ક-૨૦૩૫૧ જે મૂઢ્ક પ્રત છે તેને ‘અ’ અને પાઠભેદ માટે સ્વીકારેલ હસ્તપ્રત ક્રમાંક-૧૩૮૧૧ નો ‘બ’ સંજ્ઞા તરીકે નિર્દેશ કર્યો છે.

કર્તા પરિચય - આચાર્ય જિનભદ્રસૂરિના સમયે ઁરતરગચ્છમાં સં. ૧૪૬૧/ સં. ૧૪૬૫ માં પિપ્પલક ગામમાં આ. જિનવર્ધનસૂરિથી પાંચમો ‘પિપ્પલક’ નામનો શાખાભેદ નીકઢ્કયો છે. આ. જિનવર્ધનસૂરિના શિષ્ય પં. આજ્ઞાસુન્દરે સં. ૧૫૧૬માં ‘વિદ્યાવિલાસ નરેન્દ્ર-ચોપાઈ’ની રચના કરી. (જૈન પરમ્પરાનો ઇતિહાસ ભાગ-૨, પૃ. ૪૭૭)

ઁક પ્રબન્ધની પ્રતને અંતે લખ્યું છે કે - “ઈતિ શ્રી બપ્પભટ્ટસૂરિ શ્રી આમભૂપતિ ચરિત્રં સમાપ્તં શુભંભવતુ સંવત ૧૪૯૫ વર્ષે દક્ષિણ દેશે વસુમતી સ્થિતેન લિખિતં આજ્ઞાસુન્દર મુનિના ઁરતરગચ્છે બૃહદ્ પક્ષે” (જૈન ગુર્જર કવિઓ ભાગ-૧, પૃ. ૧૧૩)

કૃતિ પરિચય - કૃતિની શરૂઆતમાં અ પ્રતમાં ‘ઁ’ અન્તવાઢ્કા શબ્દપ્રયોગ છે. દા.ત : પરજલે, જ્યારે બ પ્રતમાં ‘અઈ’ અંતવાઢ્કા શબ્દપ્રયોગ છે. દા.ત : પરજલઈ

પછીથી બન્ને પ્રતમાં સમાન અન્તવાઝા ઇટલે કે 'અં' અન્તવાઝા પ્રયોગો જોવા મળે છે. અહીં શબ્દભેદવાઝા પાઠ લીધા છે, પરન્તુ તાસ-તાસુ, જાસ-જાસુ એવા પ્રયોગભેદવાઝા શબ્દને પાઠભેદમાં લીધા નથી.

અક્ષર સુધારીને લખવા () કૌંસ પ્રયોજ્યો છે. અક્ષર ઝમેરવા [] કૌંસ, અક્ષર કાઢી નાખવા { } કૌંસનો ઉપયોગ કર્યો છે.

કથાસાર — માલવદેશના ક્ષિપ્રાનદીના કિનારે વસેલ ઝજ્જૈન નગરમાં રાજા જગનીકના રાજ્યમાં ધનાવો નામના ધનવંત શેઠ છે. શેઠને ચાર પુત્રો છે. ઘરના વહીવટ તેમજ વ્યાપાર અર્થે શેઠ દ્વારા પુત્રોની પરીક્ષા કરવામાં આવે છે. શેઠના પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપે નાના પુત્ર ધનસાગરે રાજાને મારી રાજ્ય પડાવી લેવાની વાત કરી, તેથી ગુસ્સે થયેલા શેઠ તેને ઘરમાંથી કાઢી મૂકે છે.

ગૃહત્યાગ કરી નીકળેલ ધનસાગર જયસાર વણજારાની સાથે સિરિપુર નગરમાં આવે છે. નગરમાં ભમતાં-ભમતાં ઘણો કાઢ વ્યતીત થઈ જાય છે. નિર્ધન એવા ધનસાગર સાથે કોઈ આદરથી વાત નથી કરતું. નગરમાં ગુરુ પાસે વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ કરતાં જોઈ તેને પણ ભળવાની રદ લાગે છે.

પાઠશાળામાં પ્રવેશ તો કરે છે, પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મબન્ધના કારણે તેને જ્ઞાન ચઢતું નથી. તેની અળાવડતને કારણે અન્ય વિદ્યાર્થીઓ તેને 'મૂરખચટ્ટ' ના નામે સંબોધે છે. ધનસાગરમાં જ્ઞાનની માત્રા અલ્પ પ્રમાણમાં છે, પણ વિનયયુક્ત વ્યવહારમાં તે સૌથી મોખરે છે. વિનયી વર્તનના પરિણામે તે 'વિનયચટ્ટ' તરીકે ઓળખાય છે.

વિનયચટ્ટ સાથે અભ્યાસ કરતી રાજકુમારી સોહગસુંદરી તેમજ પ્રધાનપુત્ર લચ્છીનિવાસ એકમેકના પ્રેમમાં છે. રાજકુમારી પ્રધાનપુત્રને પલાયન થઈ સંકેતસ્થાને લગ્ન કરવાનો ઉપાય આપે છે. પરન્તુ ગંભીર પ્રધાનપુત્ર પોતાના બદલે વિનયચટ્ટને સંકેતસ્થાને મોકલી રાજકુમારી સાથે પરણવા સંમત કરે છે.

વિનયચટ્ટ સંકેત સાચવવા પાઠશાળામાંથી વિદાય થતાં પૂર્વે સરસ્વતી દેવી પાસેથી ચૌદ વિદ્યાનું વરદાન પ્રાપ્ત કરે છે. વરવેશમાં પહોંચેલા વિનયચટ્ટને પ્રધાનપુત્ર સમજી રાજકુમારીની સહીઓ બંનેના લગ્ન કરાવે છે. લગ્નવિધિ પૂર્ણ કરી રાત્રિના અન્ધકારમાં સોહગસુંદરી અને વિનયચટ્ટ પલાયન થઈ જાય છે. રસ્તામાં સમય પસાર કરવા સોહગસુંદરી વિનયચટ્ટને કોયડા પૂછે છે, પણ તે અનુત્તર રહે છે. સૂર્યોદય થતાં મૂરખચટ્ટને પોતાના ભરથાર તરીકે નીરહીને સોહગસુંદરી કલ્પાન્ત કરે છે.

સહીઓ તેને આશ્વાસન આપે છે અને તેઓ આહડ નગરમાં વસવાટ કરે છે. સોહગસુન્દરી વિનયચટ્ટનો પતિ તરીકે સ્વીકાર કરતી નથી. એક જ મકાનમાં અન્તર રાખી તેઓ દિવસો વ્યતીત કરે છે. વિનયચટ્ટ પોતાની વિદ્યાના બઢે નગરમાં લોકરંજન કરે છે, ઇટલે તે 'વિદ્યાવિલાસ' તરીકે ઓઢાવા લાગે છે.

આહડ નગરમાં જયસત રાજા રાજ્ય કરે છે. રાજ્યમાં ઢોદકામ દરમ્યાન કોઈથી પળ ન ડકેલી શકાય ઇવો પ્રાચીન તામ્રપત્ર લેખ વાંચી સંભઢાવી વિદ્યાવિલાસ રાજદરબારમાં મુખ્ય મંત્રીપદનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે.

વિદ્યાવિલાસની પત્નીનું પારખું કરવા રાજા જયસત ઢોજન નિમિત્તે તેના ઘરે પધારે છે. ચતુર સોહગસુન્દરી સોઢ પ્રકારના વેશ પરિધાન કરી યુક્તિ-પ્રપંચ રચી રાજાના કાર્યને નિષ્ફળ બનાવે છે. ત્યારબાદ રાજા પોતાને આવેલા કૃત્રિમ સ્વપ્નની ઘટના દ્વારા વિદ્યાવિલાસ અને સોહગસુન્દરી નગર બહાર આવેલ મન્દિરમાં બિરાજમાન દેવી સમક્ષ નૃત્ય કરે ઇવો પ્રપંચ ઘડે છે.

નૃત્ય સમારમ્ભ દરમ્યાન સોહગસુન્દરીને વિદ્યાવિલાસની સાચી ઓઢાથ થાય છે. તેનો ઢરથાર ડરેઢર કલાઢળડાર છે તે જાણી જેમ-જેમ તેના તરફ નજર જાય છે, તેમ-તેમ વિદ્યાવિલાસ પર તેનો પ્રેમ વધે છે.

નૃત્યસ્થાનેથી પોતાના ગૃહે પાછા ફરતાં માર્ગમાં સોહગસુન્દરી ઇ નૃત્ય સમયે પોતાની આંગઢીમાંથી સરી પડેલ મુદ્રિકા (વીંટી) લેવા વિદ્યાવિલાસને પાછો મોકલે છે. મુદ્રિકા લઈને ગરનાઢા માર્ગે નગરપ્રવેશ કરતાં સર્પડંઢથી વિદ્યાવિલાસ બેઢાન થઈ જાય છે.

કામલતા વેશ્યા પોતાના ગૃહઆંગળે બેઢાનાવસ્થામાં પડેલા વિદ્યાવિલાસને અંદર આવાસમાં લઈ જાય છે. તેના પર મળિજઢ છાંટી તે મળિ પ્રઢાવે સર્પડંઢનું વિષ દૂર થાય છે અને વિદ્યાવિલાસ ઢાનમાં આવે છે. કામલતા ઇ કરેલા ડપકારના બદલામાં વિદ્યાવિલાસને પોતાના આવાસમાં જ રહેવા વચનબઢ્ધ કરે છે. ગળિકા વિદ્યાવિલાસના પળે મન્ત્રયુક્ત દોરો બાંધે છે. તેના કારળે તે પોપટ બને છે અને રાત્રે દોરો છોડી મનુષ્ય બનાવે છે.

જયસત રાજા વિદ્યાવિલાસની શોધ કરે છે પળ, તેમને નિષ્ફળતા મઢે છે. બાર માસ ગળિકાને ત્યાં સમય પસાર થાય છે. ઇક દિવસ પીંજરાનું બારળું ઢુલ્લું રહી જતાં શુકસ્વરૂપ વિદ્યાવિલાસ પીંજરામાંથી છટકી જયસત રાજાની કુંવરી સુરસુન્દરી પાસે આવે છે. કુંવરી પોપટના પળે બાંધેલો દોરો છોડે છે. તે જ ક્ષળે

પોપટ વિદ્યાવિલાસ સ્વરૂપે પ્રગટ થાય છે. કુંવરીને આશ્ચર્ય થાય છે.

વચનબદ્ધ વિદ્યાવિલાસ જયસત રાજાના મહેલમાં ન રોકાતાં ફરી પાછો કામલતા વેશ્યાગૃહે આવે છે. સુરસુન્દરીના કહેવાથી રાજા વેશ્યાગૃહેથી વિદ્યાવિલાસને મુક્ત કરાવવા પહોંચે છે. પરન્તુ, કામલતા પોતાની પુત્રી કમલાવતીના લગ્ન વિદ્યાવિલાસ સાથે કરાવવાની શરતે તેને મુક્ત કરે છે. વિદ્યાવિલાસના સુરસુન્દરી અને કમલાવતી સાથે લગ્ન થાય છે.

સાગરનો જેમ ત્રિવેણી સંગમ હોય તેમ સોહગસુન્દરી, સુરસુન્દરી અને કમલાવતી ત્રણેય સ્ત્રીઓ સાથે ભોગ-વિલાસ ભોગવતો વિદ્યાવિલાસ આનન્દ-પ્રમોદમાં દિવસો પસાર કરે છે.

બાઢપણનો સમય યાદ આવી જતાં પિતાના નગરના રાજા જગનીકનો સંહાર કરી ડજ્જૈન રાજ્ય મેઢવવાનો તે સંકલ્પ કરે છે. અનેક દેશ-પ્રદેશ જીતતો તે ડજ્જૈન નગરી પહોંચે છે. રાજા જગનીકને હરાવી રાજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. ધનસાગર તરીકે પોતાની ઓઢ્ઢ આપી માતા-પિતા અને ભાઈઓ સાથે તેનું મિલન થાય છે.

નગરમાં વિદ્યાધરલઢ્ઢિવંત રત્નાકરસૂરિ ગુરુદેવ પધારે છે. તેમના દર્શન-વન્દન અર્થે વિદ્યાવિલાસ પરિવાર સહિત પહોંચે છે, અને પોતાનો પૂર્વભવ જાણવાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરે છે.

ગુરુ મહારાજે તેનો પૂર્વભવ જણાવતાં કહ્યું કે, “પૂર્વભવમાં તું વિક્રમ નામનો વણિક હતો અને સોહગસુન્દરી તારી ગુણશ્રી નામની પત્ની હતી. તારા મિત્ર દમ્પતી સુમિત્ર અને મયણાનો અપાર સ્નેહ જોઈ તૈં તેમનો વિયોગ કરાવેલો, તેથી આ ભવમાં તને તારી પત્નીનો વિયોગ થયો. તેમજ જ્ઞાનની અવજ્ઞા કરવાથી વર્તમાન ભવમાં તું મૂરખ બન્યો.

હવે, આવતી ચોવિસીમાં પદ્મનાભ જિનવરના હસ્તે તું તારી નારીસહિત દીક્ષા અંગીકાર કરી કેવઢ્ઢજ્ઞાન પામી મુક્તિ મેઢ્ઢવીશ.”

પૂર્વભવ સાંભઢ્ઢી વિદ્યાવિલાસ ઉત્કૃષ્ટ જિનધર્મનું પાલન કરે છે. કર્તાએ કાવ્યશૈલીમાં ખૂબ જ અદ્ભુત રીતે વિદ્યાવિલાસનું જીવનચરિત્ર વર્ણવ્યું છે. અન્તે, કર્તા સંદેશ આપે છે કે - જે કોઈ આ પુણ્ય પવિત્ર ચરિત્ર સાંભઢ્ઢશે તેના મનોરથ જરૂર પઢ્ઢશે.

કથા સન્દર્ભ પુસ્તિકા -

વિદ્યાવિલાસ-૩ ઓર ૨, આવૃત્તિ ૧૯૭૯ (સંપાદક - દેવેન્દ્રમુનિ શાસ્ત્રી)

विद्याविलास चउपई

उ(ॐ)नमः श्रीवीतरागाय नमः

दुहा गोयम गणहर पाय नमी, सरस्वति हियइ धरेव ।
 विद्याविलास नरवर तणा, चरिय भणिसु संखेव ॥१॥
 जिम जिम संभलियइ श्रवणि, पुन्य पवित चरित ।
 तिम तिम प्रमाणंद रस, अहिनश विलसइ चित ॥२॥
 धण कण कंचण सजण जण, राणिम भोग विलास ।
 मनवंछित सुख १संपजइ, जइ होइ पुन्य प्रकास ॥३॥

चउपइ पुन्य पसाइं पामीउ राज, पुन्य प्रमाणि चड्या सवि काज ।
 धन धन विद्याविलासइ चरिति, हविनइं सुणो आदरी करी ॥४॥
 मालवदेस अछे सुविसाल, सुपनांतरि तिहि नही दुःकाल ।
 उजिणीनगरी सुपसिद्ध, वास वसि तिहिं अविचल रिद्ध ॥५॥
 वावि सरोवरि कूप अपार, गढ मढ मंदिर प्रोलि पगार ।
 वाडी दीसइ बहू फल फली, लोकतणी २मनि पूजइ रली ॥६॥
 सिप्रा नदी तणइ ३संवेस, मह(हा)काल प्रसाद निवि(वे)स ।
 चोसिठि जोगिणीनां अहिठाण, तेहना अछइ विवध विनाण ॥७॥
 लोक वसइ सहिजइ धनवंत, लाछि पसाइ भोग अणंत ।
 सिसिवयणी मृगनयणी नारि, रूप हरावि ४देव कुंवारु(रि) ॥८॥
 सप्तभूमि उंचा आवास, जाणि करि छइ गिर ५कइलास ।
 उपरे कोटि धजा लहलहे, वार वार तोरण गहगहइ ॥९॥
 मणि माणिक नइ मोतीवटा, वारु चोराशी चउहटा ।
 वस्तु तणी नवि काइं मणा, च्यार वर्ण निवसइ तिहिं घणा ॥१०॥
 दान पुन्यनु अधिको भाव, अवसरि देखी न चुके दाव ।
 बार जोयण छेइ नयर निवास, नव योजण पोहुलपणि तास ॥११॥
 जिणप्रासाद अछइ बहु पूर, नित उछव नित म(मं)गल तुर ।
 सोवन कलस दंड ६झलहलइ, पाप ताप दीठइ परजले ॥१२॥

१. भोगवइ-ब २. सवि पूगो रली-अ ३. सविसेस-ब ४. नाग कुमारि-ब
 ५. किवलास-ब ६. लहलहइ-अ

१नति संभलीइ वयण रसाल, धर्मसाल पोसाल विसाल ।
 राज करइ राजा जगनीक, २सचराचरि वरते जस नीचु ॥१३॥
 अरिदल भाजइ निज भुज प्राण, खोट खरडनो करे विनाण ।
 दुनि सहिस मइगल ३मेईमंत, लक्ष दोइ हयवर स(सं)जुत ॥१४॥
 रत्थ पायक नवि लाभइ पार, अभिनव ४अंद्र तणु अवतार ।
 रूपे जिसी होइ सुरसुंदिरि, तिन सहिस तसु अंतेउरी ॥१५॥
 जिम जिम दाखइ अधिक प्रीति, हावभाव प्रभु चोरि ५चित्त ।
 भोग भला भोगवइ ६निरंद, जिम नारायणि गोपी वृंद ॥१६॥
 तेणी नयरी निवसइ धनवंत, सेट्ट ७धनावो जगि जयवंत ।
 पद्यश्री छइ तेहने नारि, निरुपम शीयल कला भंडार ॥१७॥
 तिणइ जाया छइ च्यारे पूत्र, लक्षणवंता सुगुण निरुत ।
 नामइ पेहिला धन धनसार, बीजो सागरदत्त कुमार ॥१८॥
 त्रीजो गुणसागर गंभीर, चोथो धनसागर वर वीर ।
 रंगिहि रमंता च्यारे कुंमर, दीट्टा बापइ जिसा होइ अमर ॥१९॥
 पर(री)क्षा काजि ८तेडावइ तात, निसुणउ वछ हमारी वात ।
 तुम्हनइ आपू निज घर भार, करस्यो किम घरनो व्यापार ॥२०॥
 धनसा{ग}र तो बोलइ इसुं, सेट्ट तणइ कुलि वरते जिसउं ।
 जलि त्थलि मंडलि बहु ९विवसाउ, १०धन उपति नउ एह पसाउ ॥२१॥
 बीजो पभणइ सागरदत्त, सांभलि तात वात एक चिति ।
 वणिजेह लागइ जोखिम घणां, ए छइ खेल घणा धन तणा ॥२२॥
 करसण सहस गुणी उतपति, एणीपरि वाधि घरि संपति ।
 बोलो गुणसागर एम जाणि, हाली करम किमइ न विखाण ॥२३॥
 उलग कीजे राजा तणी, तो घरि वाधइ संपति घणी ।
 तो बोलिउ गुण(धन)सागर जाणि, वय ११लोढो पण १२वडो प्रमाण ॥२४॥
 परवसि(वि)णि किम उलग होइ, जेह परवस्य तिहि १३त्रिपति न होइ ।

१. नितु-ब २. सचरासच वरतइं जसु लीक-ब ३. मयमत्त-ब ४. इंद्र-ब
 ५. चीति-ब ६. निरंद-ब ७. धनावह-ब ८. बोलावइ-ब ९. व्यापार-ब
 १०. करीय धन रूपाय सिसार-ब ११. लहू-ब १२. पुण्य-ब १३. निवृत्ति-ब

राजा मारी लइस राज, सवि साध्यसु मनवँछित काज ॥२५॥
 दोहा धण कारणि जगि बहु नर, उदम विवह करंति ।
 तं काई कीजइ कसुं, जेणि सवि काज सरंति ॥२६॥
 रलिवउं पेटा चाटवउ, नवि भरीइ भंडार ।
 कु^३(कुं)भ न भरीइ तो किमइ, ठार पडे सउ वार ॥२७॥
 सामत्थम जे राज वणि, ते सामत्थम जोय ।
 जे परमत्थ निहालीयइ, लूण विहुण रसोइ ॥२८॥
 पूत वयण इम साभली, तो मनि हुउ ससंक ।
 जइ ए बोलिस बोल हवि, कुल आणीस कलंक ॥२९॥
 जोइ न कुल कुण आपणां, असरीखी मनि आस ।
 घरि राधइ वधामणउं, बाहिरि लील विलास ॥३०॥
 आप समाणउं जंपिइ, किजइ कुलि आचार ।
 जे नवि जाणइ एतला, ते साचेला गमार ॥३१॥
 धणसागर पभणइ वलीइ, किं कुलवटण काज ।
 जे नर खडे आगली, तास तणाइ राज ॥३२॥
 साहस तेज समत्थ नर, ते लहूडा न कहाइ ।
 जिम घणघो[र] अ(अं)धार जिण, दीठा तेज पलाइ ॥३३॥
 तुं पूतह विणि हम सरइ, जेणि आवेइ कुल काणि ।
 तिणि सुनइ कीइजइ किसउ, जेणि तूटक कांन ॥३४॥
 तुझ संगति रुडी नही, जिहि भावइ तेहि जाउ ।
 सूके काट्ट बलंतडा, नीला फेडइ द्वाह ॥३५॥
 नीसरीउ नीसभरि कुमर, एकलडो वरवीर ।
 ते जीन सहेता जणउ, साहस जीह सरीर ॥३६॥
 वस्तु नयर छाडीय नयर छाडीय गउ वनमाहि, चालंतो तिणइ अवसरीहि ।
 सत्थवाह जइसार दीठो, बहू बालिद परिवरो, सीस नावे तसु पासि बइठो ॥

१. उदयम विवधि-ब २. किस्यूं-ब ३. (कुं)-ब ४. सामथिम-ब
 ५. नर-ब ६. लाज-ब ७. तेणइ सोनइ क्या कीजोइ, जे नावइ सुय काजि-ब
 ८. ठाउ-ब गाथा ३०, ३३ ब प्रतमां नथी. ९. नामि-ब.

१वणिजारइ तस पूछीउं, किहा जाइस तुं बाल ।
 स(सि)रिपुरि नयरी अम्ह तणउ, जाइवा १मोहोसाल ॥३७॥
 चोपाई विसमा मारग विसमा घाट, वणिजारा सउ लंघइ वाट ।
 सिरिपुर नयर निरखीउ जिसइं, विणजारइ मोकलावो तेसइं ॥३८॥
 सफल फली निरखइ वनराइ, जोवंता नयणि अने दिन जाय ।
 कोकिल नादि सरस सहकार, वणि वणि महुयरना झूणकार ॥३९॥
 साग नाग पन्नाग लवंग, पाडल पारिजाति नारंग ।
 जंबु नींबू किल कदंब, फणस फोग फोफल बहु अंब ॥४०॥
 ३अगरसग चंदण ४चकणार, नागरबे(वे)लि सदल सहकार ।
 किसमिस द्राख तणा मांडवा, जाणे अमीय महारस लवा ॥४१॥
 बग सारिस पारेवा मोर, रुवडा सूयडा चतुर चकोर ।
 नव नव नाद भेद मन हरइ तरुअर डालि डालि संचरइ ॥४२॥
 नालकेर करुणी दाडमी, फल भर भारी नीची नमी ।
 ताल तमाल सदा फलवार, बीजउरी मोउरी अनिवार ॥४३॥
 बालउ बेउल चंपक {प} ५जाय, तेहना परिमल पुहवी न माइ ।
 दमणो मरउवो जूही कंद, सेवंत्री कणयर मचकंद ॥४४॥
 राजहंस सरवरनी पालि, कमल कमल अलिमाडि आलि ।
 सीतल सुरहा वावइ वाय, पंथीय किमइ न ६कहणउ जाए ॥४५॥
 मास वसंत सदा तिहा वसइ, जिहिं जोवइ तिहिं मनु उल्हसइ ।
 तिणि थानकि दीठु प्रसादु, ७जाणे अभिनव इंद्र पुन्य प्रसाद ॥४६॥
 उचो गयणे धजा लहलहइ, ए जिण त्रिभुवनस्वामी कहइ ।
 अठोत्तरसो मंडपि चंगा(ग), तेजोवंतउ लागौ रंग ॥४७॥
 मंडप मंडप सो पूतली, नाटारंभ करिइ ते मे(म)ली ।
 अंतऋखि प्रभु पास जिणंद, सेव करेइ सुर असूर नरिंद ॥४८॥
 एकठ गाहेइ बहु भोगादि, पूजि रचइ एक वादोवादि ।
 बाल ताली दिए बहु रास, इकउ ९गाहिइ मधुरि सरि भास ॥४९॥

१. विणजारा तिहां-ब २. मूंसालि-ब ३. अगरतर-ब ४. कंचनार-अ

५. जाइ-ब ६. जाणिउ-ब ७. माडइ अभिनव गिरिसूं वाद-ब ८. गावइं-ब
 गाथा-४० ब. प्रतमां नथी. गाथा-४३ ब. प्रतमां नथी.

एको उतारिइ विध आरती, तिहनी टलि सदा आरती ।
 एक जंपइ जिणवरनो नाम, मनवंछिति सवि सीझइ काम ॥५०॥
 सीध अनइ साधक जोगिद, हीयइ कमल धावंती जिणंद ।
 भावधरी धनसागर कुमर, प्रणमइ पासनाह पयपवर ॥५१॥
 जिणवर टाली तेहनइ सेस, भागि तणु त(तु)झ हुझ(ज) नरेस ।
 अष्टप्रकारी पूजा करी, अविचल ध्यान हीइ आदरी ॥५२॥
 पहुतउ 'क्रमि क्रमि नयरी मझारि, रूपवंत छि घर घरइ नारी ।
 भोग भुजंगम भोगी वसइ, गीत नाद संभलि उल्हासि ॥५३॥
 दक्षण देसे विचक्षण लोक, नित आणंद न दीसइ सोक ।
 घरि घरि सेरी भमि कुमार, कोइ न पूछि तेहनी सार ॥५४॥
 इक निरधन नइ देसंतरी, वात न पूछि 'आदरी ।
 भमत भमत 'गयु साल, भणि पंचसइ निरुपम बाल ॥५५॥
 'बेदह वी हिव भणिवा तणी, तेहनइ मने रढ लागी घणी ।
 विद्यावंत लहइ जग मान, विद्या कहीएयइ 'अखय निधान ॥५६॥
 देस माहे ते जाणे राय, जगि जा(ज)गि पंडित 'ज सूहाय ।
 बइठउ पंडित प्रणमी पाय, विद्यानउ हिव' करी पसाय ॥५७॥
 नाम तुहारा श्रवणे सुणि, परदेसी आव्यो तम्ह भणी ।
 भणइ गुणि पंडित पय नमिइ, आखर एक न आवइ किमइ ॥५८॥
 नाणावरणी करम विज्ञाण, विद्या नवि तास प्रमाण ।
 कं(क)रमबंध करता सोहीलउ, ते भोगवंता होइ दोहलो ॥५९॥
 हसे सवे पंडितना चढ(ट्ट)', नाम दिउ तस मूरीखचट ।
 तिणि नामिहिं ति 'वलखहो थाय, पंडित विद्या कहो उपाय ॥६०॥
 विनय लगी सवइ सीझइ काज, विनइ करंता वाधि बुधि लाज ।
 विनइ त्रिनि भाग आचारे, चउत्ये लेवा नइ संचरे ॥६१॥
 विनइ लगी हे सवि सीझइ काज, विनइ करंत न कीजइ लाज ।
 गुरु पणि तुसइ वनि प्रमाणइ, सविहु गुणमाहि विनइ विखाणइ ॥६२॥

१. अनुक्रमि-ब २. आदर करी-ब ३. गयउ नेसाल-ब ४. ते देखी हिव-ब
 ५. पखई-ब ६. जस वाय-ब ७. अम्ह करउ पसाउ-ब ८. (ट्ट)-ब ९. विलखउ-ब
 गाथा-५२ ब प्रतमां नथी. गाथा-६२ ब प्रतमां नथी.

विनइ वसि उत्तमनि अंगि, जिम कमला कमलि नं(न)वरंगि ।
 गुरु उपदेशे छात्रह तणो, विनइ करिइ निज सगतिहं घणउ ॥६३॥
 विनयचट्ट हिव हूउ नाम, काम प्रमाणि तिसो जगि नाम ।
 मुहतानंदन लछिनीवास, बहुतरि कला करि अभ्यास ॥६४॥
 बत्रीसइ लक्षण 'संजुगत, 'सुलीलत जोवनि विवधि संपत ।
 'सुरसुंदर नरवर कुवरी, भणि तिहि सोहगसुंदरी ॥६५॥
 सा वसु लक्षण मोहनवेली, हंस हरावइ निज गति गेलि ।
 सोवन्न 'वन्न सुकोमल अंग, मुखि पूनिमु से(स)सि अधर सुरंग ॥६६॥
 नयण बाण झबकंति रसाल, कर असोक पूलव सुकमाल ।
 पीण पयोहर उर उल्हस्या, सरवर कमल सुलह कहियस्या ॥६७॥
 जोवन्न रसे रसे भरी कुमार, तिणि रय रंभ मनावी हारि ।
 चउसठि नारि कला अभा(भ्या)सी, कुमरि मनि तउ चंता वसी ॥६८॥
 कहि मूरखनइ देसे तात, अणर्चिता सिर पडसी घात ।
 जां नव नर पाडइ जंजाल, पाणि पहिली बाधउ पालि ॥६९॥
 आप परिक्षा परणी करी, ते वर वरिउ आदर करी ।
 देखी मुहता कुमर सविचार, कुमरी चिति वसिउ तेणी वारि ॥७०॥
 'कुमर साथि तेणे माडि प्रीति, बेउ जण हुउ एक चित ।
 कुमरी कुमर सदा मन मेलि, दिन दिन करइ कतोहल केलि ॥७१॥

दोहा अन्न दिवस कुमरी कहि, कुमर वयण अवधारि ।
 मू परणीनइ प्रेमरस, प्रीति [तु]म अधिक वधारि ॥७२॥
 मू तरुणी परणी करी, साचउं करि निज नाम ।
 मू परणी विण लछिनिवासउं, ए पणि कुडउं काम ॥७३॥
 तुं पूत्री नरवर तणी, वाणिक पूत्र हुं देव ।
 जोडावाडउं किम मिलइ, हंसी नइ व(ब)गलेवि ॥७४॥

१. गुण भरी-ब २. सुललति विवध विवध परवरी-ब
 ३. सुरसुंदरि नवरंगी न(ना)री-ब ४. वेणि-ब ५. गुणवंत जांणी-ब
 गाथा-६७ ब प्रतमां नथी.

माय ताय दीधा पखइ, किम परणेवा जाय ।
जइ परणो तो हमतणउ, कुल हंसा(संहा)रइ राय ॥७५॥
कुमरी पभणि निसुणि नर, मणि तणि समी म तोलि ।
ते वर जे कन्या 'वरइ, लहुय वयण म बोलि ॥७६॥
कलपवेलि सुरतर चडिइ, देउ न वा(बा)उल वाय(बाथ) ।
जइ परणउं ए कुमरनइ, कइ 'वैसवानर साथि ॥७७॥

चोपाई जइ परणउं तो राजा नडइ, क(न)इतइ स्त्रीनी हत्या चडइ ।
आगलि खाड 'दोतल पाछइ वाघ, कुमर तणि मने 'वसोवइ घात ॥७८॥
हिवडा कीजइ 'काल विलंब, काल विलंबइ फलियइ अंब ।
'हिज हसी महितो इम भणिइ, ए आगलि छइ मन अम्ह तणइ ॥७९॥
एक साकर नइ दुधिहि 'मली, एक अवसर नइ पूगी रली ।
एक सोनउ नइ सुरहं(ह)उ एह, नव जोवननइ नवल सनइह ॥८०॥
मनबंछित मेलावो मिलो, जाणउ सुरतर आगणि फलिउ ।
कुमरी कहइ हरखइ सुणि सुर, वहिलो मनह मनोरथ पूरि ॥८१॥
उत्तर दिशि वनखंड मझारि, कामदेव प्रसाद दुवारि ।
आसाढ सुदि आट्टमे दिवसि, निशिभरि तिहि आवेजो अवशि ॥८२॥
एम संकेत कुमरइं सवि कही, तउ कुमरी पहती गहगही ।
तिहि बइठो चितवइ उपाइ, विनयचट आविउ तिणइ 'द्वाय ॥८३॥
आप शिरीखिउ देखीउ रूप, राजकुमरि ते कहिउ सरुप ।
'ए तउ पहिर अम्हारो विसि, कुमरी परणी जा परदेस ॥८४॥
जां लागि रयणी विहाणी न होइ, तां लगइ वयण म बोलिस कोइ ।
एम संभलि मनि हरखिउ सोय, आवत लाछि न ठेलि कोइ ॥८५॥
पुन्य पसाइ सीझइहिं काज, पुन्य नरो हर भमंतह राज ।
जिहि नर पुन्य सखाई हा(हो)ई, तेहनी आस करइ सब कोई ॥८६॥
पुन्यइ होइ अर्चिति रिद्धि, पुन्यइ 'बाधइ अंगि सबूधि ।
विनयचटनउ उदयं पून्य, ते हिव निसुणो जि जगि धन्य ॥८७॥

१. करइ-ब २. वैसुंदरि-अ ३. दोतडि-ब ४. वसीउ दाघ-ब ५. काज-ब
६. हेजि-ब ७. भिली-ब ८. समइ-ब ९. एह तूं-ब १०. आवइ अगल बुद्धि-ब
गाथा-८६ ब प्रतमां नथी.

दोहा आठिम नो संकेत दिन, जां दिन आविउ जाम ।
लछिनिवास जणाविउ, विनयचट नइ ताम ॥८८॥

ढाल-फागनी

हवे वसुदेवकुमारनूं ए, को तिम जे दीनुं ए [देशी]
कुमरि(र) कराविउ आपणउ ए, अंगिहि सिंगारो ।
सीख सुणी तव चालीउ ए, पय करीय जुहारो ॥८९॥
जव पहुतउ लेसालमाहि, पंडित न हु पेखिइ ।
सारद मुरति सुप्रभाव, भुवणंतरि पेखइ ॥९०॥
चिहु दिशि दीवा झलहलइ, फल फुल पगारो ।
चंदन केशर अगर धूप, महिमहइ अपारो ॥९१॥
भाव भगति भित्तिणइ मनि धरिए, तेणि कीयउ प्रणाम ।
पुन्य पसाइं मति भलीइ, पुण आवी ताम ॥९२॥
देवज तुसइ सगति भगति, ए दोइ प्रकार ।
हिवडा भगति करंतडाए, लागइ बडी वार ॥९३॥
काढी करि करवाल काल, निज सिसहि ताकइ ।
वाम पाणि मोगर गहेव, सरस्वति इम हाकइ ॥९४॥
कइ मुझ विद्या देहि देव, कइ आप हणेशुं ।
मूरति मोगरि हिट्टि मारि, चकचूरि करइसुं ॥९५॥
तो संसइ सारद पडी ए, मनि ए सुं विमासइं ।
जे जगि सकल समत्थ देवि, दावण भय नासइ ॥९६॥
तसु साहस पोरस धरेवि, सा सारद तुट्टी ।
विनय करी तव विनयचट, पगि लागो उट्टी ॥९७॥
चउदह विद्या अणभणीए, तुझनइ आवेसइ ।
वर सिद्धि पामि चालीउ ए, पंडित आवासइं ॥९८॥
सीह अनइ वली पाखरो ए, उछह धरंतो ।
उत्तर दिसि वन खंड मांहि, प्रसाद पहुतउ ॥९९॥

घडिया जौयण सांढि ^१दोइ, ^२रातीरी तुरंति ।
 धण कं(क)ण कंचण रयण हार, वर चीर धरंति ॥१००॥
 सोहगसुदि(सुंद)रि सखीय साथि, वर भुवण इह आवी ।
 तेणइ ^३थानकि ते कुवर वेष, ते सखिय वधावी ॥१०१॥
 चउरी थानके च्यार धूलि, ढिगला ^४आरापि ।
^५च्यार प्रदक्षण वन तेहि ट्ठाइं, दिशि नायक थापि ॥१०२॥
 च्यार प्रदक्षण देई च्यारि मंगल वरतावी ।
 कुमर अनइ कुमरी बेय, सखीइं प्रणावी ॥१०३॥
 अंचल बधी जक्ष भवण, दिवा गण कीधो ।
 करह पलाणी विगि विगि, सुपयाणउ दीधो ॥१०४॥
 दोहा बिहु पहिरां सुहामणो कोरउ अंगि सिंगार ।
 कुकम केसरियं जरिउ, उरि मूकताफल हार ॥१०५॥
 बेउ रूपहि रूवडा, बे गरूवा गुणवंत ।
 वारु ^६वरचर भवणि, पुनइ योग मिलंति ॥१०६॥
 मारग रंगइ रमंतडा, फलीउ मनोरथ जाम ।
 सोहगसुंदरि प्रेमरसि, प्रीय बोलावो ताम ॥१०७॥
 नाभिकमल तिहिं कुण वसइ [सास], विषया रस किम थाइ [रति] ।
 सावण धूरि सुं फूली यइ [जाईजूई], स्त्री परणी किमहि जाए [^७सासरि]
 ॥१०८॥

हरसिरि मंडणउ, तासु मोह जे सोहते ।
 प्रीमुख कमल निहालवा, ^८अलि जो अंगि करंत [^९नेत्र] ॥१०९॥
^१बि बुट्टी निसि भरि भवणि, वांछइ प्रति म संग ।
^२कहि सामी किणि कजि तिणि, ^३कजलि लीहीय भुयंग ॥११० गूढा ॥

१. दोरि-ब २. ते कुमरीय देखि-ब ३. तोरीय तुरंता-ब ४. आरोपि-ब ५. च्यारि वर्ण तिणि ठामि च्यारि-ब ६. वरनइ वर घरणि, पुण्य-ब ७. सासुरइ जाइ-ब ८. अलजउ अतिहि धरंति-ब ९. [नेत्र]-ब गाथा-१०५ ब प्रतमां नथी.

गाथा-१०८ मां कोयडानो उकेल [] कौंस करी दर्शव्यो छे.

१. बिउषट्टी-अ २. सीइ कइजी-अ ३. काजलनो सर्प कीधो-अ गाथा-१०९मां कोयडानो उकेल [] कौंस करी दर्शव्यो छे.

देसे केसउ जण पर पहरइ, घण थण राग धरेवि ।
 आब सरिस किम रस झरइ, तिहुको उत्तर देसे(सि) ॥१११ करपिडता
 तिरसि पोमिणि कामणी, पोहती सरवर तीर ।
 अंजलि भरि जल परिहरिउ, काइ न पीधउ नीर ॥११२ ह्रिदइ'
 इणि परि प्रीय बोलावि लावीउ, झ(उ)तर जव न कहंति ।
 २रावण बंधव वलही, कइ तिणि रातउ कंत ॥११३॥
 कइ 'तमनिइ अवलू घणी, माइ ताइनी चीती ।
 तिणि कारणि बोलो नही, कि हु अवगुणवंति ॥११४॥

वस्तु ताम दिणियर[ताम] दिणियर उदइ संपति, नव वहिसीय कमलवण ।
 राजहंस सोहंति सरवर, दस दिसइ उजालीउ ।
 करि मोर किंगार तरवर, कुसम कुसम भमरा भमइ ।
 करित रुणझूणकार, दीटुउ तत्क्षण कामणी । मूरखचट भरतार ॥११५॥

चौपड़ हा हा करती पडि कुमारि, जाणि करि सा गहिअ मारि ।
 नीसासा मिल्हसेइ विकराल, हा हा देव हणी ते बाल ॥११६॥
 भागउ रंग हूवउ विखवाद, देव उतारीओ कुमरी नाद ।
 थोडइ नीर मछ टलवलइ, तिम कुमरी धरणइ खलभलइ ॥११७॥
 सखी करइ सीतल उपचार, नीर छटइ प्रवारोवार ।
 केली पानसेइउ बीजइ वाउ, हीयडा भीतिर दुख न समाइ ॥११८॥
 मोटाइ घडहणि सा इयउ, रे रे देव किसोउ ते कीयउ ।
 जेहनी हुती मोटी आस, ते सब कीधी आज नीरास ॥११९॥
 किसु भव गमिउ मूरिख साथि, पहुक गयो निदाघ हाथ ।
 जोवउ पुरिष तणउ ए कूड, वेसासीनेइ करि ज सूडी ॥१२०॥
 स्त्री चरित नवि लाभिइ पार, स्त्री कहइयइ माया भंडार ।
 कहउ मारीनो अवगुण कसो, अण खाधइ ए पाणी रसउ ॥१२२(१२१)॥

१. तुम्हनइ-ब

१. रोइ- अ.

२. कुंभकरणनइ निद्रा वाहली हती तिम-अ

गाथा-११७, ११९, १२२(१२१) ब प्रतमां नथी.

पुरुष किसिइ कहियइ गुणवंत, पुरुष तणा नवि लीजई अंत ।
 कूड कपट नाटक केवलइ, मनि कुडउ मुखि म धरउ लवइ ॥१२२॥
 पुरुष तणउ म करउ विसास, डोरा पाखइ पाडइ पास ।
 साचि पुरुष न 'राखइ किमइ, पुरिष जाय नरग पहु सप्तमइ ॥१२३॥
 अवगुण हिव बोलो कितला, ते(त)ल माहि काला जेतल(ला) ।
 देवतणी गति विसमी जोयइ, अणचिंतिविउ तेह ज होइ ॥१२४॥
 सखी कहइ हिव छाडि रूहाडि, ते लाभे जे लिखो नीलाडि ।
 विगि करी हिव चालोउ देव, कुण अवसर रहेवा नउ हेव ॥१२५॥
 'क्रमि क्रमि ते हव चाला जाम, आहड नयर पहुता ताम ।
 उचा गिर तरवर संघणा, करइ नीर नीझरणा तणा ॥१२६॥
 लोक न चूकइ लोकाचार, जाणइ धर्माधर्म विचार ।
 वारु देखी नगर नीवास, भाडइ लीधउ एक आवास ॥१२७॥
 त्रीजी भूमि रहइ एकली, जुथ विबो(छो)ही जम हरणली ।
 कुमरी झूरिइ अनूदेनि रयणि, विनयचट निवि देखइ नयणी ॥१२८॥
 विनयचट हिव नयर मझारि, गीत कवित रंजइ नरनारि ।
 सरस्वति भगवति वर आराधि, विलंसइ बुद्धि अनोपम 'चार ॥१२९॥
 जाणइ लक्षण छंद पुराण, जाणइ उं(उ)षध मंत्र विनाण ।
 छत्रीसइ दंडायुध समी, उदयवंत अधकेरउ कर्म ॥१३०॥
 देखी विद्या तणउ निवास, लोक कहिइ विद्याविलास ।
 नयर लोक मनि गाढउ वसिउ, जिम कसोवटी सोनउ कसिउं ॥१३१॥
 तिणि पुरि राज करइ 'जयसत, भुजबलि सबल विडास्या सतु ।
 शरवर एक खणावइ राय, अवर 'देवश प्रभ जोवा जाय ॥१३२॥
 खणता बीजक तिहा नीसरिउ, पंडित जाणइ 'कुण नीकलिउ ।
 राय भणइ जो बीजक मणइ, वड मंतीसर ते अम्ह तणइ ॥१३३॥
 पडह वाजइ नयर मझारि, त्रिक चचर चउहटइ घरबारि ।
 विद्याविलासह पडइ च्छविउ, फुल फलसुं जाइ प्रभ नमउ ॥१३४॥

१. राचई-ब २. अनुक्रमि-ब ३. ब ४. सार-ब ५. जि शत्रु-ब ६. दिवसि-ब
 ७. नवि-ब

गाथा-१२२, १२४नुं प्रथम चरण, १२५नुं अंतिम चरण ब प्रतमां नथी.

विनइ करीनइ कहइ कुमार, सांभलि राय ब(बी)जक सुं(सु)विचार ।
 १चिहु पुरिसहिं पुहवी मझारि, सुलो कोडि सोवन अवधारि ॥१३५॥
 आहिडराय तणो ए टाठ, पत्र लिखिउ जेहि कारणि नाम ।
 प्रगट हुवउ तहा धण असराल, हरखिउ देखिउ मनि भुपाल ॥१३६॥
 १पंचसई घासउ गामह सात्थि, वड मुहोतउ थापि सय हाथि ।
 वाजइ पंच सब्द नीसाण, ए जाणइवा पुन्य प्रमाण ॥१३७॥
 पुन्यइ हे तासु सुजस गहगहइ, हरख्यो लोकनगर एम कहे ।
 ए मोहतउ जुगतउएण इणइ राज, सोनइ माणिक बइठो आजु ॥१३८॥
 महता पद दीधउ सांभली, सखी तणी तव पूगी रली ।
 सोहगवति वधावइ जाइ, सांभलि वात अपूरव माई ॥१३९॥
 भाग्यइ अधिकउ विद्याविलास, समरथ पंडित भोगविलास ।
 राजा आपइ १नितु बहुमान, थिर करि थापिउ २राज प्रधान ॥१४०॥
 रूपवंत गुणवंत सुजाण, नगरलोक पुण करइ वखाण ।
 हिव आदरवउ आदर करी, रयणहार जिम ३हियडइ धरी ॥१४१॥
 तव बोले सोहगसुंदिरि, तास वयण नवि कानहि धरी ।
 ४एहनउ जणउं हउं प्रमाण, ए मूरखनुं म करि वखाण ॥१४२॥
 परमारथ नवि जाणइ लोक, अणजाणतां बोलहि फोक ।
 एहनउ नगरमाहि जसवाइ, ते मुझ लाछि तणो सुपसाउ ॥१४३॥
 धण नइ सहुयइ आदर करे, जी जी करता पाय अणुसरइ ।
 जेहनइ लाभि परघल छासि, तेह घरि आवइं केती दासि ॥१४४॥
 धन मन चिंता सीझइ काजु, धन सुपसाइं पामइ राजु ।
 तेहज पंडित ते गुणवंत, ते सुकलीणउ जे धनवंत ॥१४५॥
 सखीय ५कहि कहिवउ किसउं, कुडो कारण तुझ मनि वसिउ ।
 जां नवि देखइं तु निज नयणा, ता नवि पतिजइं माहर वयणि ॥१४६॥
 मुहता ६अधिक वधारइ राज, बुधि प्रमाण सरइ सवि काज ।
 अनं दिवश चिंति नरनाह, मुहतो गरुउ गुणहिं अगाह ॥१४७॥

१. पंचसयां स्यउ-ब २. अति-ब ३. आदर-ब ४. आज-ब

५. वलीय वली तूं किस्यूं वरकाण-ब ६. गुणवंत इसिउ-ब

१. ४ पुरुष प्रमाण उडा जईइ-अ

गाथा-१४४, १४५ ब प्रतमां नथी.

एहनी घरणि अछइ ए जसि, ते जोवानी चिंतावशी ।
 नारी नरवर एक सहाय, कोतिग उपरि अधिको भाव ॥१४८॥
 हसीय वयण राजा एम भणइ, नवलो मुहतो तुं अम्ह तणइ ।
 नवि दिन्हो भोजिन एक वार, पंडित पणि चूकिहि वार ॥१४९॥
 राय वयण सांभलिउं सुजाण, ए पणि काई अछइ विनाण ।
 घरभ(भे?)दी को मलिउ चाड, हिव पडसि घरनउ उघाड ॥१५०॥
 हस्त रोवंता घरि पाहुणो, तेहनइ कीजइ आदर घणउ;
 एम जांणी 'मांनिउ मनि रंग, भोजन राजा तेडउ जंगि ॥१५१॥
 वस्तु ताम मुहतउ ताम मुहतउ पति नियगेहे, मन चिंता चितवइ ।
 सति(खी)य ताम पूछइ वियक्षण, तिणि कारणि जाणी करी ।
 कुमरी 'पासि पहुती ततक्षणि, सांभलि सोहगसुंदरि ।
 विहाणइ तम्ह घरि राय, भोजन करिवा आवसइ ।
 आदरि करजो माय ॥१५२॥

राग केदारो उछहली - ढाल

पभणे सोहगसुंदरी सांभलि वात ज माहरी ।
 'ताहरी सीख करिसुं, हउं केमइ ए ॥१५३॥
 सोलह सोलह वरिसियं, कन्या जे आणेसीय ।
 'ताहरी सीख करेसुं, हउं किमइ ए ॥१५४॥
 मुहते ततक्षण आणीय, कज्ञा(न्या) सोल समांणीय ।
 वाणीय अमीय समाणी रंजवइ ए ॥१५५॥
 रुपवंत अति रुवडी, करि सोवनमय चूवडी ।
 डुवडी जाणे करि मत्तमत्थ तणी ए ॥१५६॥
 पहिरण दक्षण चीरु ए, रयणजडित उरि हारु ए ।
 वारु ए झलहलइ कानइं हिं कुडलु ए, लावन्न रस भरि रुवडी ।
 मिलिय ते तेवड तेवडी, केवडी सिरवरि लहिके अति भमी ए ॥१५७॥

१. आणी-ब २. ब ३. ताम पूछइ-अ

४. सूण सीख करी, जे हूं कहूं ते आदरउ ए-ब

५. तउ हसीय नरपति नइ प्रीसण करू ए-ब

गाथा-१५६, १५७नुं अंतिम चरण प्रतमां नथी.

ठामि ठामि मोति तणा, चउक पूरी दीसइ घणा ।

सांधणा कुंकम कसर छांटणा ए ॥१५८॥

पटकोल ना चंदोवा, भातिहि लागा जूजूया ।

तहु याम रुपि रुपि सोहता ए ॥१५९॥

गूडी 'वंदरवा'लु ए, तोरण तणा झमालु ए ।

मालू ए लहेके चंपक केतकी ए ॥१६०॥

नाचहि नव नव छंदहि, एक गावहि आणंदहि ।

जगहि सजण मिलाउ, तिहि मलइ ए ॥१६१॥

आहड नयर नरेसर, दान मान अलवेसर ।

अवसर देखी न चूकइ चाउलो ए ॥१६२॥

भोजन काजहि आवीउ, मोती रयणइ वधावीउ ।

गाईउ जासु सुजस भड वाउलउ ए ॥१६३॥

चउपई इक आभोषण आपइ आइ, एक वीजण ले वीजइ वाय ।

बइसणि ता उचा वरि संचहि, सोवन थाल आणी इक धरइ ॥१६४॥

पहिली फलोहलि मेहली घणी, तउ मनसा होइ जीमण तणी ।

*तीन्हा खाटा मधूरा घणा, 'सुपरि परोस्या नइ सालणा ॥१६५॥

खाजा ताजा घीउसुं तला, वारु खंड अद्धोअद्ध मित्या ।

लाडू गाडू नइ अनमान, ते हिव मेल्हा वानोवान ॥१६६॥

दे वजीरनइ सुरही सालि, नीला मूग अखंडित दालि ।

इकि सुरहउ नइ ताव्यउ जाणि, परघल घीय परोस्या आणि ॥१६७॥

केला खरबुजा सहकार, वलि नीकोल्या रायण सार ।

माहि वहावीउ घीउनउ पूर, वलि हीरागसाकर चूर ॥१६८॥

माडी मूरकी 'मंडा सेव, ते जीमवानी लागी टेव ।

घणइ घोल भीना ज वडा, ते मेल्हा थाली जेवडा ॥१६९॥

इकि मागइ वली तेहना झोल, फुल वघारि वघारिउ घोल ।

कढिया दुध ते आव्या जाम, सथरा दही पहता ताम ॥१७०॥

१. वन्नरवा'लू-ब २. झाक-ब ३. जगि-ब ४. ताता-ब ५. इस्या-ब ६. झीणी-ब
गाथा १५८, १५९ ब प्रतमां नथी. गाथा-१६१, १६४ ब प्रतमां नथी.

गाथा १६७, १६८ ब प्रतमां नथी.

निरमल नीर चलू इक भरइ, पान तणा बीजडा(बीडा) संचरि ।
 उगट्टे चंदण केसं(स)र तणी, बहु परि आवी पिहिरावणी ॥१७१॥
 भइरवसानी बा(छा)प पटकुल, 'पिट्टवणाउ गोमट हूल ।
 'झूणी उर मन ली वर दार, अद्वोरी नर मा चौनार(?) ॥१७२॥
 हीसंता हइवर हांसुला, लक्षणवंता जाति भला ।
 महताइ भेटि कीधा घणा, पुन्य पसाइ नही काई मणा ॥१७३॥
 राजा नगर लोक परिवार, भगति भाव रंज्या तेणिवार ।
 घरि पहुतो चितइ भुपाल, सवे सरीखी नरखी 'बाल ॥१७४॥
 जेणि कारणि ए कीधुं सहं, जांणी न सकी मुहता वहु ।
 स्त्रीनु देखी 'चरित म चाउ, तेणि मनि देखी वि[वि]द्विउ राउ ॥१७५॥
 किम जाणीसइ तास प्रमाण, वली विमासइ अवर विनाण ।
 कल्पित सुपनांतर भुपाल, महता आगलि कहूं रसाल ॥१७६॥
 विजयादेवी पुरब वाल, कोप चडी बोलि विकराल ।
 दानव दैवत महाभड भीम, तेहना वेगइ उतारइ 'सीम ।
 तुही तारउ मारउ रोस, इकि बीवाहउं पाडउ सोस ॥१७७॥
 हरिहर ब्र(ब्र)म्हादेक जे देउ, आणं मनाय करावी सेव ।
 हउं छउं सगति तणइ अवतारि, इच्छा विलसुं त्रिजगि मझारि ॥१७८॥
 काइरइ छाडिउ कुलनउ चाउ, तिणि तेइ वींउ अद्धिको वाय ।
 माहरी करी अवन्या इम, ताहरइ कुलि नवि देखिउ खेम ॥१७९॥
 भय कंपे जंपइ नर राय, कुंण अपराध कीउ मइं माय ।
 जे ते थापि 'उच्छि मंतीस, तेहनी तुमनि अतिहिं जगीस ॥१८०॥
 नारि सहित नाटक नच नाद, काइ न कीधूं मूझ प्रसादे ।
 तेणइ रूढी हिव काल कृतांत, ताहरो विहेलो आणीस अंत ॥१८१॥
 प्रजापाल भूपति सिरं चडइ, अवर दंड अवरा सिर पडइ ॥१८२॥

१. पीठ तन सुख वस्त्र बहु मूल-ब २. झूना झीणा खासा सार-ब ३. नारी-ब

४. चतुर-ब ५. नीर-ब ६. घरि-ब

गाथा १७७नुं अंतिम चरण, १७८, १७९नुं प्रथम चरण ब प्रतमां नथी. १८२नो पूर्वार्ध कोई प्रतमां नथी.

धडहडति सा कोपाटोपि, असुं कहंती गई अलोपि ।
 महता नाटक हुच(व)उ दुउ, अनि थि बाहर अनि कुकूउ ॥१८३॥
 चिंता पर हूवउ मंत्रीस, ए पणि कारण विश्वाविस ।
 भूख त्रीख निंदा वीसरि, चिंता डाइण पाखलि फरी ॥१८४॥
 जेहने मति ए चिता वसइ, करवत जिम २ हियडइ धसइ ।
 चिता देह गमाडे 'वान, जिम घण लागइ वणसइ धान(त) ॥१८५॥
 विनय करीनइ पूछइ सही, नाटक चिता तेहनइ कही ।
 सा पहुती कुमरी पासि, जेह एकांति रहि आवासे(सि) ॥१८६॥
 तास वयणइ श्रवणि सांभली, सोहगसुंदरी बोलइ वली ।
 'खडग(ज) ऋषिभ मधम गंधार, सपत सरना बहुत विचार ॥१८७॥
 गान तांन जतिमान प्रधान, ततक्षण सिखरणि वितित वितान ।
 तालमेल अलतिना छेद, तेहना किंपि न जाणइ भेद ॥१८८॥
 वाजउ वाजइ जेणि छंदे, तिम तिम तु नाचइ आणंद(दे) ।
 जिसी भींति तिसुं चित्रांम, दांन प्रमाण तिसउ जगि 'मान ॥१८९॥
 अणगमतो तेणइ मानउ वण, हरखइ वहसिउ महता वयण ।
 मंगलीक ना वाज्या तुर, रयणि विहाणी उगिउ सुर ॥१९०॥
 राजा सपरिवार तिणी वार, पुहुतो विजयादेवी दुयारि ।
 किम कौंतिगिउ आलसु, अधिकारी ते राजा वसु ॥१९१॥
 नाटक सामग्रही संयुत, घरणि सहीत महतउ संपत ।
 मंडप छाया तर्हि चउसाल, बेठा नगर लोक सविसाल ॥१९२॥
 पहिलउ मादल वाजइ सार, धप मप धप मप धौ धौंकार ।
 पहिरी अछइ सुकोमल चीर, मृगनयणी पोहती तसु तीर ॥१९३॥
 झब झब झलकइ कुडल कानि, रूप अनोपम चंपक वानि ।
 कणयर का(कं)ब जिसी पातली, सिघ जिम कडि त्रिवडी मली ॥१९४॥
 निरता पाइ टुवे तो छंदि, भरह भावि नाचइ आणंद(दि) ।
 रण रण रणंके जिम कंसाल, बाल फलसिउं मेहलइ ताल ॥१९५॥

१. धातु-ब २. खडर-ब ३. नांम-ब

गाथा १८४, १८८ ब प्रतमां नथी.

मधुरस सुर वाजइ किंगरा, धम धम धमकइ पाय घूघरी(रा) ।
लहिके वेणी भुजंगम जिसी, नव नव पाइ टुवि उलसी ॥१९६॥
फणि फणि जिम झलकइ राखडी, काजलसुं अंजि आंखडी ।
धों धों धु धु कटि धीकुटि विकुटि, खखु खनि कप्यु(?) गुण
खोखणि त्रिकूटी ॥१९७॥
१वच वच पुट दों दों नाद, गगडि दां गगडि दां गहिर निनाद ।
१धद्वि धद्वि धरी १गन तुंग, द्री कथ द्री कथ थोगिणि तुंग ॥१९८॥
काहल भुगल वरतंती ताल, पडह वेणी वेणा कंसाल ।
सर मदल सुर वीसुर नारि, मुहतउ वायवइ विवधि प्रकार ॥१९९॥
बत्रीसइ भाषा षटराग, तेहना जाणइ मुहतउ माग ।
जेणि जेणि छदि नचावी नारि, तिणि तिणि छदि न आवी हाणि ॥२००(२००)॥
अद्रभुवण जे नाटक होइ, नाम लोक नवि जाणइ कोइ ।
सरसति भगवति वर अवधारि, ते मुहते मंडिउ तेणी वारि ॥२०१॥
विद्याधर किंनर किंनरी, जोवइ गयणि उमाहो धरी ।
हियडइ भीतिर हरख न माय, ते नाटक किम कहणा जाइ ॥२०२॥
पुफवृष्ट गयणइ सुर करइ, जयजयकार दिउ उचरइ ।
जाणपणानो करति वाद, भागो नारि तणो ते नाद ॥२०३॥
तां तारायण चंद विकास, जां दणीयर न करंति प्रकास ।
तां गयवर घण गजइ सादि, केसरी ताम न गुंजइ नादि ॥२०४॥
नादि महरिसि मोह्या लोय, जिम कुरंग लइलीणो होइ ।
टगमग जोवइ नयणइ सहू, हरखी ततःक्षण मुहता वहू ॥२०५॥
ए नारद १नु(कु)वर अवतार, ए पणि अधिक कला भंडार ।
जिम जिम देखइ निज भरतार, तिम तिम वाधि नेह अपार ॥२०६॥
चंदह दंसण जिम चकोर, मेह आगम जिम नाचइ मोर ।
जिम वसंत आवइ वणराय, श्रावण धुरि जिम १वहिसइ जाय ॥२०७॥

१. वच्च वट वच्च पट-ब २. धधि धधिरि-ब ३. गडगड-ब ४. कुमार ए-ब
५. विकसिइ-ब

गाथा १९५, १९६, १९७ ब प्रतमां नथी. गाथा-२०२, २०४, २०५ ब प्रतमां नथी.

एता दिवसि गमाडा आलि, निहचइ भागि विहोणी बाल ।
 जीवो राजा कोडि १बरीस, अबला पूरी आस जगीस ॥२०८॥
 श्रीमुखि राजा करइ वखाण, तम्ह आगलि नवि दीसइ जाण ।
 धन धन एक शरीखी जोड, बइ जण मांहि न दीसइ खोडि ॥२०९॥
 दिन फटी हुई एक घडी, रवि आत्यमिउ सिंध्या पडी ।
 दीधो दुहो आहेडनउ धणी, चालो नगरलोक घर भणी ॥२१०॥
 दोहा बइ करजोडी वीनवइ, सोहगसुंदरी ताम ।
 हउ बलिहारी ताहरइ, विजयादेवी नाम ॥२११॥
 जास पसाईं मन तणी, हिवे भागी मन भ्राति ।
 प्रीय संगम तीरत्थ सही, साचउ नाम कहंति ॥२१२॥
 भाव भगति पूजा करी, बि चाला मनि रंगी ।
 पगि पगि वाधि नेह घण, हरख न मावइ अंगि ॥२१३॥
 लीलांइ ललना कहि, वालिभ साभलि वात ।
 सवा लाखिणी मुंदडी, झडक पडि नाचंति ॥२१४॥
 चउपई प्रमदा सुंणी वयणे प्रेम द्धरत, मुद्रा लइवा चालो मंत^१ ।
 दिया जिम झलकंति अपार, ते लेई आवो प्रोलि बारि ॥२१५॥
 दीधा देखी प्रोलि कपाट, पड़टो नगर खोलनी वाट ।
 वीसमइ वसिहर डंसिउ पाय, तउ विस लहरी लहरी कांइ ॥२१६॥
 रडवडतउ पडतो १घुमति, लडखडतो मूडतो धुणंत ।
 वेशावाडर(इ) आवउ तिमेइं, विशधारीउ ते पडीउ भिमइ ॥२१७॥
 कामलता गणिक उलखिउ, काल माहा{माहो} विष ततषिणि [उ]लखिउ ।
 गुपति करी आणेउ निज गेह, मणि उहोलीनइ छटी देह ॥२१८॥
 जंत्र मंत्र मणि अवषध तंत, तेहना गुण कोण जाणइ अंत ।
 चेतन रहीत जिसुं होइ मूउ, मणिप्रभाय ते निरविष हुं ॥२१९॥
 कामलता पभणइ सुणि देउ, मइ तुं निरविष कीधउ हेउ ।
 करि चिंतामणि चड्यो अजु, आज प्रमाण चड्या सवि काजु ॥२२०॥

१. घरी-ब २. लीलापति-ब ३. अंध-ब ४. धूजंत-ब

गाथा २०९, २१२ ब प्रतमां नथी. गाथा-२२० ब प्रतमां नथी.

चिंतइ मुहतउ मनह मझारि, ते विरला दीसइ संसारि ।
 विण उपगारइ करइ उपगार, ते कहीयइ पुहवी संगारि ॥२२१॥
 जो वर 'मागइ ते वर मागि, निचइ तुटो ताहरइ भागि ।
 जे मोहे मागिउ लाभइ तिहां, विण आदि समजाइस किहां ॥२२२॥
 मंत्रि साथि मंतरिउ दोरडउ, पगि बाधिउ कीधो सुवडो ।
 'सकल दिवशि रहे पंजरइ, दोरो छोडी निसि नर करइ ॥२२३॥
 कमलावती पुत्री तसु तणी, तेणि रुपइं जीती माननी ।
 तेहनइ भरह भाव सीखवइ, 'निरता नाच ट्ठाण दाखवइ ॥२२४॥
 कीजइ भगति सदा नव नवी, जाणे तुट्टी कामतिगवी ।
 मुहता गणिकानेइ आवासि, एणि परिहरि रहिउ बारह मास ॥२२५॥

अथ ही(हीं)डोला-ढाल

निसि भरि सोहगसु(सुं)दरि रइ, जोइ बालंभ वाट ।
 निद्रा न आवइ नयणडइ, हिंडोलडा रइ हियडइ 'पडिउ उचाट ॥२२६॥
 हीडोलडा रइ वालभ विगउ आवि, हिंडोलडा रइ विरह न सहणो जाय ।
 हिंडोलडा रइ विरहणि विरह म लावि, हींडोलडा रइ मुझ मनि करीय निरास ।
 हिंडोलडा रइ आवि न आवि आवासि, हिंडोलडा रे बालभ विगो आवि ॥
 २२७ आंकणी

एता दिन मइं अवगुण्या, 'हिंडउ निरगुण कोई ।
 गुण दाखु हिव आपणा, हिंडोलडा रे छयल म च्छानो होइ हींडो० ॥२२८॥
 तइं मन मोहिउ माहरउं, जिम महुयर वणराय ।
 अजीय न आवइ वालहउ हिंडो० ॥२२९॥
 चंदन उगटि तनु दहि, विसीहर फुला माल ।
 काइरइ पुनिम चंदला, हिंडोलडा रइ, विरहणि विरह मलोवि हींडो० ॥२३०॥
 जइ सिर करवत ताहरइ, दीजइ सिरजणहार ।
 विरह विछोहा माणसां, हिंडो० ॥२३१॥
 कइ मइ बाल विछोहिउं, रिषि कीया संताप ।
 कइ वणदव परजालीया, हिंडोलडा रे, तिणि संतापी पाप हींडो० ॥२३२॥

१. मन मानई-ब २. सारउ-ब ३. नर तूं-ब ४. खरु-ब ५. प्रीयडउ ए नरगुण कोई-ब
 गाथा २२७, २२९ ब प्रतमां नथी.

एकलडी रे निरधार तइं, काइ सिरजी किरतार ।
 उलभा दीजइ किसान, हिंडोलडा रे, हिव कुण करसइ सार होंडो ॥२३३॥
 आशा डुगर जेवडी, जीवी वाधु बाल ।
 माणस केरउ चितवउ, हिंडोलडा रे, भांजइ देव अकालि होंडो ॥२३४॥
 सहीय समाणी बुझवइ, सु(सुं)दरि म करि विलाप ।
 अणर्वितो 'प्री आवशि, हिंडोलडा रे, जिम नइ मोर कलाप, हिंडो ॥२३५॥
 आस म छाडीस हे सही, जां जीवइ तां सीम ।
 'सबे सरीखा दीहडा, हिंडोलडा रे, ते नवि जाइसइ इम, हिंडो ॥२३६॥

वस्तु

निसि विहाणी निसि विहाणी पूर्व दिसि सुर, उदयाचल उदयउ हुउ ।
 अ(अं)धकार दह दसिय णट्टो, सिंघासण सिंघ जिम ।
 नरविरिंद ततखिण बइठउ, तेणि अवसरि मुहता तणउ ।
 विनवीउ विरतांत, तं निसुणीनइ 'सोकभारि हाहाकार करंति ॥२३७॥

चउपई

रे रे सुहड दिसो दिसि जाय, विगे करी हिव वार म लाय ।
 जोवो गिर कंदर वणखंड, धसमस धावउ जेम^३ प्रचंड ॥२३८॥
 मुहोता सुद्धि ज को नर कहइ, अरध राजा नर कन्या लहइ ।
 देसि विदेसिहिं जोवा गया, विलखा थइ पाछा आविया ॥२३९॥
 निमिति तेडीनइ पूछिया, देवा देवी बलि ईछिया ।
 जिम जिम मुहता गुण संभरइ, तिम तिम आसू नयणइ झरइ ॥२४०॥
 जेहना मन रिहा घण नेह, ते वणि विरहे व्यापइ देह ।
 एणि परि पूगा बारह मास, राजा छाडी मुहता आस ॥२४१॥

दोहा अंन दिवशि ते सुवडो, पंजरि तथको विनाण ।

पंख असारी उडीउ, अवसर जाणी तांम ॥२४२॥

वारु नयरि निहालतो, राय अंगणे जव पत ।

राजकुंवरि सुरसुंदरी, दीट्टो रंग तुरंत ॥२४३॥

१. सहीय-ब २. वली (व)वलेस्यई-ब ३. राजा सोक भरी-ब ४. जे बल चंडा-ब
 गाथा २३०, २३१, २३२, २३३ ब प्रतमां नथी. गाथा-२४०, २४१ ब प्रतमां नथी.

નિરુપમ દેખી સૂવડો, હાથ પસારો જામ ।
 'તે ડહી ડંચેરડડ, બડો સૂવડો તામ ॥૨૪૪॥
 કુમરી પખણિ સુવડો, કાંઈ 'વિરતો અમ્હ દેખિ ।
 આગે નારી સંગમડં, એ ફલ પામ્યા પંખિ ॥૨૪૫॥
 મૂઢ મખલ ગૂડ એક કરિ, નિરગુણ સબડ ન હુંતિ ।
 દુધ પયંતા દાધિજડ, ફુકી છાસિ પીયંતિ ॥૨૪૬॥
 મધુર વયણ જણ રંજવણા, સાજણ ઘણ ગુણ જુત ।
 રુપહિં રુવડા સુવડા, કહિ ન અપૂરબ વાત ॥૨૪૭॥

ગાથા સુકોવાચ

મંતા મંત્રણ કોવંનો, કિં કીજડ ગુરુજણ સદંસણ એ ।
 ભોયણ જોગ કિં મન, પઢમં કિં પાઢડ બાલા [ડ(કું)નમઃ સિદ્ધ] ॥૨૪૮॥

કન્યા પ્રાહ

નિવસડ થણાણ મજ્ઞડ, હારો નવિ હોડ કામણી જણસ ।
 તા કહિડ ન બુઝંસિ, પંડિય 'ગબ મૂચ હસિ ॥૨૪૯॥
 'નિય અવસરિ વિલાદવો, કો દુખં દેઈ સયલ લોયસ [અરિશત્રુ]^૧ ।
 ટુદુખ જણ કો સદો, કો દેવો તિહુયણ સપહૂ ['અરિહંત] ॥૨૫૦॥
 ઇણિ પરિ નવ નવ રસ, બે જણ સરસા ધણંતિ ।
 સરસડ સરસડ જડ મિલડ, તો હિયડડ વિહાસંતિ ॥૨૫૧॥

ચડપડ 'બડ જણ મિલિયા એકડ સાથિ, બડો સૂવડો કુમરી હાથિ ।

નીલવરણ ચલ ચંચલ નડણ, અમીય રસાયંણિ બોલડ વયણા ॥૨૫૨॥
 દ્રાખ બિજડરી દાડિમ કુલી, કંદલી દલ નારંગી ફલી ।
 જે જે વારુ વન ફલ જાણિ, સુવડા આગલિ મેલ્હયા આણિ ॥૨૫૩॥
 જુનો દોરા દેખી 'પાડ, કુમરી છોડી 'લાંખિડ જાય ।
 તતક્ષણ હૂવડ વિદ્યાવિલાસ, કુમરી મનિ તે હુડ ડલાસ ॥૨૫૪॥

૧. ગયણડં થકી-બ ૨. વિરુડ-બ ૩. ગવ્વં કિમં વહસિ-બ ૪. ડય અવસરેણ લધેકૌ-બ
 ૫. બ ૬. બેરુ મન-બ ૭. પંખી-બ ૮. જાણી પુંખ-બ

૧. બ ૨. હંત કહિયડ માતિ-બ

ગાથા-૨૪૮, ૨૫૦ માં કોયડાનો ડકેલ [] કૌંસ કરી દર્શાવ્યો છે.

ગાથા-૨૪૮, ૨૪૯માં અનુક્રમે સુકોવાચ અને કન્યા પ્રાહ શબ્દ બ પ્રતમાંથી લીધેલ છે.

ગાથા - ૨૫૩ બ પ્રતમાં નથી.

ए कुण चरित अपूरव देव, आप सरूप कहिउ 'संखेव ।
 नयण बाण आवेद्धी बाल, काम दवानल पसरी झाल ॥२५५॥
 मद भंभलि सांभलि ३म वयण, वहसी कमल नयण गय गमणि ।
 मइं जाणउ मननउ अनुराग, हिवडा रहिवानउ नही लाग ॥२५६॥
 कामलता गणिका आवासि, वाचाबद्ध वस्यो तिणि पासि ।
 वाच न चूको हरिचंद राय, वाच जुधष्टर जगि जसु वाय ॥२५७॥

सुकोवाच

आदि अखिर विणि निहचल होइ, मधि अपिर विणि पयडउ होइ ।
 अंत अखिर विण विप्रसु होइ, ते अम्ह घरि जणावि जोय [कुसल] ॥२५८॥

पुनः सुकोवाच

दुहा भरम ज्ञाणवि जो वसइ, आगलि ३कान ठविज ।
 ए दोइ अपिर मेलि करि, अम्ह उपरि करिज [मया करजो] ।
 इम कही ते सुवडइ, दोरो बांधो पाय ।
 पहतउ गणिका वर भवणि, मनि आनंद न माय ॥२५९॥
 चितें चमकी राय धूव, देखी ४मित चरित ।
 सोहगसुंदरि तणइ घरि, पुहुति हरखि तुरंति ॥२६०॥

गाथा सा पूछइ रायसुया, 'दुबल देह कह तुम्ह दीसइ ।
 ५सोउण ता सुय वयणं, निसासा भणइ सा एवं ॥२६१॥
 जो नवि दुखं पता, जो नवि दुख सनिगह समत्था ।
 जो नवि दुहिए दुहिया, ता कस कहिजइ दुखं ॥२६२॥
 स कोवि नत्थि सोयणो, जस कहिजइ हियइ दुखायं ।
 आवंति जंति कंठे, पुणो विहीए विलजंति ॥२६३॥
 अहियं दुखं पता, अहिय दुखं निगहा समत्था ।
 अहियं दुहियं दुहिया, ता मझ कहइ हिए दुख ॥२६४॥

१. ते देखि-ब २. मुह-ब ३. कन्ह-ब ४. मंत्री-ब ५. दुनिइ वत्त कहंति-ब

६. वात सुणावइं हरखस्यूं, आवी घरि एकांति-ब

गाथा-२५९मां कोयडानो उकेल [] कौस करी दर्शाव्यो छे.

गाथा-२६२, २६३ ब प्रतमां नथी.

सलं सल विसया, विरह दुहं पियजण सम ^१हियाए ।
जेणवि सल तेणावि, मरणाउ हो हि ^२दुर ॥२६५॥
अनं सबं(व्वं)पि सुहं, कहमपि लोयाण नूण विसरए ।
वलह विजोग दुखं, जावजीवं न विसरइ ॥२६६॥

दुहा राजकु(कुं)वरि सुरसुंदरि, विहसी वयण भणंति ।
^३कल्हि प्रीय मेलावडो, तुम्ह होसइ गुणवंति ॥२६७॥
अमीयव[य]ण सा सांभली, देह हवी रोमंच ।
मागी देसी वधामणी, जइ ए ^४साचउं हवंति ।
सुरसुंदरि नीज तातनइ, महता कहिउ चरित ।
गणिका तेडी प्रभु भणइ, पभणी महता वात ॥२६८॥
कमल(ला)वति पुत्री तणो, पाणीग्रहण करंत ।
तउ मुहतउ नरवर निसुणी, वाचा उराणि हवंति ॥२६९॥
राजा मानिउ एह वयण, मोहतए विद्याविलास ।
बहु परिवारि परवरो, पोहतो भूपि आवासि ॥२७०॥
घरि घरि उछव नव नव, घरि घरि मंगल चारु ।
हरखि करइ वधामणी, सु(सो)हगसुदि(सुंद)रि नारि ॥२७१॥

अथ वीवाहला-ढाल

जोसीय राय तेडावीउ ए, बी(वी)वाह लगन गिणाविउ ए ।
कुंकम पत्री चिहु दियइं ए, नरवर मुकलावइ हसि ^५हसइं ए ॥२७२॥
मंडपि सुपरि बंधावीउ ए, वीवाह लगन गिणाविउ ए ।
भोजन भगतिहिं नव नवी ए, नितु कीजइ गुणियण गुण तवी ए ॥२७३॥
गार्वाहिं गीत रसाल ए, मधुरइ शुरि अबल बाल ए ।
लाडण वानि चडावीउ ए, सिर रयणहि खुंप भरावीउ ए ॥२७४॥
मृगमदिमइ वटि सरि ए, अति अंगइं सिंगार करावि ए ।
सीफर चामर छत्र ए, नव छद हि नाच्चइं पात्र ए ॥२७५॥

१. महहीए-ब २. दूरपि-ब ३. काले-ब ४. साचउ सच्च-ब ५. मिसइं-ब
गाथा-२६४, २६६ ब प्रतमां नथी.

गाथा-२७१, २७३, २७४, २७५ ब प्रतमां नथी.

मुखितं बोल सुरंग ए, जांणे करि रुप अणंगु ए ।
 दीजइ दान अपारु ए, मागण जण जयजयकार ए ॥२७६॥
 राजकुमार घोडइ चड्या ए, सब 'समरसिंह सिरसी गय गुड्या ए ।
 तरल तुरंगम आरुहिउ ए, अविचल जस पूठवि गहगहिउ ए ॥२७७॥
 लुण उतारइ लहुडली ए, कुलवंति रुपेहि अति भलि ए ।
 वरराए तोरणि आवीउ ए, तव सासू विधिहि वधावीउ[ए] ॥२७८॥

ढाल-उलाला

सुरसु(सुं)दर(रि) सिंगारु, सिरवर तेल सचारु ।
 पीठी अंगि उतारउ, कुसमईहिं सिस भरावो ॥२७९॥
 पहिरीय गजवडि फालिय, वियणर सोहि रसाली ।
 करि सोवनमइ चूडी, लाडी रूपहि रूडी ॥२८०॥
 सयल जन मन [मो]हो(ह)इ, कांनइ कुंडल सोहइ ।
 लहेकइ नवशर हार, पाइ नेउर झणकार ॥२८१॥
 नयणहिं काजल रेह, तेजइं झलकइ देह ।
 नखि अलतानउ रंग, अधर परवाली सुरंग ॥२८२॥
 बोरीय वडोरी चोली, मिलिय ति भंभर भोली ।
 पूरवभव जिण ध्याईउ, तो तम्हेइ वर पाउ ॥२८३॥

भास

चउरी वरराय आवीउ ए, दुजणडा सिर पाउ तो ।
 सहीय सुहासणी ए, दीजला आचार तो ।
 वधावए भामणी ए ॥ आचली २८४
 मिलिउ ए हिवत्थ वे(मे)लेडउ ए, जोसीय सकल सुजाण तउ सही ए० ।
 'वरराय मंगल वरतीया ए, परणीय कुमरीनु बे(वे)सही ए ।
 हयगय हाथि मिलावडो ए, 'अरथ तउ दीधो तस महिय [सही ए] ॥२८५॥

१. सिंगारि गयवर-ब २. योवन सिंह-ब

३. च्यारिइं मंग वरती ए, परणी कुमरि नव वेसि तु-ब ४. अरधूं दीधूं राज तु सहीय-ब
 गाथा-२८२ ब प्रतमां नथी

रंगिहिं कीधो बी(वी)वाहलउ ए, दीजइ दान तउ अति भला ए ।

..... पहिरीय सगलिय जाणतउ सही ए ॥२८६॥

ढोल दमामा दडवडी ए, वाजइ भेरि नीसाण तो स० ।

बेउ कुमरी परणी करी ए, पोहोतो कुमर आवास तो स० ॥२८७॥

चोपाई त्रिहु नारिसु विलसइ भोग, सागर जिम त्रिविणि जोग ।

इला पिंगला नइ सुखमना, प्रमहंस जिम एक वासना ॥२८८॥

केलि कंतोहल गीत विनोद, प्रमदा साथि करइ विनोद ।

त्याग भोग १नति नवला करइ, मदन तणी लीला संचरइ ॥२८९॥

बालपणइ जे बोलो बोल, कुल संहारण एह निटोल ।

राज विरोधी पभणी वात, तेणइ कारणि अपमानिउ तात ॥२९०॥

हिव लेइसु उजेणी राज, बोल प्रमाण चडासवि आज ।

तेडावि सुरसुंदर राय, सइन सहित पोहोतो तिणि ठाहि ॥२९१॥

आहेड राए सखाइत कीध, संमुहरति सपयाण दीध ।

वारजइ तव ढोल नीसाण, कायर देखी ध्रसकइ प्राण ॥२९२॥

सुकुन हुवां जे प्रथम पय(या)ण, तेहनां फल सांभलो सुजाण ।

सकुन जणावइ आगम ३भाउ, जे को जाणइ तेहना ३रायु ॥२९३॥

वामइ वामा वारु ठामि, जे पुण बोलइ जातां गामि ।

जिमणी बोली वामी होइ, कुसल लाभ सुख संपति जोइ ॥२९४॥

वाम इच्छी दिक्षण दिस जाय, तारा नाम लहि सामाय ।

सात सुर कीधा जेइ होइ, ते फल एक ताराथी जोइ ॥२९५॥

वामइ राजा निसि बोलियो, खर वामउ तिणि रायइ लीउ ।

वामा सीयाल लाली निसि भरि हुया, काज सिद्धि पभणि जूजूया ॥२९६॥

जत्थ सावडू ५सुपष्टा स्वान, पथिक लहीइ देसाउर मान ।

जिमणइ भयरव निसि कलकली, तव राजानी पूगी रली ॥२९७॥

हरणी ६मलला जीमणा दो पहर, ६कालीहर जे दीसइ महरि ।

डाबा सगमणा दो पहरइ पछइ, ते ५परमाण विणराजा अछइ ॥२९८॥

१. नव-ब २. वात-ब ३. धात-ब ४. पुष्टा-ब ५. महलाली-ब ६. कालीयार-ब

७. तीजइ पहरि वणराजी-ब

गाथा-२९४, २९६ ब प्रतमां नथी.

कुंभ करेवउ जंबु वास, गाइ सवछी लछी मास ।
 हइ सपलाणउं राधउ धान, दीपक कुसम फल दधि ब्रधमान ॥२९९॥
 ए जिमणा दीसइ सवि चा(वा)र, दरसण दीठइ मंगल चार ।
 पूठि तणो जे वायु वाय, अद्धकेरो मनि हरखो राय ॥३००॥
 दुहा सकन सबइ वंदी करी, मनि धरि अतिहि उलास ।
 'बहू दलमइ लीवा लीउ, राजा विद्याविलास ॥३०१॥

छंद पछ (द्ध)डीया

मरहटा जे हठ तुरत, कानेडा जइ सुहड भड भीमुति ।
 राट जा लाट मेवाड, रण राय पाछउ नवि दिति पाय ॥३०२॥
 बंगाल गुजर नर निघट्ट, घोडइचा भजे भैरच्छट्ट ।
 कसमीरा जे करि त्रिबंक वंक, षत्रीवट न चूकेइ जे निसंक ॥३०३॥
 राय राणा मिलीया तिहि अपार, नवि लाभइ पायक तणो पार ।
 गय गुडीया जाणे गिरि समान, 'क विकाल क विलस दुखान्ति ॥३०४॥
 उलालइ सुडा दडयर चंड, मोडंति विगि तरवर प्रचंड ।
 गर्जंति गयणि घण मेघ जेम, मद झरइ नीझरणा तिम ॥३०५॥

मोतीदाम छंद

बहु मोल्ला जे रण रोस, तरल तुरंगम अंगि अति सोस ।
 लोह धार तिखिणि नवि संकइ, हइ पेखी हिंसा रवि मूकेइ ॥३०६॥
 गंगाजल निरमल 'तार तार, तेजि तोजि तपंति रणे ।
 खुरासाण पयाणि पंथा 'सुथा, हइवर हिंसइ रोस 'गुणइ ॥३०७॥
 हरीयाला काला जे घण मोला, वायहग वइ विगि करे ।
 'जे चले चउ फल चंचल, लक्षत हैं वर विवह परे ॥३०८॥
 चालंत तिणि दलि धरणि ध्रसुकेइ, क्रोड कडखइ सेस फलं ।
 गिरि धूजइ धडहडइ, तुटइ लोटइ लोटगणं ।

-
१. निज दल लेई संचस्यउ-ब २. के विकराला संदूरि वानि-ब ३. तारत तारी-ब
 ४. सूधा-ब ५. घणे-ब
 ६. जे चपल चउप्पल चंचल चालइं, लक्षण लक्षते विवह परे-ब
 गाथा-२९९, ३०२, ३०३ ब प्रतमां नथी.
 गाथा-३०६, ब प्रतमां नथी.

अय उठइ धूलि सधूसर भासर, वासरइसर लोपि गयं ।
 झलिहल्या सायर, त्रिहु भुवणि हुवा कंपि भयं ॥३०९॥
 समरत्थ रथ सारत्थ, लंब लहकइ झलकइ झयट्टि गयणितल ।
 हवि विगइं पहुचइ पंक न खूपइं, धडहड धसकइ भूमितल ।
 सेवा नवि चूकइ परदल हकइ, संकटि सामी बोल दियं ।
 धसमिसि चलइ निय वली बालइ, मेहलइ घाउ निसहीयं ॥३१०॥
 सीमडा कंपइ जय जय जंपइ, अप हयगय रिद्धि वयं ।
 किवि कायर भजहिं, रूहिर धूजहिं, गिरि कंदर तिणि वास कीयं ।
 तंती तल ताल तिबल, काहलरव वजहि गजहिं, मेघ गयण गयं ।
 ढम ढम ढमकइ जंगी ढोल, धसकंइ त्रह त्रह त्रबक नाद गणं ॥३११॥
 जय जय ऐ रव उच्छल, मनह मनोरथ फला ।
 १विद्याविलास पगितलि रल्या, त(ते)नरदि(नरिंद)रने मिल्या ।
 २मद मान सयल ततक्षण गल्या, श्रवणिहिं सुजस हमंभल्या ॥३१२॥

चउपई सेन सहित चाल्या भड भीम, चंपी मालव देसह सीम ।
 उजेणी मुकल्या दुत, राजा थानक वेगि पहुत ॥३१३॥
 अम्ह सामी छइ विद्याविलास, वइरी तणी निकंदइ वास ।
 तेहनी आण जे सिरवरि वहे(वहइ), अधिकेरी ते संपति लहइ ॥३१४॥
 जइ तम्हनइ इणि राजह काज, अम्ह प्रभ सेवा आव्यउ आज ।
 सायर ताम गहिर गडबडइ, घटरूह बोल न तोलइ चडइ ॥३१५॥
 तां दवानल मेलहइ झाल, मेघ न वरसइ जां असराल ।
 तां विस विसमा परड, जां नवि देखइ नयणहि गरड ॥३१६॥
 दुत वयण कोप्यो भुपाल, रे रे खुटो तेहनो काल ।
 जे अम्ह उपरि मंडइ प्राण, अवश तास चूकस्यइ प्राण ॥३१७॥
 तिणि हिव छाडी सगली लाज, सुतो सिंह जागवो आज ।
 सेस नाग फणि मणि को धरइ, नव प्रसुत वाघणि को धरइ ॥३१८॥

-
१. दुष्ट मान निर्दल्या, शत्रु मद ततषिण गल्या-ब
 २. श्रवणि जस संभल्या, अरिजन सावधणी ढल्या-ब
 गाथा-३०९ ब प्रतमां नथी.

रुद्रो देव न छूटण दीइ, अधिक कुबुद्धि अंगि आपेइ ।
 जे जे बोल विरुद्धी कहा, दुत भणी तेह म्ह संसद्धा ॥३१९॥
 अपमानी मोकल्या दुत, ते निज राजा स्थानिय दुत ।
 दल मेली राजा गज(जग)नीक, चालो सीह जिम भड भीम ॥३२०॥
 सीमा 'सांद्धि बेउ दल मिल्या, देखी सुहड ते जइ झलहल्या ।
 दीजइ सुहोडां बिमणा मात्र एकलहि मुहि माग्या दान ॥३२१॥
 राजकुली छत्रीसइ मिली, जुद्ध काजि हीयडइ आकुली ।
 सइ हाथइ बीडा आपइ राय, तिम तिम पोरस अंगि न माय ॥३२२॥
 छत्रीसइ दंडा जु लेइ, जुध को जि दल मेल्या बेउ ।
 गयवर साथइ गयवर भिडइ, हय हय रत्थ रत्थ पायक जुडइ ॥३२३॥
 वीजे जेम झबकइ करवाल, इकतणो एक करइ खिउकाल ।
 वरसइ बाणाउ बाणाउ अनिवार, रणि गयणि किय घोर अंधार ॥३२४॥
 भालइ वीधइ टोप सनाह, वहइं रुहरना पूर परवाहि(ह) ।
 गजइ सिंगणि गण घण मेघ, गोहिरा ढोल ढमकइ विध ॥३२५॥
 गयवर रुंड मुंड रडवडइ, गिरवर श्रृंग जाणइ करि पडइ ।
 रुहर पंक खूचइ असवार, एक शिर पडि लोहनी धार ॥३२६॥
 एक रत्थ भंजइ एक चकचूर, घरणि पडइ एक पाछा सुर ।
 सिरि वेणि झुझइ धड विकराल, द्रुमि द्रुमि दीसइ कंकाल ॥३२७॥
 वाजइ त्रंबक वादो वादि, एक बोलावइ सादो सादि ।
 एक प्रकासइ कुल आपणउं, बोले विरहे इक मुहे घणउं ॥३२८॥
 भरत्थ साथि बाहु प्रतिमल, जिम कोणिकसुं हल विहल ।
 जरासध नारायण 'जुइया, 'कोरव जिम रणि माहि भिड्या ॥३२९॥
 तिणि परि झुझइ नरवर बेउ, बेउ समरत्थ अकल अजेउ ।
 देखी सोहडांना संहार, चितइ विद्याविलास विचार ॥३३०॥
 धिगु धिगु ए पामर आचार, जे कीजइ नरगण संहार ।
 ए महि हियडइ सालइ साल, पर पीटणइ जइ तोडइ गाल ॥३३१॥

१. सेढइ-ब २. अतिहइ-ब ३. सांभली-ब ४. भड्या-ब ५. कउरव पांडव-ब
 गाथा-३१६, ३१९ ब प्रतमां नथी.

गाथा ३२३, ३२४, ३२५, ३२८ ब प्रतमां नथी.

बे दलना निवारा झूझ, ते पणि राज बेउ समुझ ।
 जोइ कटक रह्या दोउ कडइ, अंगो अंगइं बउ भिडइ ॥३३२॥
 कंसाला जिम बे आफलइ, उडण उडइ आवध खलइ ।
 धावइ धुणइ धसमस धसइ, अंगि सनाह सुदिढ करि कसइ ॥३३३॥
 वीररसि उल्हसइ सरीर, तुटइ कसण तटकइ चीर ।
 जे(जो)वंती जेहनी जगलीक, खडग परिहार हणउ जगनीक ॥३३४॥
 जय जयकार करइ नर नारि, पसरिउ चिहु दिसि जगि जस बारि ।
 सकल सबल दल मित संजूत, उजेणी नइरी संपति ॥३३५॥

अथ दलधवल छंद

गुडीय वंनर वाल विसाल, कुसम पगर तह महमहइ ए ।
 रास रमइं रमणीय, घरि पूरि उच्छव गहगहइ ए ॥३३६॥
 मोती रयण वधावइ अंगि, जिगिहिं करइ वधावणउ ए ।
 भुपति सय हत्थि तिलक ब(व)धावइ, आवइ भेटण अति घणा ए ॥३३७॥

छंद इक करइं भेट नमंति जतः आण सिरवरि मन्नइ ए ।
 नितु दान जलहर जिम वरसइ, सुजस वंदण वनइ [ए] ।
 उजेणी नयरी राज पालइ, न्याइ धर्म वधारइ [ए] ।
 विद्याविलास निरंद निरुपम, पूर ब(व)च्छलो जुयाल ए ॥३३८॥
 पूर ब(व)च्छल अजुआलइ ए, एणि परि सुपरि करइ नित नवी य[ए] ।
 सत्य जुधष्टर विक्रम सत्र(?) सदय मति अभिनवी ए ।
 गुणरयणायर, तीज देवायर अरिदल च्छल वलि जोगवइ ए ।
 रूपि वा कणिय सोलसय राणीय, विषय माहा सुख भोगवइ ए ॥३३९॥

छंद अप्र प्रकार

१. जसनउ थोक-ब २. पूरव बल-ब ३. सवि सदा-ब
४. छंद - भोगवइ ऊजेणी राज, इम सुखिइं सारइ काज
 देखीइं अपर प्रकार, भोगवइ राज अपार
 वाधीइ पुण्य पसाइ, नव निधि मंदिरि थाइ
 पूरी प्रतन्या ईम, बल चडइं एतइं सीम
 जस वाधीउ चिहु पास, नरपति विद्याविलास-ब

गाथा-३३१, ३३३, ३३४, ३३७ ब प्रतमां नथी.

गाथा-३३८, ३३९नुं अंतिम चरण ब प्रतमां नथी.

भोगवइ पुन पसाइ, नव निधि मंदिर त्थाइ ।

पूरी प्रतिज्ञा एम, बल बलइं तइ सीम, सुजस एह हरावइ ए ।

विद्याविलास निरंद निरुपति, चित चमको लावइ ए ॥३४०॥

चोपाई माय ताय तेडावे राय, भगति जुगतिसुं प्रणमी पाय ।

आप सकल वितक तिणइ कहिउ, वं(बं)धव ग्रहियडइ गहगहिउ ॥३४१॥

पालइ शिष्ट अरि संहरइ, साते विसन पाप परीहरइ ।

गुरु उपदेसइ पालइ धर्म, जाणइ जिणवर आगम मरम ॥३४२॥

तिणि नयरी विद्याधरसूरि, पहुतउ श्री र[य]णायरसूरि ।

वंदइ नगरलोकसुं राय, देसण^१ वाणी सुणइ नर पाय ॥३४३॥

अमीय वयण गुरु करइ वखांण, बूझइ भवी पण जे हुइ जांण ।

सुणी देसना चितइं इसिउ, भूपति ना मनमा स्यूं वस्यूं ॥३४४॥

कर जोडी वीनवइ निरंद, पूरब(व) भव अम्ह कहउं ^२निरंद(मुर्णिद) ।

अमीय समाणी वाणी करी, कहइ सुगुरु संसउ परहरी ॥३४५॥

गंगा तीर ग्राम सुग्राम, विणग वसइ तिहां विक्रम नाम ।

गुणसिरि धरणि सुगुण भंडार, किमइ न चूकइ निज आचार ॥३४६॥

विक्रम सहजइ विद्यावंत, दारिद दिन दुखिहि गमंति ।

जिहिं विद्या तिहा लाछि न होइ, प्राहिइ लोक कहिइ सहु कोइ ॥३४७॥

ससि खंपण चंदणनाग, सायर खारो रुनि भाग ।

धणपति कृपण दरद्री जाण, रत्नदोष छइ विवधि विनाण ॥३४८॥

विक्रम नइ छइ मित्र सुमित्र, मइणा नामहिं तासु कलत्र ।

बेउ जण देखी नेह अपार, मित्र विजोग कीयउ दिन ^३बार ॥३४९॥

देखइ सधन लोक सानंद, विद्या न हणइ विक्रमनंद ।

अम्ह हूता पंखेरु निला, सुख जीवइ चंचइ करि सिला ॥३५०॥

जिण जिण भाव जीव संचरइ, तिम तिम करम बंध नित करइ ॥३५१॥

भासा अवर दिवसिइं धण भणीय, विक्रम गयु ^४मनि मानितुं ।

मासखमण मुनि देखि करी, वंदइ मनि उछाहतो ॥३५२॥

१. भावइं प्रणमइ मुनिवर पाय-ब २. (मुर्णिद)-ब ३. च्यार-ब ४. वन माहि-ब
गाथा-३४२, ३४५, ३५०, ३५१, ३५३ ब प्रतमां नथी. गाथा-३४४ अ प्रतमां नथी.

जपि तपि सजं(संज)म सील जले, पखालइ सवि आपतो ।
 ध्यानानलि सवि संहरइ ए, आठइ कर्म नउ व्यापतु ॥३५३॥
 आठ पवयण माय जुय, रुधइ मइ वय काय तो ।
 मोह मयण मद परहरी ए, जीपे चारि कसाय तु ॥३५४॥
 विक्रम आगलि मूनि कहइ ए, जिणवर भासीय धर्म तु ।
 देसण वाणीय सांभलइ ए, सफल करइ निय जनम तु ॥३५५॥
 बारवरत अंगीकरइ ए, भरइ सुकृत भाडार तु ।

मासखमण मुनि पारण ए, वेहरावे आहार तो ॥३५६॥

मिलिउ त्रिविण जोगु तिहां, चितवित मण पत तु ।

विण पुनहिं किम पांमीइ ए, एय संजोग पवात तु ॥३५७॥

वस्तु सुगुरु वंदीय सुगुरु वंदीय भति पाय कमल, घरि आविउ आपणइ ।

घरिण सहीत जिण धर्म पालइ, जिण पूजइ भाव धरी नमइ ।

सुगुरु सवि पाप टालइ, व्यवहारइ ^१बहरति करइ ।

वेचइ सुधन सुखित, ज[प]इ सार नवकार नतु ^२अवर न देखइ दति ॥३५८॥

चउपई अंत काल आराधना करी, पाप टाण दुरइ परिहरी ।

जिनवर ध्यान हियइ आदरी, बेउ जण पोहता अमरापुरी ॥३५९॥

सुरवर तणा भोग भोगवी, दहदुइ पल्यआउ ^३जोगवी ।

विक्रम जीव हुवउ तुं राय, गुणसिर सु(सो)हगसुंदरी ^४जाय ॥३६०॥

मित्र धरणिनु कीय विजोग, एणि भवि ^५उदयो ते क्रम जोगु ।

ज्ञान अवन्या मूरख होइ, कीधा कर्म न छूटक कोई ॥३६१॥

पात्र दांन फल भोग अनंत, जिण पूजाइं राज लहंति ।

इणि परि पूरव भव गुरिं कहउ, संपरिवार राय सदही ॥३६२॥

कहीइं पामि सहूं भवपार, सगुर पूज्य मुझ कहउ विचार ।

जे चउवीसी हवे आवसइ, पदमनाभि जिणवर तिहां होस्यइ ॥३६३॥

चारित जिणवर हात्थइ लइसि, नारि सहित सिवपद पामिसि ।

तास वयण रंजउ भुपाल, करावइ जिण भवण विसाल ॥३६४॥

१. विहरति-ब २. अवसर न चूकइं चिति-ब ३. भोगवी-ब ४. थाय-ब

५. उदय न आविउ भोग-ब

गाथा-३५७ ब प्रतमां नथी.

सपतक्षेत्रे चइ नि वित(?), अविचल पालइ मनि समकित ।
 साहमियवछल अनिवार, दान सीयल तप भावन सार ॥३६५॥
 तीर्थ जात्रा करइ 'अतिजंगि, जिणवर पूज रचइ बहु भंगि ।
 माय ताय गुरु करइ भगति, निचल जिनधर्म पालइ जुगति ॥३६६॥
 इम पूरउ पाली आउसार, देवलोकइ पुहुता नर नारि ।
 खरतरगछि जिनवरधनसुरि, तास सीस बहू आनंदपूरि ॥३६७॥
 श्री आज्ञासुंदर उवझाय, नवरस कीय 'सबंध सुभाय ।
 संब(व)त पंनर सोल वरसंमि, स(सं)घ वयणि ए 'विहिय सुरम्मि ॥३६८॥
 विद्याविलास नउरिंद चरित, भवियणो य नउ कहउ पवित ।
 जे नर पढइ गुणइ साभलइ, पुनि प्रभावे मनोरथ फलइ ॥३६९॥

ईति श्री विद्याविलास चउपई समतं ॥

आर्या श्री भाची आर्या श्री कुंकाई आर्या श्री हीराई पठनार्थ ॥छा॥

श्री शुभं भवतु ॥ श्री कल्याणमस्तु ॥ सरीरस्तु ॥

अधरा शब्दोना अर्थ

गाथा क्रमांक	शब्द	अर्थ	गाथा क्रमांक	शब्द	अर्थ
२	चित	चित	१६	निरंद	राजा
५	तिहि	त्यां	१८	पेहिला	प्रथम
६	प्रोलि	दरवाजो	२३	करसण	खेती, वावेतर
	पगार	किल्लो		हाली	असंस्कारी, जड,
	रुली	खुश-प्रसन्न थवुं			गमार
८	लाछि	लक्ष्मी		विखाण	वखाण
	सिसिबयणी	चंद्रवदनी	२४	उलग	सेवा-चाकरी,
१३	नति	हंमेशा			परदेशमां राजसेवा
	निचु	नित्य		लोढो	नानुं
१४	मेईमंत	मद झरतो	२५	त्रिपति	तृप्ति

१. भगति-ब २. राय-ब ३. प्रबंध-ब ४. मुझ वहिस्तु मन-ब
 गाथा-३६३, ३६५ ब प्रतमां नथी.

क्रमांक	शब्द	अर्थ
२६	उदिम	उद्यम
	कसुं	शुं
२८	सामत्थम	सामर्थ्य
३४	काणि	शरम, संकोच
३७	गउ	गयो
	बालिद	तरुण (?)
	मोहोसाल	मोसाळ (?)
४१	अगरसग	एक जातनुं सुगंधी वृक्षनुं लाकडुं
४३	करुणी	एक पुष्पवृक्ष (करेण ?)
	मोउरी	वृक्ष विशेष (?)
	अनिवार	अपार
४४	जाय	जाई ना फूल
	दमणो	डमरो
	कणयर	करेणनुं झाड
४५	अलिमाडि	भमराओनी पंक्ति
	वावइ	वाय छे, वहे छे
	वाय	पवन, वायु
४६	मनु	मन
४८	पूतली	आँखनी कीकी
	अंतरिखि	श्री अंतरिक्षपार्श्व प्रभु
४९	उगाह	साक्षी
	सरि	स्वर
५५	नेसाल	गुरुकुळ, शाळा, विद्यापीठ
५६	कहीएयइ	कहेवाय
५८	तुहारा	तारुं, तमारुं
६०.	चट्ट	विद्यार्थी
	वलखहो	उदास, व्याकुळ

क्रमांक	शब्द	अर्थ
६१	सवइ	सुघळं
६२	सविहू	सर्वे
६५	संजूगत	युक्त
६७	पूलव	पल्लव, पान (?)
६९	चंता	चिंता
७१	कतोहल	कुतूहल
७२	अन्न	अन्य
७४	जोडावाडउं	सरखेसरखी, जोड
७७	वा(बा)उल	बावळ
७८	दोतल	नदी, दुर्गम
	(पा.भे.५३	किनारावाळी नदी
	दोतडि)	
	घात (पा.भे	दाह, बळतरा,
	५४ दाघ)	अग्निदाह
७९	हिज	प्रीत, राग, स्नेह
८२	आवेजो	आवजो
	अविश	अवश्य
८३	झुय	स्थान
८६	नरो हर	(?)
९०	लेसाल	निशाल
९४	मोगर	मुद्गर शस्त्र
	गहेव	ग्रहण करीने
९५	हिट्टी	हेठे
९६	दावण	(?)
१०२	चउरी	लग्ननी चोरी
	आरापि	सर्जने, उभी करीने
१०३	प्रणावी	परणाव्या
१०४	अंचल बधी	छेडाछेडी बांधी
	करह	सांढणी
१०५	कोरउ	कयो
	मूकताफल	मोती

गाथा क्रमांक	शब्द	अर्थ
१०९	मंडणउ	शोभा करनार
	प्री	प्रिय, प्रेमी
१११	करपिडता	(?)
११४	चीती	चिंता
११५	वहिसीय	विकस्वर
११९	घइहणि	(?)
१२४	देवतणी	भाग्यनी
१२५	रुहाडि	अभिलाषा, मनो- कामना, ईच्छा
१२६	संघणा	(?)
१२७	आवस	घर
१२८	जम	जेम
	निवि	नहि
१३१	कसोवटी	कसोटिनो पत्थर
१३२	विडास्या	नाश कर्या
	सतु	शत्रु
	देवश	दिवस
१३३	बीजक	अनुक्रमणिका (अहीं ताम्रपत्र लेख)
१३५	सुलो	सोळ
१३७	घासउ	गरास
१३९	पूगीरली	मननी इच्छा पूरी थवी (?)
१४५	काजु	कार्य
	राजु	राज्य
	सुकलीणउ	सुकलीन
१४८	कोतिगउ	कौतुक
१५२	पत	पहेंच्यो, पाछे गयो
	विहाणइ	सवारे

गाथा क्रमांक	शब्द	अर्थ
१५६	डुवडी	अलंकार
	मत्तमत्थ	मस्तकमां रहेली बुद्धि (?)
१५७	दक्षण चीरु	दक्षिण देशना वस्त्र
१५८	सांधणा	साथे (?)
	कसर	केसर
१५९	पटकोल	रेशमी वस्त्र
१६०	गूडी	नानी धजा, पताका
	वंदरवालु	द्वार पर लकववामां आवती मंगळसूचक माळ (तोरण)
१६४	आभोषण	अलंकार
१६५	तीन्हा	तीक्ष्ण
	सुपरि	सारी रीते
	परोस्या	पीरस्या
	सालणा	अथाणुं, कचुंबर
१६७	सुरही	एक करियाणुं
	सालि	डांगर
१६८	हीरागसाकर	हीराकणी साकर
१६९	मंडा	पूरणपोळी जेवी एक प्रकारनी रोटली (पूडा)
१७०	सथरा	(?)
१७१	चलू	जम्या पछी हथेळीमां पाणी लइ मों चोखवुं करवुं ते
	उगट्टे	सुगंधी पदार्थोनो लेप
१७२	पिट्टु	(?)
	हूल	पुष्प
	झूणी	(?) (ध्वनि)

गाथा	शब्द	अर्थ
	उरमत	(?)
	चौतार	(?)
१७४	नरखी	जोई
१७९	चाउ	(?)
१८१	नच	नृत्य
	कृतांत	यमदेव,
	विहेलो	वहेलो
१८३	असुं	आम
	कुकूउ	(?) कौत्कुच्य
१८४	त्रीख	तृषा
१८७	सपत	सात
१९०	वण	वचन
१९१	दुयारि	द्वारे
१९२	सामग्रही	सामग्री
	चउसाल	विशाळ, विस्तृत,
		मोडुं
	बठा	बेठा, बेसवुं
१९४	का(कं)ब	सोटी, छडी
	सिघ	शिखा (तुलसी,
		वज्र के जटामासी)
	कडि	एक वनस्पति
		(घास, खस)
१९५	कंसाल	एक वाद्य विशेष-
		कांसीजोडा प्रकारनुं
१९७	राखडी	स्त्रीओना माथा
		उपर पहेरवानुं
		एक घरेणुं
१९८	थोगिणि	(?)
२०१	अद्रभुवण	इंद्रलोक
२०२	उमाहो	उमंग, उत्साह,
		होंश

गाथा	शब्द	अर्थ
२०३	पुफवृष्ट	पुष्पवृष्टि
२१४	मुंदडी	वीटी
२१८	गुपति	गुप्त रीते,
		छाना-माना
	मणि	मणिने पाणीमां
	उहोलीनइ	उंजीने/भींजवीने
		ए पाणी छंटवुं ते
		(?)
२१९	अवषध	औषध
२२१	संगारि	शणगार
२२२	निचइ	निश्चय
२२४	निरता	नृत्य
२२५	कामतिगवी	कामधेनुं गाय(?)
२२६	बालंभ	वाहलो, प्रियतम,
२२७	विगउ	वेगथी
२२८	छयल	वरणागी, दक्ष
२२९	अजीय	हजी पण
२३१	सिरजणहार	सर्जनहार
२३८	सुहड	सुभट, सैनिक
२४१	ते वणि	तेना (?)
३४५	विरतो	विरक्त
३४६	मखल	माखण (?)
२५१	विहासंति	विकसे, खीले
२५३	कंदली	केळ
२५८	अखिर	अक्षर
	निहचल	निश्चल
२६२	कस	कोई
२७३	तवी	स्तववुं, गावुं
२७४	शुरि	स्वर
	खुंप	माथा उपरनो

गाथा क्रमांक	शब्द	अर्थ
		पुष्पनो शणगार, शहेरो
२७५	सीफर	श्रीफळ
२८८	त्रिविणि	त्रिवेणी
	सुखमना	सुषुम्णा नाडी
२८९	नति	नित्य
२९१	सइन	सैन्य
२९४	वामइ	डाबी बाजु (?)
	जिमणी	जमणी बाजु
२९५	इच्छी	सौभाग्यवंती स्त्री (?)
	दिक्षण दिस	दक्षिण दिशा
२९७	सावडू	सवळुं, अनुकूळ.
	सुपष्ट	(?)
	भयरव	चीबरी
२९८	मलला	(?)
	महरि	(?)
२९९	जंबु	जंबु नुं वृक्ष
	सवछी	वाछडावाळी, वाछडा साथे
	सपलाणउं	सवारी माटे सज्ज करेलो

गाथा क्रमांक	शब्द	अर्थ
	राधउ	रथ
३०२	मरहटा	महाराष्ट्र
३०४	विकाल	व्याकुळ, दुःखी, अस्वस्थ
३०८	मोला	खेतरनो पाक
३२७	वेणि	विना
३२८	त्रंबक	एक वाद्य
३३१	धिगु धिगु	धिक् धिक्
	गाल	कलंक, दूषण
३३३	उडण	ढाल
	उडइ	कूदको (?)
	सनाह	बख्तर
३३४	लीक	मर्यादारेखा, लीटी
३३५	कार	कुळ, कुलवट
३३९	कणिय	कन्या, पुत्री
३४२	विसन	व्यसन
३४६	विणग	वणिक, व्यापारी
३४७	दारिद	दरिद्रता
३५७	पवात	(?)
३६५	सपतक्षेत्रे	सातक्षेत्रे
	चइ	त्यागे, छोडे

जैन साहित्यमें श्रीराम, रामायण और अयोध्यापुरी

— डॉ. रेणुका पोरवाल

सदियों से भारत की सभ्यता में श्रीराम जनता के दिल पर राज कर रहे हैं। यहाँ लोग श्रीराम से इतने प्रभावित हैं कि वे जीवन की सभी घटनाओं को श्रीराम के सन्दर्भ में ही समझते हैं। उदाहरण के लिए - 'केवल राम ही जानता है', 'राम-सीता की जोड़ी', 'राम-लक्ष्मण की जोड़ी', 'राम भरोसे', 'राम के नाम पर तो पत्थर भी तैरता है', आदि।

कई युग से निरन्तर चल रही रामलीला और दशहरा के त्यौहार लोगों का राम के प्रति अपना प्रेम, सम्मान और आस्था दर्शाते हैं।

हमारे मन में सहज ही सवाल उठता है कि भारत का लगभग हर परिवार रामायण की कहानी से वाकिफ है, फिर वही पुरानी कहानी बार-बार क्यों दोहराई जाती है ?

इसके दोहराव के पीछे का कारण यह है कि एक तो लोग अपनी पुरानी आध्यात्मिक संस्कृति को जागृत कर खुशी से रह सके। दूसरा कारण यह कि आम लोग अपने पिता की बातों को माने। तीसरा यह कि शांति और न्याय की स्थापना के लिए अपने नायक (राम) द्वारा उठाए गए कष्ट और कदम को देखकर और अधिक सीख सके।

लोग आज भी श्रीराम को एक महान सम्राट के रूप में याद करते हैं, जिनके राज्य को रामराज्य कहा जाता है।

श्रीराम, रामायण और अयोध्यापुरी का स्थान जैन साहित्य में बहुत आदरणीय और पवित्र है। रामायण को सबसे पहले भगवान महावीर ने अपने शिष्य गौतमस्वामी को दर्शाया था, जिन्होंने सूत्र रूप में इसकी रचना की जो मौखिक परम्परा में आगे चली। बाद में पहली शताब्दी में इस सूत्र को प्राकृत भाषा में महाकाव्य "पउमचरियम्" के रूप में आचार्य विमलसूरि ने प्रस्तुत किया। विमलसूरि द्वारा श्रीराम पर रचे इस महाकाव्य में राम को 'पद्म' कहा गया है। पद्म-कमल, आत्मा की परिपूर्णता का प्रतीक है। पुस्तक का सारा

वर्णन वाल्मीकि रामायण के समान है, सिवाय इसके कि श्री हनुमान और रावण मानव रूप में हैं ।

यह महाकाव्य में नगर, पहाड़ों और मौसमों के लंबे वर्णन है । यहां तक कि विवाह समारोह, समुद्र में खेले जाने वाले खेल आदि के वर्णन भी हैं । उन्होंने लिखा कि, राक्षस कोई आदमखोर भक्षक नहीं बल्कि विद्याधर थे - गुणों और विद्या से सम्पन्न वे अत्यधिक सभ्य थे । लङ्का में विद्याधर वंश के महान् नायक 'राक्षस' के नाम से वह वंश राक्षस वंश कहा जाने लगा ।

संक्षेप में अगर हम देखें तो महाकाव्य "पउमचरियम्" के अनुसार २० वें तीर्थंकर मुनिसुव्रतस्वामी के काल में राम अयोध्या के राजा थे । राम का जन्म ऋषभदेव की वंशावली में उसी राजवंश में हुआ था जिसके बाद वंश को इक्ष्वाकु कहा गया । ऋषभनाथ के पौत्र में से एक थे आदित्यशशा जिन्होंने सूर्यवंश की शुरुआत की थी । कुछ पीढ़ियों के बाद, राजा अनरण्य ने अपने बहुत छोटे बेटे दशरथ को अयोध्या का राज्य भेंट किया और दीक्षा ली । दशरथ की तीन रानियाँ कौशल्या, सुमित्रा और कैकेई थी । कालान्तर में कौशल्या ने राम को जन्म दिया । अपनी युवावस्था में राम बहुत बहादुर थे ।

राम ने हनुमान की मदद से रावण के खिलाफ युद्ध जीता और पुष्पक विमान में अयोध्या लौट आए ।

उनके साथ कई विद्याधर आए और वहाँ कई अद्भुत तीर्थ और महलों का निर्माण किया ।

"पउमचरियम्" महाकाव्य के बाद श्रीराम के जीवन पर कई आचार्यों द्वारा रामायण की रचना की गई । उपलब्ध प्राचीन और मध्यकालीन सीताचरित्र तीस हैं, जब कि रामचरित्र सत्रह हैं । जिनमें आचार्य हरिभद्रसूरि, हेमचन्द्राचार्य, पम्पा, मल्लीसेनाचार्य, मेरुतुंगसूरी, मेघविजय, धनंजय, आशाधर-पण्डित, आदि की रचनाएँ शामिल हैं ।

वर्तमान समय में रामायण के कई नवीनतम संस्करण भी गुजराती

एवं हिन्दी आदि भाषाओं में रचे गये उपलब्ध हैं। उनके अनुसार, राम के आदर्श चरित्र को सब को देखना चाहिए और उसी तरह जीने की कोशिश करनी चाहिए जैसे वे रहते थे - भाइयों के लिए चरम प्रेम, आदि।

जैन रामायण- “पउमचरियम्” पहली बार अंग्रेजी में श्री डॉ. हरमन जेकोबी द्वारा १९१४ में प्रकाशित किया गया था। “डॉ. हरमन जेकोबी कहते हैं -

सदियों से लोगों के दिल में बसे श्रीराम के बारे में बात करना बेहद सम्मानजनक है।

“पउमचरियम्” का दूसरा संशोधित संस्करण मुनि पुण्यविजयजी द्वारा १९६२ में प्रकाशित हुआ।

अगर हम “विविध तीर्थ कल्प (राजप्रसाद)” - की बात करें तो इसे पूरी दुनिया विश्वसनीय इतिहास के रूप में स्वीकार करती है। जिनप्रभसूरि ने इस कल्प की रचना वर्ष १३८५ में की थी। उस समय दिल्ली में महमूद बेगड़ा का शासन था।

इस पुस्तक में ६२ अध्याय हैं। पहला अध्याय “शत्रुंजय-कल्प” है और ६२ वां अध्याय “पंच परमेष्ठी-नमस्कार-कल्प” है। यहाँ १३ वां अध्याय “अयोध्या नगरी-कल्प” है। यह कल्प अयोध्या के विभिन्न नाम देकर शुरू किया है, जैसे- अउज्ज, अवज्ज, कोसल, विनीता, साकेत, इक्ष्वाकु भूमि, रामपुरी, आदि। अयोध्या में पांच तीर्थङ्कर और महावीर के नौवें गणधर अचल भ्राता भी यहीं पैदा हुए थे। रघुवंश में जन्में दशरथ, राम, भरत आदि का राज्य यहीं था। विमलवाहन आदि सात कुलकरों की यह जन्मस्थली भी रही है। महासती सीता ने पानी से शहर की रक्षा की इसलिए यह भूमि को जलपुरी भी कहा जाता है।

लेखक जिनप्रभसूरि कहते हैं कि देवि चक्रेश्वरी और यक्ष गोमुख इस स्थान की रक्षा करते हैं। यहाँ स्वर्ग द्वार, सीताकुंड, सहस्रधारा है, पार्श्वनाथ, गोपराजी तीर्थ, नाभिराजा मन्दिर, आदि है। यहाँ किले में मत्त गजेन्द्र नाम का यक्ष रहता है।

अयोध्या तीर्थ में जैन मुनि देवेन्द्रसूरि आये । यहाँ की पवित्र भूमि में ध्यान किया । यहाँ शिला की शक्ति को पहचाना ।

और इसके बाद उन्होंने सोपारक नगर से एक प्रसिद्ध अंधे कलाकार को बुलाया । वहाँ उस शिला से उन्होंने चार मूर्तियाँ तैयार करवाकर उनको अन्य स्थानों पर स्थापित करवाया ।

इस प्रकार जिनप्रभसूरि ने विविध तीर्थ कल्प में श्रीराम और अयोध्यातीर्थ की यह भूमि की महिमा और शक्ति को नमन किया ।

Visiting Lecturer,
Mulund-W, Mumbai
M. 9821877327
Email : renukap45@gmail.com

વિહંગાવલોકન

— ઉપા. ભુવનચન્દ્ર

‘અનુસન્ધાન’માં સર્વથી વિશેષ પ્રગટ થતી કૃતિઓ સ્તોત્ર સાહિત્યની હશે. હજારોની સંખ્યામાં શ્રમણો થયા છે, અને જૈન શ્રમણો દીક્ષાની સાથે શિક્ષા પળ ઉત્તમ પ્રકારની પામતા હોય છે તેથી વિદ્વત્તા-કવિત્વ-સર્જકતાનું પ્રમાણ પળ ઘણું ઊંચું રહે એ સહજ છે, શ્રમણ હોવાના નાતે તેમની સર્જકતા જિનસ્તુતિ તરફ પ્રવાહિત થાય એ પળ એટલું જ સહજ છે. આથી જૈન સ્તોત્રસાહિત્ય (અને એ જ રીતે, સ્તવનસાહિત્ય) વિપુલ પ્રમાણમાં હોય એ પળ સહજ છે.

અંક ૮૨માં ‘સર્વજિનસ્તોત્ર’ આવી સર્જકતાથી સભર કૃતિ છે. સમ્પાદકોએ કૃતિનો પરિચય કરાવ્યો છે. સમ્પાદકો જણાવે છે તેમ, શબ્દાલંકારવાળી કે કૂટકાવ્ય પ્રકારની રચનાઓ, ટિપ્પણ/ટીકા વિના સમજવી મુશ્કેલ બને છે. આ રચના પર સંક્ષિપ્ત અવચૂરિ છે તેથી કૃતિનો આસ્વાદ માણી શકાય છે. શ્લોક ૨માં પાર (?) છે તે બરાબર છે, પ્રશ્નાર્થની જરૂર નથી. પરસ્ય્ ઇદં પારં — એવો પ્રયોગ તદ્દિતના કોઈ સૂત્રથી સિદ્ધ થતો હશે. શ્લો. ૧૫માં ‘અત એવ’ શબ્દો અપ્રસ્તુત નથી, એનો સમ્બન્ધ ‘યે ન પૂજયન્તે’ની સાથે છે.

બીજા સ્તોત્રમાં ચોવીશ તીર્થઙ્કરોનાં નામ સમાવીને સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. આ રીતે નામ સમાવવાં અઘરાં નથી પરન્તુ આ સ્તોત્રની વિશેષતા એ છે કે દરેક નામ સામાન્ય અર્થમાં પળ આવે છે અને જે તીર્થઙ્કરની સ્તુતિનો અર્થ લેવો હોય તો તેમના સમ્બોધન રૂપે પળ આવે છે.

‘વિજયસેનસૂરિચન્દ્રાયણા’ કૃતિ ઐતિહાસિક નથી, પળ ઐતિહાસિક વ્યક્તિ અંગે છે. ચન્દ્રાયણા મોટે ભાગે સ્નેહાભિવ્યક્તિની રચના હોય છે, માધુર્યરસ પ્રમુખ હોય છે, મોટે ભાગે ચોપાઈ જેવા છન્દમાં અને હિન્દી છાંટવાળી રચના હોય છે. પ્રસ્તુત રચના જૈનમુનિની છે એટલે સંસ્કૃત/પ્રાકૃત શબ્દો વધુ છે. ગુરુ પ્રત્યેનો સ્નેહાદર આમાં ઘૂંટાયો છે. અતિશયોક્તિ ઉત્પ્રેક્ષા અને ઉપમાઓની ભરમાર છે.

ક. ૧૬૮માં ‘ભરિ’માં રી કરવાની આવશ્યકતા નથી. ‘મદભર’ની તૃતીયાનું રૂપ ‘મદભરિ’ થાય — ક. ૧૭૧માં ‘ગુણનીરિ’ છે, તેમ. ૧૮૪માં ‘યશ’

છે ત્યાં 'યસ' જોઈએ. યસ = જસ = જેના.

'સિદ્ધનું સ્તવન' હિન્દી-ગુજરાતી-સંસ્કૃત મિશ્ર ભાષાની રચના છે. સમ્પાદકે યોગ્ય રીતે જ તેને 'શુદ્ધ' નથી કરી ! 'શાન્તિનાથ સ્તવન'માં કવિનો ભાવ ઉત્કટપણે પ્રગટેલો જોવાય છે. સ્તવનનો ઢાઢ પળ પ્રેમરસની પુષ્ટિ કરનારો છે.

મહો. શ્રી યશોવિજયજીની પદ્ય રચનાઓને કાવ્યદૃષ્ટિએ મૂલવતો શ્રી રાજેશ પંડ્યાનો અભ્યાસલેખ મહો.ની પ્રતિભાને સુપેરે ઉદ્ઘાટિત કરે છે. પ્રચર તાર્કિક હોવાની સાથે મહો.જી માં રસિકતા / ભાવુકતા પણ એટલી જ પ્રચરતાથી સ્થાન પામી હતી એ વાત લેખમાં સુન્દર રીતે રજૂ થઈ છે.

અંકમાં બે અભ્યાસલેખ અંગ્રેજીમાં છે. બંનેના લેખક ઋષભ ભણ્ડારી છે. જૈનવિદ્યા - Jainologyના સંશોધક વિદ્વાનો બહુ ઓછા છે ત્યારે સાક્ષોપાક્ષ આલેખન/નિરૂપણ કરતા આ લેખો લેખકની સજ્જતા રેખાંકિત કરી જાય છે.

દિગમ્બર પક્ષ અસ્તિત્વમાં આવ્યો તે પહેલાં એક અન્ય સંઘ પણ હતો જેનું નામ હતું યાપનીય સંઘ. આ સંઘના એક સમર્થ આચાર્ય જટાસિંહનન્દીની ઇતિહાસિકતા તથા તેમનો સમય, તેમની કૃતિઓ વિશે શ્રી ભણ્ડારીએ એક લેખમાં શૃંગ્ખલાબદ્ધ વિવરણ કર્યું છે. આ આચાર્ય માટે શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર — બંને પક્ષના ગ્રન્થકારોએ બહુ આદરથી ઉલ્લેખ કર્યા છે. બીજા લેખમાં લેખક એક પ્રાચીન શ્વેતામ્બર ગચ્છ 'ધર્મઘોષસૂરિ ગચ્છ' સાથે સમ્બન્ધિત તાજેતરમાં પ્રકાશમાં આવેલ એક પ્રતિમાલેખની ચર્ચા કરે છે. આ લેખના આધારે એક તથ્ય પ્રસ્થાપિત થાય છે કે ઇસવી બારમી શતાબ્દીમાં કર્ણાટકના શિમોગા પ્રાન્તમાં શ્વેતામ્બર સંઘ અને ધર્મઘોષસૂરિગચ્છની વિદ્યમાનતા હતી.

નૂતન માહિતીઓ બહાર આવતી જ હોય. પૂર્વે મળેલી માહિતી / વિગતોની તુલના નૂતન માહિતી સાથે કરીને તથ્યોનો પરિષ્કાર થતો રહેવો જોઈએ. શ્રી ભણ્ડારી આ ક્ષેત્રમાં રુચિ ધરાવે છે, વળી તેમની આ વિશેની સજ્જતા પણ છે. આ ક્ષેત્રે તેઓ સક્રિય રહે એવી આશા રાખીશું.

અનુસન્ધાન-૮૩

૮૩મો અંક એક બૃહત્કાવ્ય કૃતિ લઈને આવ્યો છે. સંશોધક-સમ્પાદક મુનિદ્વય જ્ઞાનભ્રણ્ડારોમાં દટાયેલી - સચવાયેલી મધ્યકાલીન ગુજરાતી (અને

સંસ્કૃત-પ્રાકૃત પળ) રચનાઓને પ્રકાશમાં લાવવાની ઝુંબેશ આદરી હોય એમ, એક પછી એક અપ્રકાશિત કૃતિઓ સંશોધનપૂર્વક બહાર લાવતા રહે છે. આ અંકમાં એક વિશિષ્ટ-વિસ્તૃત રચના છે જે ચોવીશ તીર્થઙ્કરોના સ્તવન રૂપે તીર્થઙ્કરોના ૬૦ સ્થાન(મુદ્દા)ને આવરી લે છે. આમ આ રચના ‘ચોવીશી’ જ છે પણ તેની વિશાલતાના કારણે એક ગ્રન્થનું રૂપ તેને મળે છે.

સમ્પાદકો નોંધે છે કે આની એક જ પ્રતિ મળે છે. પણ એક સ્થળેથી નહિ, બે સ્થળેથી, બે પાનાં એક ભળ્ડારમાંથી મળ્યા, બાકીના બીજા ભળ્ડારમાંથી આપણા જ્ઞાનભળ્ડારોમાં એક-એક પાનું પણ સાચવી રાખવાનો આગ્રહ અથવા પરમ્પરા રહ્યા છે, તેથી પાનાં જુદે જુદે ઠેકાણે સચવાયાં, સૂચિપત્રમાં નોંધાયાં અને તેથી સમ્પાદકો ત્યાં સુધી પહોંચી શક્યા.

કૃતિનું નામ મૂળમાં ‘ચતુર્વિંશતિસ્તોત્રસંગ્રહ’ છે તે જ સમ્પાદિત વાચનામાં રાખ્યું હોત તો સૂચિપત્રગત નામ સાથે સુમેળ રહેત; વળી ‘સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા’માં ‘સ્તુતિ’ શબ્દ આજે અન્ય પ્રકારમાં રૂઢ થયો છે. કર્તા વિશે કોઈ માહિતી મળી નથી એમ સમ્પાદકો નોંધે છે. નામ અને સમયના આધારે આના કર્તા લોકાગચ્છના મુનિ હોવાનું અનુમાન કરી શકાય છે. લોકાગચ્છની પટ્ટાવલી તપાસવી જોઈએ. રચના ૧૮મી સદીથી પહેલાંની તો ખરી જ, પણ સત્તરમાના ઉત્તરાર્ધની હશે, એથી પહેલાંની નહિ.

કર્તા વિદ્વાન છે, શૈલી રસાળ છે, કવિત્વ ઉત્તમ છે. એક સમાન વિગતો અને એકસરખી ઘટનાઓને નવ-નવી રીતે ગૂંથી છે. વર્ણનોમાં નવીનતા લાવવામાં કવિ સફળ થયા છે.

શબ્દકોશ, મતાન્તરની નોંધ, ષષ્ટિસ્થાનકનું કોષ્ટક, યક્ષ-યક્ષિણીના વર્ણનની તારવણી વગેરે પણ આપવાની જહેમત સમ્પાદકોએ ઉઠાવી છે. કૃતિ શુદ્ધ છે. જોડણીની અસમાનતા છે, પણ મ.ગૂ.માં તો આવું રહેવાનું જ. સૈકે સૈકે અને પ્રદેશે પ્રદેશે ઉચ્ચારો / જોડણીઓ બદલાતા હોય, ઘણી વાર એક જ કૃતિમાં એક જ શબ્દના ભિન્ન-ભિન્ન ઉચ્ચારો સ્થાન પામતા હોય (સંક્રાન્તિકાળ હોય ત્યારે), શબ્દોના અર્થ હવે લુપ્ત થઈ ગયા હોય અને તેથી પાઠનિર્ણયમાં કે અર્થઘટનમાં અવરોધ આવે — મારુગૂર્જર અને જૂની ગુજરાતીના સમ્પાદન/સંશોધનની આ કઠિનતાઓ છે.

શબ્દો વિશે થોડુંક. ધામીઅ (૪/૬/૪)નો અર્થ 'ધાર્મિક' છે. સં. ધાર્મિક > પ્રા. ધમ્મિઅ > ધામિઅ > ધામીઅ. ભૂઆલ (૫/૩/૨) એ 'વીર' નહીં, 'રાજા' છે. ભૂપાલ > ભૂવાલ > ભૂઆલ - દર (૫/૬/૩) ફારસી શબ્દ નથી, સંસ્કૃત છે. અર્થ છે : ભય; અલ્પ-જરાક. અતિશય જવી (૧/૨/૨)નો અર્થ 'અતિ વેગવાન' કરવો વધુ સંગત થશે, કેમકે વાત દેવલોકથી ચ્યવન થવાની છે. ગામાગર (૧૧/૨૪/૧) નો અર્થ 'શ્રેષ્ઠ ગામ' કરવાની જરૂર નથી. 'ગામાગરનગર' એવો શબ્દસમૂહ પ્રચલિત છે, તે અહીં સંક્ષિપ્ત થઈને આવ્યો છે. 'આકર' - ખાણ જેવી જગ્યા, જ્યાં લોકો અસ્થાયી રૂપે રહેતા હોય. વીસમું (૨૦/૪/૪)નો અર્થ 'વિશ્રામ પામું' એવો થશે.

જૈન ઉપાશ્રય

નાની ખાખર-૩૭૦૪૩૫

જિ. કચ્છ, ગુજરાત

જુના ગઢવાલું દેરાસર

વસઈ (તા.: ઓચ્છામંડલ. જિલ્લો : દેવભૂમિ દ્વારકા)

લેખક : પ્રતીશચંદ્ર વ્યાસ

પ્રાચીન નગર દ્વારકાથી પશ્ચિમે દશ કિલોમીટર દૂર, દ્વારકા ઓચ્છા હાઇવે પર, ઓચ્છા તરફ તાજેતરમાં જ વ્યાપક પ્રસિદ્ધિ પામેલ શિવરાજપુર બિચ જવાના બોર્ડની પાસે જ વસઈના બોર્ડ લાગેલ છે. હાઇવે પરથી ઉત્તરમાં ડામરના એક માર્ગી ગૌણ જિલ્લા માર્ગથી જોડાયેલું આશરે ત્રણ કિલોમીટર જેટલા અંતરે નાનું, (અક્ષાંશ-રેખાંશ: ૨૨.૩૧૮૦૦૩, ૬૮.૯૯૯૦૩૦) પર પ્રાચીન ગામ વસઈ આવેલ છે.

આ ગામમાં ચોતરફ પુરાતત્વીય ધ્વજ અને દેરાઓ આવેલ છે. મારી આ સ્થાનની પ્રથમ મુલાકાત (૨૦મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૯૫)ને તો ૨૫ વર્ષ થઈ ગયાં. તે પછી મેં અવારનવાર આ સ્થાનની મુલાકાત લીધી છે.

ઈ.સ. ૨૦૦૬ના વર્ષને ગુજરાત સરકારે પ્રવાસન ઉદ્યોગને બઠ મળે તે હેતુથી પર્યટન વર્ષ ઘોષિત કરેલું. તે સમયે સરકારશ્રીએ નિવૃત્ત સૈનિકોનું પુનઃવસન થાય, તેમને રોજગારી મળે અને લોકોમાં પર્યટન સ્થાન વિશે જાણકારી વધે તેમ બેવડા હેતુથી નિવૃત્ત સૈનિકોને 'ટુરીસ્ટ ગાઈડ' તરીકે તાલીમ આપવા માટે, મને જામનગર જિલ્લાના કૉ-ઓર્ડીનેટર તરીકે નીમ્યો હતો. ત્યારે જામનગર અને ઓચ્છામંડલ બન્ને એક જ જિલ્લા તરીકે ગણાતા હતા, તેથી બે વર્ષ સુધી આ સૈનિકોને સમજાવવા, પ્રત્યક્ષ નિદર્શન માટે એકથી વધુ વખત આ સ્થળો પર જવાનું બન્યું છે.

૧૩ માર્ચ ૨૦૧૩નાં રોજ બેટ દ્વારકામાં ભાઈ મહોકીમસિંહજીનાં જન્મદિવસની ખુશાલી મનાવવા ગયેલ ત્યારે વંદનીય સાહિત્યકાર લાભશંકર પુરોહિત, ઇતિહાસવિદ શ્રી હરકીશનભાઈ જોશી, એડવોકેટ અને સંસ્કૃતિપ્રેમી શ્રી હિતેન ભટ્ટ, પુરાતત્ત્વના જ્ઞાતા અને વાવ પર સંશોધન કરનાર શ્રી દિલીપસિંહ પરમાર વગેરે મહાનુભાવો સાથે આ સ્થળની મુલાકાત લીધી હતી. આ સમેત અનેક મુલાકાતો દરમ્યાન જે જાણકારી સાંપડી તેનો આછો આલેખ આ પ્રમાણે છે:-

ગામ/સીમમાં રહેલ સ્થળોને જો સ્થાનમૂલક અભિગમથી વિભાગીય તો આ પ્રાચીન મંદિરસમૂહને ચાર ભાગમાં વિભાગી શકાય.

- (૧) ગામના પાદરમાં દક્ષિણ તરફ રહેલ લોકમુખે 'દેરાસર' તરીકે ઓઝાતા મંદિરસમૂહ.
- (૨) ગામની વચ્ચે આવેલું અને લોકમુખે "જુના ગઢ વાઠું દેરાસર" તરીકે ઓઝાતા સ્થાપત્ય.
- (૩) ગામથી પૂર્વમાં આશરે ૬૦૦ મી. દૂરના ઝંચાણવાળા ઢોળાવ પર આવેલ અને લોકમુખે "વાળીયાદેરું" તરીકે ઓઝાતા મંદિર.
- (૪) ગામથી ઉત્તરે દોઢ કિલોમીટર દૂર "રશ્મેશ્વર મહાદેવ" તરીકે ઓઝાતા મંદિર સમૂહ.

આ પૈકીના પ્રથમ બે ક્રમના મંદિરસમૂહ ભારત સરકારના પુરાતત્વ ખાતા દ્વારા રક્ષિત થયેલ છે, જે ત્યાં લાંગેલા બ્લુ બોર્ડ પરથી ફલિત થાય છે.

આ સ્થાન અંગેની પ્રથમ પુરાતત્વીય નોંધ સૌ પ્રથમ કર્નલ જે. ડબલ્યુ. વોટ્સન દ્વારા "એન્ટીક્વિટી ઓફ કાઠીયાવાર" (પ્રકાશન વર્ષ ૧૮૯૬) માં પ્રકરણ ૧૩ માં સાંપડે છે.^૧ તેમાં જણાવ્યા અનુસાર ઈ.સ.ના છઠ્ઠા સૈકામાં ચાવડાવંશની સ્થાપના આકડ રાજ ઊર્ફે અખેરાજે કરી. તેના વંશમાં ભુવડ, તેનો પુત્ર જયસેન, તેનો પુત્ર જગદેવ, તેનો પુત્ર મંગલદેવ, તેનો પુત્ર દેવલ દેવ ઊર્ફે દિપાલ દેવ, તેનો પુત્ર જગદેવ બીજો, તેના બે પુત્રો કનકદેવ અને અનન્તદેવ જે પૈકી કનકદેવે કનકાવતી (ઍટલે કે આજની વસઈ) નગરીની સ્થાપના કરી.^૨ આ સન્દર્ભ બોમ્બે ગેઝેટિયરમાં પણ મળે છે:-

Jagdeva had two sons named Kanak and Anantdev. Kanaksen, the elder brother was the reputed founder of the city of Kankapuri, the modern Vasai which in ancient days was the popular trade centre of the Okhamandal. But now an insignificant village.

The celebrated Jain temple built by Kanaksen are now nothing but moldings walls, gray with antiquity & sinking to decay and are still to be seen on the out skirts of Vasai.^૩ (Bombay gazetteer p.p.589)

આ ઉપરાંત ઓછામંડળના અભ્યાસી પુરાતત્ત્વવિદ શ્રી કલ્યાણરાય જોશીએ લખ્યું છેકે ચાવડા વંશના રાજાઓનું વલણ જૈન ધર્મ તરફ ઢળેલું હતું. તેથી કનકસેને કનકાપુરીમાં શ્રીનેમીનાથનું મંદિર બનાવ્યું. એવું અનુમાન કરી શકાય. તે વાતના સમર્થનમાં તેઓ સિંઘી જૈન ગ્રન્થમાલા અંક ૨(પ્રકાશન: ભારતીય વિદ્યાભવન, મુંબઈ) ધર્મોપદેશ માલા વિવરણ (ધમ્મોવેસમાલા વિવરણ) લેખક જૈનાચાર્ય જયસિંહસૂરિ, લખ્યા સાલ સંવત ૧૧૫, ભાદરવા સુદ પાંચમ, બુધવાર, (સ્થળ : નાગોર)નો હવાલો ટાંકે છે. જેમાં જયસિંહસૂરિ નામના જૈનાચાર્ય સૌરાષ્ટ્રના દ્વારકા પ્રદેશને (બારવડી)તરીકે ઓળખાવે છે.^૩

આ બધા સન્દર્ભોને જોતાં એમ તારણ પર અવાય છે કે આ શહેરની સ્થાપના ચાવડા વંશના રાજા કનકસેન દ્વારા થયેલ હતી. અને તેમણે જ આ સ્થાપત્યો રચેલાં હતાં. કનકસેનના નાનાભાઈ અને દ્વારકાના રાજા અનન્તસેનનું મૃત્યુ આશરે વિક્રમ સંવત ૧૦૦૨માં થયું હોઈ કનકસેનને તેનો સમકાલીન ગણી અને આ સ્થાપત્યોનો રચનાકાઠ દશમી સદી ગણી શકાય.^૪

વસઈના સ્થાપત્યોની શૈલી પ્રારમ્ભિક મારુ ગુર્જર શૈલી જણાય છે.અહીં આ લેખમાં “જુના ગઢ વાઠું જૈન મંદિર” વિશે વાત કરીશું.

સ્થાન :

વસઈ ગામની વચ્ચે આવેલ આ મંદિર પરિસર, ૧૨૦' પહોળાઈ ઉત્તર-દક્ષિણ અને ૨૦૦' લંબાઈ પૂર્વ -પશ્ચિમ ધરાવતા વિસ્તારમાં છે. ફરતે ૨૦' ઊંચી, ઘડેલા ચૂનાના પથ્થર(બેલા)ની, ૧.૫' જાડી દીવાલ છે.જે પ્રાચીન જણાય છે. પરિસરમાં પ્રવેશ માટે પૂર્વદિશામાં એક ૮' ઊંચો અને ૩' પહોળો દરવાજો ધરાવતું પ્રવેશદ્વાર છે.

આ સમગ્ર દેખાવને જોતા આખું પરિસર ‘ગઢ’ જેવું લાગે.વઢી આ ગઢ ખૂબ પ્રાચીન પળ છે. તેથી જ જનમાનસ આ દેરાસરને ‘જુના ગઢ વાઠું’ દેરાસર તરીકે ઓળખે છે. જે સ્થાનમૂલક સન્દર્ભ છે (સૌરાષ્ટ્રની લોકબોલીનો અલ્પ અભ્યાસ ધરાવતા કેન્દ્ર સરકારના પુરાતત્ત્વ ખાતાના હિન્દીભાષી ‘કર્મચારીઓ’એ આ સ્થાનને “જુનાગઢવાઠું દેરાસર” કહી અને ઉલ્લેખ કરેલ છે! અહીં તે જુનાગઢ નગરમૂલક સન્દર્ભ છે. ત્યાં રહેલ બ્લુ કલરની નામ છાપ

ધરાવતી તકતીમાં પળ તેમ જ લખ્યું છે. કેટલાક ઉત્સાહી લોકો આ સ્થાનને જુનાગઢ સાથે અનુસન્ધાનિત કરી, તે રીતે ૨૨મા તીર્થંકર અને ગિરનારમાં તપશ્ચર્યા કરનાર નેમીનાથજીનો સમ્બન્ધ જોડે છે! (એક નાની સરખી ભૂલ દ્વિગુણિત થઈ કેવી ગેરસમજ ફેલાવે છે!)

શૈલી :

મારુ ગુર્જર વસ્તુ કઢા નામ પ્રમાણે ગુજરાત અને રાજસ્થાનમાં ફેલાયેલ છે.‘ મારુ ગુર્જરને મહદંશે બે વિભાગમાં વિભાગવામાં આવી છે. મહા મારુ અને મારુગુર્જર શૈલી.જે પૈકી મારુ ગુર્જર શૈલી આબુ, આનર્ત અને ગુજરાતના ભાગોમાં વિશેષ રીતે ફેલાયેલ છે. આ શૈલીના તોરણ, મૂર્તિઓ, અલગ અલગ સ્તર, પટ્ટીકાઓથી સુશોભિત છે. પ્રત્યેક વિભાગને વિસ્તારથી જોઈએ.

પરિસરનો બાહ્ય દેખાવ :

આગઢ કહ્યું તેમ આ ગઢ જેવા લાગતા પરિસરની ત્રણે દિશામાં (ઉત્તર, પશ્ચિમ, દક્ષિણ) સુન્દર વાવો આવેલ હતી .જે પૈકી ઉત્તર અને દક્ષિણ તરફની વાવ પર સ્થાનિક લોકોએ અતિક્રમણ કરી મકાનો બાંધી લીધા છે. પરંતુ પશ્ચિમ તરફની વાવ - માતાજીના મન્દિરનાં કારણે બચી ગયેલ છે. તેને જોતાં અન્ય બે વાવ કેવી હશે તેનો અંદાજ કૈક અંશે સ્પષ્ટ થઈ શકે છે.

પરિસરનું પ્રવેશ દ્વાર :

આ સ્થાપત્ય પરિસરમાં પ્રવેશ માટે પૂર્વદિશામાં એક ૮’ બાય ૩’નો દરવાજો ધરાવતું, પ્રવેશદ્વાર આગઢ બે બેની જોડીમાં ચાર સ્થંભો પર ટેકવેલા તથા આગઢ તરફ વધારેલો ભાગ (porch) છે. તે પ્રવેશ મળ્ડપના આગઢના બે સ્થંભ કક્ષાસન પર ટેકવેલા છે. મળ્ડપની બંને તરફ ૩’ ઊંચા, ૧.૫’ પહોળા અને ૮’ લાંબા કક્ષાસનો (ઓટા)આવેલ છે. આ કક્ષાસનની બહારની તરફ જગતી, વ્યાઘ્રમુખ સ્તર, ગ્રાસપટ્ટી, કપોતસ્તર, ફરી ગ્રાસપટ્ટી અને એક વ્યાઘ્રમુખ સ્તર તે રીતે યોજાયા કરેલ છે. કપોત સ્તરમાં પળ એકધારાપણને ટાળીને વૈવિધ્ય દેખાય છે. જેમકે એક નૃત્યમુદ્રાધારી અપ્સરા અને તેની નીચે અંકિત બંધ આંખવાળો ચહેરો, તેની બાજુની પટ્ટી પર એક

વિશિષ્ટ કોતરણી, પછી હીરકપટ્ટ, પછી ફરી વિશિષ્ટ કોતરણી, પરંતુ નીચે ચહેરાના સ્થાને અન્ય વેલ, પછી અપ્સરા, ફરી અન્ય વિશિષ્ટ કોતરણી, ફરી વેલ અને તે પછી કોતરણી સાથેનો બંધ આંખોવાળો ચહેરો આ રીતે કપોતાક્ષનો થર ચાલે છે.

તે પ્રવેશ મળ્ડપનાં આગળના કક્ષાસન પર ટેકવેલાં બે સ્થંભ છે, તે કક્ષાસન પાસે અષ્ટકોણીય છે. પછી ગોઠ થઈ જાય છે. આ સ્થંભ પર ઉપરના ૧.૫' ને છોડીને કોઈ કોતરણી નથી. તે સાદા ભાગ પછી બન્ને સ્થંભ પર એક ૮"નો વ્યાગ્રમુખ થર આવે છે. તે પછી સુન્દર રીતે કંડારેલી ૧.૨૫'ની બે હાંસમાં કંડારેલ પદ્માકૃતિ છે. તેનાં પર કીચક અને વ્યાગ્રવ્યાલ, વરાહવ્યાલ, કંડારેલ છે. આ બન્ને કક્ષાસનોને ટેકવવા માટે, નીચે બન્ને તરફ ત્રણ ત્રણ સ્થંભની રચના છે. જેમાં પ્રવેશ દ્વારની પાસેના બન્ને તરફના થાંભલા ૧૨"ના ચોરસ આકાર છે. તથા બન્ને તરફના ત્રીજા સ્થંભ ૧.૫'ના ચોરસ આકારના છે, તેનાં પર બે વિભાગ પાડીને મૂર્તિ કોતરેલી છે.

આ સ્તંભનાં વ્યાગ્રમુખના થરમાં દક્ષિણ તરફના સ્થંભમાં તો બધા જ વ્યાગ્રમુખ છે. પરંતુ ઉત્તર તરફના સ્થંભમાં પૂર્વ દિશા તરફ ધનધાન્ય અને સમૃદ્ધિની દાત્રી લજ્જા ગૌરીની આકૃતિ કંડારેલ છે. આ સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશના અન્ય મન્દિરોમાં અને તે પળ જૈન મન્દિરમાં લજ્જાગૌરીની કોતરણી ભાગ્યે જ જોવા મળે છે. તેવું જ વૈવિધ્ય કીચકમાં પણ પ્રગટે છે. આ સ્થંભમાં કીચકના સ્થાને પણ કીચકયુગ્મ મૂકેલ છે. તથા તે સ્થંભમાં દક્ષિણ દિશામાં કીચકના સ્થાને પૃથ્વીને દન્તશૂલ પર ઉચકતો વરાહ કોતરેલ છે. આ સાથેના ડાબી તરફના સ્થંભમાં રહેલ પૂર્વાભિમુખ રાહુલધારી (ઍટલે કે સાંકળથી બદ્ધ) કીચકપળ વિશિષ્ટ છે. બહારના બન્ને સ્થંભ જેવા જ સ્થંભ જેટલું વૈવિધ્ય નથી.

પરિસરના પ્રવેશદ્વાર પરનો ઉડુંબર અને લલાટબિંબ અને ઉપરનો પટ્ટ નષ્ટ થયેલ છે. પરંતુ તેની જમણી-ડાબી તરફના સ્તંભો જલ્લવાયેલા છે. આ ૨૪"ની સ્થંભાવાલીના ત્રણ ભાગમાંથી મધ્ય ભાગમાં અલગ અલગ મુદ્રાઓમાં દેવદેવીઓની મૂર્તિઓ કંડારેલ છે. દ્વારને અડકીને આવેલ ૬" ની હાંસ પટ્ટીમાં વેલબુટ્ટાની સઙ્ગ ભાત કોતરેલ છે. અને દીવાલને અડકીને આવેલ ૬"ના પટ્ટામાં પદ્મકલીની સુન્દર કોતરણી આવેલ છે. પ્રતિમા અને કોતરણીથી

ખચિત, અનેક ગુહ્ય પ્રતીકોથી અલંકૃત આવા સુન્દર પ્રવેશદ્વાર બહુ ઓછા સ્થાન પર જળવાયેલ છે.

આ પ્રવેશદ્વાર જે ગઢ જેવા પરિસરનો ભાગ છે, તે ગઢની દીવાલ, કાંગરા, નેવા, જળનિકાસ પ્રણાલી, વગેરેનો ભાગ પળ કલાત્મક, કોતરાયેલો અને જળવાયેલો છે. કીચક પછીના ભાગમાં એક ઢલ્લી છાજલી, તેના પર તેના કાંગરા જેવી કોતરણી, તેનાં પર બે ઈંચ આગળ ઢલ્લી હાંસ, પરી એક છાજલી, તેના પર કાંગરા, આ ભાગમાં વચ્ચે વચ્ચે ૨" વ્યાસની કોતરેલી વામાવર્તીચક્રીય (anticlockwise) પ્રણાલી છે. આ રીતે પરિસરની બહારની દીવાલ સજાવેલ છે.

મુખ્ય મંદિરને ફરતે પરિસરની અંદર ચોતરફની ભમતી (મુનિઓને નિવાસ માટેના કક્ષ અને દીર્ઘા) :

પ્રવેશ દ્વારને વલ્લોટીએ કે તરત પરિસરનાં - મુખ્ય મંદિરના પાછળના ભાગને છોડી - ત્રણે તરફ ૧૨' પહોળી વિશાળ દીર્ઘા અને કક્ષો આવેલ છે. જે અલંકૃત શ્રીધરી સ્થંભ પર ટેકવેલ છે. આ સ્થંભ નીચેથી ઉપર જતા જાય છે તેમ સંકીર્ણ થતા જાય છે. આ ચોરસ અને અષ્ટકોણીય સ્થંભની નીચે સુન્દર કોતરણી, બીજા સ્તરમાં પ્રતિમા, પછી વેલ પટ્ટી વગેરે હશે તેવું ઘસાયેલ ભાગ પરથી દેખાય છે. છત પાસે કલાત્મક કીચક અને કીચક નીચે પદ્મપટ્ટીની કોતરણી કરેલ છે.

ભૂમિગત સાધના કક્ષ :

ડાબી તરફની દીર્ઘામાં નીચે ચાર ભૂમિગત સાધના કક્ષ આવેલ છે. કક્ષ સાધારણ અને કોઈ અલંકરણ વગરના છે. ઘંડમાં જવામાટે ૨૦" પહોળી બેલાના પથ્થરની સીડીની રચના છે. આ બધા કક્ષ એકમેક સાથે જોડાયેલ છે. એકને વલ્લોટીને બીજામાં જઈ શકાય તેવી વ્યવસ્થા છે.

મૂળ મંદિર :

પૂર્વાભિમુખ આ મંદિરના પ્રારંભમાં મધ્યમાં એક મળ્ડપ અને તેને ડાબી-જમણી તરફ એક એક ઉપમળ્ડપ આવેલ છે. મંદિરની જુથરચના વિશે જોઈએ તો, આ મળ્ડપને જોડાયેલ એક બીજો મળ્ડપ છે. તે પછી અન્તરાલ

અને અન્તરાલ પછી ગર્ભગૃહ છે. દરેક ભાગ વિશે વિસ્તારથી જોઈએ.

પ્રથમ ત્રિમણ્ડપ સમૂહ :

સ્થાપત્યના પ્રારમ્ભે એક હરોઝમાં આવેલાં ત્રણ મણ્ડપ પૈકી મધ્યનો મંડપ ૧૨'નો ચોરસ છે, ડાબી-જમણી તરફના ૬'નો ચોરસ છે. જેના પર ઘુમટના અવશેષ રહેલ છે. ઉપરનું અલંકૃત સામરણ નષ્ટ થયેલ છે. મણ્ડપના સ્થંભ ઓછા અલંકૃત છે.

જગતી પછીના પ્રથમ સ્થંભમાં કોતરણી પછી એક મૂર્તિ અને પછી સ્થંભનો ૫'નો ભાગ કોતરણીવિહીન છે. તે પછી ૬'નો વ્યાલંધર છે. તેના પર કીચકની રચના કરેલ છે. ત્રણે મણ્ડપ ચાર ચાર અલગ અલગ સ્થંભ પર ગોઠવાયેલ છે. મધ્ય મણ્ડપના સ્થંભની બાજુમાં જ નાના મણ્ડપના સ્થંભ જોડાયેલ છે. મધ્ય મણ્ડપના છત પર ગોઝ રચના કરી મણ્ડપ બનાવેલ છે, જેમાં આઠ વાદકોની મૂર્તિ છે. આ વાદકો વિકરાઝ, મોટી આંખોવાળા, ભૂતનાયક હોય તેવા લાગે છે. સામાન્ય રીતે જૈન મંદિરમાં નૃત્ય કે સંગીત કરતી મૂર્તિઓ અપ્સરા હોય છે. પરંતુ અહીં રૌદ્ર ભૂતસમૂહ નૃત્યપુરુષ વિશિષ્ટ લાગે છે. આ પ્રકારના વાદક સમૂહ અન્ય જૈન મંદિરમાં જોયેલ નથી. જો કે અપવાદ રૂપે આ સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારના જ હર્ષદ-મિયાણી (જી. પોરબંદર)માં આવો જ સંગીત પુરુષોનો સમૂહ છે.

આ મણ્ડપમાં કોતરેલ વાદક સમૂહની આ આઠેઆઠ મૂર્તિનું વર્ણન સંક્ષીપ્તમાં જોઈએ.

મધ્યમણ્ડપની વાદક-નર્તકની આઠ મૂર્તિઓ :

- (૧) લાંબા વાઝ, ડાબો પગ ગોઠણથી વાઝીને પાછળ તરફ, જમણો પગ ગોઠણથી વાઝી આગળ તરફ ત્રાંસો રાખી ઢોળામાં વીણા રાખી વાદન કરતો પુરુષ છે.
- (૨) બન્ને પગ ગોઠણથી વાઝી, આગળ તરફ ત્રાંસા રાખી, અડધો ઊભો થઈ નૃત્ય કરે છે.
- (૩) જમણો પગ પાછળ, ડાબો પગ આગળ, ઢોળામાં ઢીલક જેવું વાજિંત્ર, પગમાં જાડું કડું છે. હાથ પરના ઉપવસ્ત્રને ઊછલ્લા દર્શાવીને

ગર્ભગૃહનું પ્રવેશ દ્વાર :

અન્તરાલને ગર્ભગૃહ સાથે જોડતું દ્વાર કલાત્મક છે. જેના ઉદુમ્બરમાં મધ્યમાં પદસ્થાન અને બન્ને તરફ વ્યાલ તથા હીરક કોતરણી આવેલ છે. ઉદુમ્બર જગતીથી ૧૪" જેટલું ઊંચું છે.

દ્વારની બન્ને તરફ બારસાખ છે. બારસાખમાં ઉદુમ્બરને છોડીને ત્રણે ભાગ તરફ ૪"ની સઢંગ લત્તાપટ્ટી કોતરેલ છે. લત્તાપટ્ટીને સમાંતરે હાંસ પાડીને ૨"ની પદ્મકળીની કોતરણી કરેલ છે. તે પછી ગોઠ સ્થંભ રચેલ છે. બારસાખ પાસેના સ્થંભ પર ૨.૫' ઊંચી-ડાબે ગંગાની અને જમણે યમુનાની મૂર્તિ દેખાય છે. ગંગાની મૂર્તિ મકર પર અને યમુનાની મૂર્તિ કૂર્મ પર ઊભેલી દેખાય છે. આ ગોઠ સ્થંભનાં અન્ય ગોઠ ભાગ પર કોતરણી દેખાતી નથી. પરન્તુ વચ્ચે બે સ્થાને આવેલ ૬" ઊંચા અને ૫" પહોળા લંબચોરસ ભાગમાં કોતરણી કરેલ છે. આ સ્થંભનાં છેડા પર લલાટબિમ્બ ટેકવેલ છે. ત્યાં બે હાંસમાં સુન્દર પદ્મકોતરણીકામ કરેલ છે. આ સ્થંભની બન્ને તરફ સમાંતરે ફરી હાંસ પાડીને ૨"ની પદ્મકળીની કોતરણી કરેલ છે.

લલાટ બિમ્બમાં લત્તાપટ્ટીની વચ્ચે પદ્માસન મુદ્રામાં તીર્થઙ્કરની મૂર્તિ મુકાયેલ છે.

લલાટબિમ્બથી ઉપર રહેલ ૧.૫'નાં પટલમાં જુદા જુદા જૈન તીર્થઙ્કરો, માતૃકાઓની વિધવિધ આસનમાં રહેલ મૂર્તિઓ કોતરેલ છે.

આ પટલની ઉપર ૬"ની એક વ્યાઘ્રમુખ વ્યાલ. અને ગજવ્યાલની પટ્ટી કોતરેલ છે.

આ સ્થાપત્યને જૈન મંદિર તરીકે ઓળખ સ્થાપિત કરવામાં આ પ્રવેશદ્વાર અગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે.

ગર્ભગૃહ :

અન્તરાલને વઢોટીને આગળ આઠ સ્થંભ અને ઘુમ્મટ પર ટેકવેલ ગર્ભગૃહ છે. આ મળ્ડપ ૮'ના ચોરસમાં બનાવેલ છે. સ્થંભ ૧.૫ ફૂટ પહોળા અને ૧' જાડાઈ વાળા છે. સ્થંભ પુન સ્થાપિત કરેલ દેખાય છે. સ્થંભની ટોચ પર, કીચકની બાજુમાં, એક ૧૩"નાં ચોરસ પથ્થર પર હીરક હાર

કોતરેલ છે. તે સિવાય સ્થંભ પર કોઈ કોઈ કોતરણી નથી.

ગર્ભગૃહમાં બન્ને તરફ ડાબે અને જમણે (ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશામાં) ૧.૫ ફૂટ પહોળા, ૩ ફૂટ ઊંચા અને ૭ ઈંચ ઊંડાઈ ધરાવતા ગવાક્ષો છે. તેમાં હાલ કોઈ મૂર્તિ નથી.

સૌથી વધુ સુંદર તો આ મંદિરના ગર્ભગૃહના છત પરની કોતરણી છે. આઠ સ્થંભ પર ગોઠ રચના કરીને બનાવેલ છીછરા ઘુમ્મટમાં ત્રણ સ્તરીય કલાનમુનો કોતરેલ છે. અનુક્રમે ઊંડે જતા ત્રણ સ્તરોમાં બહારના ભાગે આવેલ પ્રથમ સ્તરમાં આઠ અર્ધ પુષ્પ, બીજા સ્તરમાં ચાર અર્ધપુષ્પ, ત્રીજા સ્તરમાં બાર પાંખડીવાળું પૂર્ણ પુષ્પ કોતરેલું છે. પહેલા સ્તર તથા બીજા સ્તરના દરેક અર્ધ પુષ્પમાં આઠ પાંખડી કંડારેલ છે. આ સ્થાપત્યને હજાર વર્ષ થવા જાય છે. પરંતુ સાદા ચૂનાના પથ્થરમાંથી બનેલ આ કોતરણી હજુ અક્ષુણ્ણ રહી મન મોહી લે છે. મુખમણ્ડપની ફરસ પર ઉપરની છતની કોતરણીની આઠ અર્ધ પુષ્પની કોતરણીનાં, બાહ્યરેખની પ્રતિકૃતિ સમાન, સફેદ રંગની છાપ પડેલ છે. પચ્વીસ વર્ષથી હું આ છાપને આવા જ ધોળકાતા સફેદ રંગમાં જોડું છું. તે અમીટ છાપ ઝાંખી થયા વિના ચલ્લકતી રહે છે. તે કયા કેમિકલથી કે કઈ રીતે બનાવી હશે? તે સંશોધન માગે તેવો વિષય છે.

ગર્ભગૃહનું શિખર :

મણ્ડપની ઉપર કોઈ પ્રકારની કોતરણી વિના જ ત્રણ ગોઠ પથ્થર, ઊતરતી ત્રિજયાક્રમમાં એકમેક પર ગોઠવી, શિખર જેવો આકાર આપેલ છે. દરેક સ્તરની જાડાઈ ૮"ની છે. કાં તો આ પથ્થર પાછળથી ચઢાવેલા હોય અથવા તેનાં પરનું સામરણ વિઘ્ન પડી ગયું હોય તેવું દેખાય છે.

અલંકૃત સામરણ કેવું હશે તે દર્શાવતો એક હિસ્સો હજુ હયાત રહેલ છે.

ગર્ભગૃહ જેવી છદ્મ રચના :

મંદિરના ગર્ભગૃહ બહારની બાજુ ગવાક્ષને ખણ્ડિત કરી ત્યાં સાદા બારસાંખ મૂકી કરેલી એક કામચલાઉ વ્યવસ્થા દેખાય છે. તે રીતે ગર્ભગૃહને પશ્ચિમ ભાગે જોડતું પ્રવેશદ્વાર બનાવ્યું છે.

પ્રવેશદ્વાર પછી, બહારની તરફ, પશ્ચિમે રહેલ જગતીસ્તર જેવી અષ્ટકોણીય રચના કે તેની ઊંચાઈ ૧.૫ ફીટ છે. જગતીમાં કર્ણખાંચ અને ભદ્રાખાંચ છે તથા તેની વચ્ચે ૪૫૦ ઢલ્લતી પ્રતિરથ ખાંચ પળ જોવા મળે છે. આ બધી રચના વડોદરા રાજ્યના મ્યુઝીયમ ડાયરેક્ટર અને આર્કીઓલોજીસ્ટ શ્રી હીરાનંદ શાસ્ત્રીએ કરાવેલ છે. જે પ્રાચીન સ્વરૂપ સાથે મેળ ખાતી નથી.^{૫૩}

આ મંદિર આક્રાન્તાનાં આક્રમણથી ભગ્ન થયું હોય તેમ લાગે છે. કારણ કે કોઈ કુદરતી આપત્તિ હોય તો આખા મંદિરનો નાશ થાય. પરંતુ અહીં તો ફક્ત અંશતઃ નાશ થયો છે. અન્ય મળડપ સમૂહ ઓછા ખળિડત થયા છે.

આ મંદિર વિશે કેટલાક ઝલ્લેખનીય મુદ્દાઓ :

(૧) પશુને વધ માટે લડ જતા કસાડ :

મંદિરના મુખમળડપ પછી, અન્તરાલની ડાબી તરફની બહારની દીવાલ પર, આશરે બાર ફૂટ જેટલી ઊંચાઈએ, અઢી ફૂટ પહોળી અને છ ફૂટ લાંબી, સઢંગ પથ્થરમાંથી એક કોતરણી થયેલ છે. સામાન્ય રીતે જૈન મંદિરમાં ન હોય તેવી અલગ જ રચના અહીં પથ્થર પર કંડારેલી છે. આ પથ્થર પર સિંહવ્યાલ, સુશોભિત ગજ ઉપરાંત સાત વ્યક્તિઓ એક પશુને લડીને જતા બતાવ્યા છે. જે વ્યક્તિ પશુને હાંકી જાય છે તેની પાસે આયુધ છે. અન્ય લોકો વાજિંત્ર વગાડે છે. પશુ વચ્ચે રહેલ વધસ્થાન પર પહોંચી ગયું છે. પશુને હાંકનાર અને અન્ય સહાયકોની અંગભંગિમા, હાથના આયુધ પરથી અને વેશભૂષા પરથી તેઓ પશુપાલક નહિ, પણ કસાડ હોય તેવું લાગે છે. પશુની અંકિત કરેલ મુદ્રા (પગને પાછળ તરફ ઝેંચવા, આગળ જવાની ગતિનો પ્રતિકાર, વગેરે) દ્વારા તે પશુ અસલામતી અનુભવે છે, તેવું બતાવવામાં શિલ્પી સફળ થયા છે.

જુદી જુદી અનેક જૈન કથાઓ છે. તેનાં ચિત્રો, વર્ણનો, કથાનકો, રાસા, કાવ્યો બન્યાં છે. પરંતુ કથાને સાંકળતાં ભાષ્કર્ય, શિલ્પ ઓછાં જોવા મળે છે. નેમિનાથજીનાં જીવનને પરિવર્તિત કરી નાખનાર આવો મહત્વનો પ્રસંગ અહીં કંડારેલ છે. તે ઘળું મહત્વ ધરાવે છે. આ પ્રસંગને ઝજાગર કરતું આવું પ્રાચીન ભાસ્કર્ય અન્ય કોઈ સ્થાને હોવાનું ધ્યાનમાં નથી.

આ સ્થાને જૈન ધર્મના ૨૨મા તીર્થઢ્કર નેમિનાથજીને સમર્પિત દેરાસર છે. નેમિનાથજી ભગવાન કૃષ્ણના પિતરાઈ ભાઈ છે. અને સુશોભિત ગજરાજ વગેરે સાથે લગ્ન મંડપ પર જતી વેઢ્ઢ જાન ભોજન માટે લઈ જવાતા પશુઓને જોઈ અનુકમ્પા પ્રગટતા પ્રવજ્યા ધારણ કરી હતી, તે પ્રસંગ ખુબ જ પ્રસિધ્ધ છે.^૬ ભારતીય પરમ્પરામાં જીવનના ચાવીરૂપ પ્રસંગોને લોકગીત, ચિત્રો, કે શિલ્પમાં પ્રતીકાત્મક રીતે રજૂ કરવાની દીર્ઘ પરમ્પરા રહી છે. તેના એક ભાગ રૂપે જ આ પથ્થર પર તે પ્રતીકાત્મક વાત આ ભાસ્કર્યમાં કંડારાયેલી હશે તેમ લાગે છે.

પ્રણાલી :

વરસાદી, પૂજન વા રસોઈ આદિ કાર્યના વપરાશ થયેલ પાળીના નિકાલ માટે પ્રણાલી કે પરનાલીની રચના દરેક ધર્મસ્થાનોમાં હોય છે. આ દેરાસરમાં પાળી માટેની ચીલાચાલુ પદ્ધતિને બદલે વિશેષ રીતે પાળીના નિર્ગમનની પદ્ધતિ અખત્યાર કરી છે. આ પદ્ધતિ આ વિસ્તારમાં આવેલાં ૧૦મીથી ૧૩મી સદીના પ્રાચીન મન્દિરોમાં ભાગ્યે જ જોવા મળે છે. જઢ્ઢના નિકાસ માટેની સ્થાપત્યકારની ચિન્તા જોઈને ઇટલું તો ચોક્કસ લાગે કે તે સમયે ઓઢ્ઢામંડલ પ્રદેશ આજે છે તેવો, ઓછો વરસાદ ધરાવતો સુક્રો પ્રદેશ નહિ હોય.

મકર પ્રણાલી :

પરિસરના પૂર્વ તરફના મુખ્ય પ્રવેશદ્વારથી ૩૦ ફૂટ જેટલે ઢાબી તરફ, તે જ દીવાલ પર જમીનથી આશરે એક ફૂટ ઉપર, આઠ ઈંચ પહોઢ્ઢી, નવ ઈંચ ડંચી પૂર્વાભિમુખ મકર પ્રણાલી આવેલ છે. દીવાલથી આ પ્રણાલી આઠ ઈંચ જેટલી બહાર નીકઢ્ઢતી (projected) છે. મકરના નીચેના જડબાની દન્તાવલી સ્પષ્ટ દ્રેઢ્ઢાય છે. ઉપરનું જડબું ઢ્ઢિંડિત થયેલ છે, તેનાં ચિહ્નો જોવા મળે છે.

પરિસરની અંદર એકઠા થયેલ દૂષિત જઢ્ઢના નિકાલ માટે પરિસરની બહારના નિર્ગમન સ્થાન પર ફક્ત ગોઢ્ઢ કે અર્ધગોઢ્ઢ નઢ્ઢાકાર ન રચતા ત્યાં મકરમુઢ્ઢની રચના કરવામાં આવે છે. આ બાબતનો ઉલ્લેઢ્ઢ સ્થાપત્યલક્ષી

વાસ્તુશાસ્ત્રમાં બે સ્થાને થયેલ છે.

‘જલનિષ્કાસ મકરૈઃ મુખેક્ષા વિક્રાન્તાત્રે’

વાસ્તુશાસ્ત્ર, “જગતિલક્ષણાધ્યાય/૧૩”

‘જલનિષ્કર્ષ મકરા મુખેક્ષા વિક્રાન્તાત્રે’

-અપરાજિતપ્રેક્ષા જગત્યંગ સમુદાય ૧૧૫/૩૨

કુંડી કે ખાલ્લે સ્થાને આવી સુશોભિત રચના કરવા પાછળ એવું માનવામાં આવે છે કે દૂષિત જલ સાથે બહાર નીકળી ગયેલ દુર્વિચાર, દુર્વ્યવહાર પરત ન આવે અને આવે તો મકરાકૃતિ જોઈ ડરી જાય. મકર પ્રણાલી ગુજરાતના ૧૦મી બારમી સદીનાં કેટલાક જૈન મંદિરોમાં જોવા મળે છે. સૌરાષ્ટ્રના મંદિરમાં આ રચના ખૂબ જ ઓછી, નહિવત્ જોવા મળે છે.

ભૂત પ્રણાલી :

પરિસરના પશ્ચિમ તરફના ભાગે વાયવ્ય ખૂણે આ ભૂત પ્રણાલીની રચના કરેલ છે. જમીનથી આશરે સવા ફૂટ ઉપર, નવ ઈંચ વ્યાસની ગોળાકાર પળ ઉપરથી દેશી નળીયાની નાળની જેમ ખુલ્લી, પશ્ચિમાભિમુખ પ્રણાલી આવેલ છે. દીવાલથી આ પ્રણાલી એક ફૂટ જેટલી બહાર નીકળતી (projected) છે. નાળના આગળના ભાગના ગોળ હિસ્સામાં જલનિર્ગમન હેતુ, ૨ ઈંચ વ્યાસનું છિદ્ર સ્પષ્ટ દેખાય છે. ઊર્ધ્વબાહુ ભૂતનાયકના બે હાથ આ છિદ્રની બંને તરફ છે, ભૂતનાયકનાં મસ્તક પર જલ નિર્ગમિત થાય છે. આ પ્રકારની પ્રણાલી ગુજરાતનાં મંદિરોમાં ક્યાંય નોંધાયેલી નથી. પરંતુ તમિલનાડુનાં પ્રાચીન નગર કાવેરીપટ્ટનમમાં આવો નમુનો મળેલ છે, જે ચેન્નાઈ સરકારી મ્યુઝિયમમાં જોવા મળે છે.^૧

લજ્જા ગૌરી :

ધનધાન્ય અને સમૃદ્ધિની દેવી તરીકે માનવામાં આવતી દેવી લજ્જાગૌરીની કોતરણી આ પરિસરના મુખ્ય દ્વારમાં જમણી તરફના સ્થંભમાં પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખીને કંડારેલ છે. જૈન શાસનદેવી કે અન્ય માતૃકાઓ જોવા મળે છે પરંતુ લજ્જા ગૌરીનું ભાસ્કર્ય ક્યાંય નોંધાયું હોય તેવો ઉલ્લેખ મારા ધ્યાનમાં નથી. સ્થાપત્યોમાં ઢાંકની મંજુશ્રી વાવમાં, ઘુમલીના નવલખા મહેલ સ્થાપત્યમાં

અને અમદાવાદની માતર ભવાની વાવમાં લજ્જા ગૌરીનું ભાસ્કર્ય મળે છે.^{૧૦} તે ઉપરાંત અમરેલી, વલ્લભીપુર, ગઢાઢીમાં જુદાં જુદાં હિન્દુ સ્થાપત્યોમાં લજ્જા ગૌરીનું શિલ્પ જોવા મળે છે.^{૧૧}

વરાહ અવતાર :

પરિસરના મુખ્ય દ્વારમાં જમણી તરફના સ્થંભમાં દક્ષિણ દિશા તરફ આકૃતિ કંડારેલ છે. વરાહનું મુખ પૂર્વ દિશા તરફ રાખેલ સ્થિતિમાં છે. અને આગળના રાક્ષી દંતાવલી પર પૃથ્વીનો ગોલક ટેકવેલ છે. તેથી ફલિત થાય છે કે શિલ્પીને વરાહવ્યાલ કે કીચક નહીં પણ વરાહ અવતારની કોતરણી જ અભિપ્રેત છે.

નેમિનાથ જન્મનું ભાસ્કર્ય :

આ દેરાસરની ભમતીની દીર્ઘાના ડાબે ખૂણે ઇક શિલા પડી રહેતી. તે શિલા પર ઢોલિયા પર સદ્યપ્રસૂતા માતા શિવાદેવી અને નવજાત નેમિનાથ પોઢેલા દશ્યમાન થાય છે. દેવતાઓ આકાશમાંથી અવલોકન કરે છે તેવું ભાસ્કર્ય, ઉપરનીચે પદ્મ અંકન અને બન્ને બાજુ હીરક પટ્ટી બનાવેલ હતી. તે ૧૯૯૮ સુધીની મુલાકાતોમાં અમે જોયેલ છે. હાલ તે ભાસ્કર્ય તે સ્થાન પર ક્યાંય જોવા મળતું નથી. તેનો ફાઈલ ફોટો શ્રી કલ્યાણરાય જોશી ઇ પાડેલ છે જે અહીં પ્રસ્તુત કરેલ છે.^{૧૨}

કીચક યુગ્મ :

કીચક યુગ્મની કોતરણી આ પરિસરના મુખ્ય દ્વારમાં જમણી તરફના સ્થંભમાં, પદ્મની કોતરણી પછી, પૂર્વ દિશા તરફ કંડારેલ છે. ડાબી તરફ સ્ત્રી અને જમણી તરફ પુરુષ છે. પુરુષે જમણા હાથથી સ્ત્રીનો ડાબો હાથ પકડેલ છે. જયારે ડાબો હાથ પાછળથી સ્ત્રીના ડાબા ખભાની નીચે બાહુ પર કસીને રાખેલ છે. તેના પંજાની આંગળી દેખાય છે. સ્ત્રી ઇ જમણો હાથ ઘૂંટણ પર ટેકવેલો છે. ડાબો હાથ પુરુષના હાથમાં છે. સામાન્ય રીતે રૌદ્ર યા ભયાવહ મુદ્રામાં કંડારતા કીચકના સ્થાને આ યુગલ સૌમ્ય મુદ્રામાં છે. ભારતીય કલાઓ ઇંગિત કે પ્રતીક દ્વારા મર્મને રજૂ કરનારી કલાપદ્ધતિ છે. તે કોઈ વાત મુખર રીતે નહિ પણ સંકેતમાં કથે છે. ઇવું માનવામાં આવે છે કે શ્રી

નેમિનાથજીને સમર્પિત આ દેરાસરમાં, સાથો સાથ જ પ્રવજ્યા ધારણ કરનાર નેમિનાથજી-રાજુલદેવી યુગલનું સ્મરણ કરી, “ધર્મકાર્ય તે એકલા પુરુષથી નહીં, પણ યુગલની સંયુક્ત મહેચ્છાથી જ સંપન્ન થઈ શકે” તેવો સંદેશ આપવાનું ઇંગિત હશે?

વસઈના નેમિનાથ દેરાસર પાસેથી મઢેલ પ્રાચીન મૂર્તિ :

આ સ્થાનથી થોડે દૂર આવેલી, પણ આ સ્થાન સાથે સમ્બન્ધ ધરાવતી, તીર્થઙ્કરની એક મૂર્તિ અને ‘વાણીયા દેરું’ તરીકે ઓળખાતા સ્થાન વિષે જાણવું પ્રસ્તુત રહેશે.

ઉપરોક્ત નેમિનાથ દેરાસરથી પૂર્વમાં ૨૦૦ મીટર દૂર, અત્યારના વસઈ ગામતઢ બહાર, ગામથી પૂર્વમાં, નાની ધાર પર “વાણીયાદેરું” તરીકે ઓળખાતું એક નાનું જીર્ણ મંદિર છે. હાલ મંદિરમાં કોઈ તેવાં ચિહ્નો નથી કે તે વાણિયાના દેરા એટલે કે જિનાલય તરીકે ઓળખાવી શકાય. તે મંદિરમાં એક શિવલિંગ અણઘડ રીતે “પ્રસ્થાપિત” કરેલ છે. યરેચર તે ચતુર્બુજ વિષ્ણુનું મંદિર હશે. તેની પાસે ઢોઢ ફૂટ ઁંચાઈની ચતુર્બુજ વિષ્ણુની મૂર્તિ પણ આવેલ છે. પણ તે વિગત આ લેખ સાથે અપ્રસ્તુત છે

વસઈ પાસેના જૈન દેરાસરજીના એક તઢાવ પાસે ક્ષાર લાગેલ સ્થિતિમાં એક ઢાસ્કર્ય મઢેલ છે. મૂર્તિ વિધાન અને વાસ્તુશાસ્ત્રની રીતે જોતા તે જૈન તીર્થઙ્કરની પરિકર સમેતની મૂર્તિ છે, જેની ઁંચાઈ આશરે છ ફૂટ અને પરિકરની નીચેની પીઠિકા સાથે સાઢા બાર ફૂટ થવા જાય છે પહોઢાઈ વીસ ઈંચ છે. આ મૂર્તિને સ્થાનિક લોકો ‘કારો કમઢો’ તરીકે ઓળખે છે.) આ મૂર્તિની પાછઢ પ્રઢામંઢઢ ઢેખાય છે. મૂળાલછત્ર ઢેખાય છે. મૂર્તિની છાતી પર શ્રીવત્સ ઢેખાય છે. હાથ આજાનબાહુ છે.

બન્ને તરફ બે ફૂટ ઁંચાઈના પરિચારક, જે પૈકી જમણે ઢુન્ઢુધિ વગાઢનાર અને ઢાબે મૃદઙ્ગવાઢક હોય તેવું લાગે છે. મૂર્તિના પગ પાસે રચેલું લાઢ્છન યવાઈ ગયું હોઈ યબર પઢતી નથી. મૂર્તિની નીચેની અઢી ફૂટ ઁંચાઈ અને બે ફૂટ પહોઢાઈના ઢાગમાં કાંઈક લખાણ હશે તેમ લાગે છે. કાયોત્સર્ગ મુઢ્રામાં ઁઢેલ આ મૂર્તિમાં બૃહત્સંહિતામાં વર્ણન કર્યું છે તેવાં જ લક્ષણો ઢેખાય

છે. મૂર્તિનો ચહેરાનો જમણી તરફનો ભાગ ખર્વાઈ ગયો છે. પરંતુ ડાબા તરફના ભાગનો કાન તીર્થઢૂરોની મૂર્તિ હોવાની સાબિતી આપે છે. આ મૂર્તિ અપૂજ અને અદર્શનીય હાલતમાં, બાવઁની ઝાડીમાં પડેલ છે. સ્થાનિક લોકો અણસમજણમાં આ પ્રતિમાનો ગેરઉપયોગ પળ કરે છે. આ પ્રતિમા બાલુઆ પથ્થરમાંથી બનેલ છે તેથી ક્ષારળ ખુબ જ થયું છે. પુરાતત્ત્વ ખાતું આ પ્રતિમાને મહત્વની ન ગણાતું હોય તેમ નધણીયાતી હાલતમાં વર્ષોથી પડેલ છે.

જૈનાચાર્ય શ્રી શીલચન્દ્રવિજયજી મહારાજ સાથે આ મૂર્તિ વિષયક ચર્ચા કરતાં તેમના મતે આ મૂર્તિ પૂજન માટે નહિ, પળ દર્શન માટે સ્થાપિત થયેલ હશે તેમ જળાવ્યું હતું.

દેવી રાજીમતીનું સ્મારક :

વસઈમાં ૨૨મા તીર્થઢૂર નેમીનાથજીનું આવું વિશાઁ જિનાલય હતું. તો તેમની સાથે જેનું વાક્દાન થયું હતું અને પછી પ્રવજ્યા ધારળ પળ કરી હતી, તે દેવી રાજીમતીનું સ્મારક પળ ક્યાંક હોવું જ જોઈએ. તે સ્વાભાવિક ઁટેલ પ્રશ્નના અનુસન્ધાને મેં ધ્રમળ અને સંશોધન કરતા કેટલાંક તથ્યો પ્રાપ્ત થયાં તે અહીં રજૂ કરેલ છે.

રાજલ વેજલ માતા મન્દિર સમૂહનાં પ્રાંગળમાં રહેલ શિલાનું રહસ્ય:

ઁખામંડઁના મેરીપૂર અને નવી ધ્રેવાડ ગામના સીમાડે આવેલ, ઁત્તર-દક્ષિળ ફેલાયેલી કોટડાની ધાર તરીકે ઁઁઁઁઁઁઁ ધારના પૂર્વ તરફના ઁઁઁઁઁઁ ઁતરતા આવેલા બારમી સદીના પ્રાચીન જીર્ણ મન્દિર કે જેને અહીં સ્થાનિક લોકો રાજલ વેજલ માતાના મન્દિર તરીકે ઁઁઁઁ છે. તેના પ્રાંગળમાં ઁક શિલા છે. મન્દિર તરફ મુખ રાખી ઁઁઁ રહેતા ઁાબી તરફ, મન્દિરથી ઁાશરે ૧૭ ફુટ દૂર, સન્મુખ પડેલ છે.

પથ્થર, ઝાડી અને ઝાંખરાથી ઁંકાયેલ અને વેલથી ઁાચ્છાદિત ઁા પથ્થર ઁાશરે સાડા ચારથી પાંચ ફૂટ અને ઁોરશિયાના ઁાકારનો છે. ઁા પથ્થરને ઁપરથી સાફ કરાવ્યો. સ્થાનિક લોકોને પૂછતા તેમળે જળાવ્યું કે ઁા પથ્થર જેસીબી મશીનથી ખસેડવાનો પ્રયત્ન કરવા છતાં ખસેડાયો નથી. બાજુના ઁેતરનાં માલિક હરિજન નવઘળ ઁાંડપા અને તેના કાકા કારાઁઈના

કહેવા અનુસાર આ શિલા ઘણાં વર્ષોથી અહીં જ પડેલ છે. વ્યાપક માન્યતા પ્રમાણે આ પથ્થર ઇટલે કે શિલા એ માના ધીરધારનો પથ્થર છે. અહીં બેસીને મા અર્થાર્થીને ધનનો આશીર્વાદ આપતા અને મેટ સ્વીકારતા. અમે આ પથ્થરને ચોતરફ નિરીક્ષણ કરતા તે પથ્થર મંદિરનો આમલક હોય તૈવું લાગ્યું.

જીર્ણ, ખવાયેલ શિલા પર વિચ્છેદિત કલશના તઢના ચિહ્ન સ્પષ્ટ દેખાતાં હતાં. મેં સ્થાનિક લોકોને કહ્યું કે શિલામાં એક ગોઢ છિદ્ર હશે. સ્થાનિક માણસોના જણાવ્યા અનુસાર તેઓએ કોઈ ગોઢ છિદ્ર જોયેલ છે જ નહિ. તેમણે છેલ્લા ત્રણ દાયકાથી આમ જ આ શિલા પડેલી જોઈ છે. તેમાં કોઈ છિદ્ર જોયું નથી. પરંતુ મારી સાથેના સહાયક મેહુલે શિલાને કાઢજીપૂર્વક સાફ કરી તો આશરે ૪ ઇંચ વ્યાસનું એક ગોઢ છિદ્ર દેખાયું. તેથી વધુ ટૂઢ થયું કે આ પથ્થર મંદિર પરનો આમલક જ છે. તે છિદ્ર છે તે ધ્વજદંડ આરોપણ કરવા માટેનું છિદ્ર છે. હવે બે શક્યતાઓ હતી :

૧. આ આમલકની નીચે ભૂગર્ભગત દટાયેલું આખું મંદિર હોય.

૨. આ આમલક, બાજુના ઋભેલા જીર્ણ, ખણિડત મંદિર પરથી પડી અને અહીં વિસ્થાપિત થયો હોય.

સ્થાનિક વ્યક્તિઓ ૩૦ વર્ષથી આ પથ્થરને આ જ સ્થિતિમાં પડેલો જોઈ રહ્યા છે. આ પથ્થરને યંત્રો દ્વારા હટાવવા માટે સ્થાનિક લોકોએ પ્રયત્ન કરેલ છે, જેમાં સફળતા મળી નથી. પથ્થર આ જ જીર્ણ મંદિરનો આમલક હોય તો તે મંદિર ઉપરથી ખુલ્લું થયેલું હોવું જોઈએ. અથવા તે મંદિર પુનઃ મરામત થયેલ હોવું જોઈએ. બન્ને બાબત તે મંદિરના સન્દર્ભમાં દેખાતી નથી.

કોટડા ધારનો ઢોઢાવ વાઢો ભાગ, જીર્ણ મંદિરનું પડથાર સુધીનું દટાઈ જવું અને તેનાથી ૧૭ ફૂટ નીચે તરફ રહેલ આ મંદિરના આ સ્થાન પર ફક્ત આમલકનું દેખાવું તે બધું એક ભૂમિગત મંદિર હોય તે તરફ ઇશારા કરે છે.

આ વિસ્તારમાં રહેલ મંદિર સ્થાપત્ય સામાન્ય રીતે કોઈ એકલ-દોકલ મંદિર રૂપે નહીં, પણ મંદિર સમૂહ રૂપે હોય છે. તેથી આ સમ્ભવિત ભૂમિગત મંદિર એ મંદિરના સમૂહનો એક ભાગ હોઈ શકે.

થોડું કાઢજીપૂર્વકનું ઉત્ખનન કર્યા પછી કોઈ ઠોસ તારણ પર આવી શકાય. પરંતુ ભૂમિગત મંદિર હોય તો તે વિધ્વંસકોના આક્રમણથી મંદિર, મૂર્તિને બચાવવા માટે, ભૂમિગત કરવામાં આવેલું હોય અથવા તો ધરતીકંપ, પૂર કે વાવાઝોડાના વરસાદના કારણે આમ બનવા પામ્યું હોય.

માના પગલા તરીકે ઓઢ્ઢાતો પથ્થર :-

રાજલ વેજલ માતાના મંદિર તરીકે ઓઢ્ઢાતા મંદિરના દક્ષિણ તરફ આશરે ૪૦ મીટર દૂર બાવઢ્ઢની ઝાડીમાં ચુનાના પથ્થરની શિલા છે. આ શિલાની અંદર માનવના પગની વિશાઢ આકૃતિ કોતરીને બનાવેલ છે. લંબચોરસ પથ્થર પાંચ ફૂટ લાંબો અને ત્રણ ફૂટ ત્રણ ફૂટ પહોઢો બે ફૂટ દઢ્ઢાઢો છે. તેની અંદરના ગાઢ્ઢની ડંડાઈ દોઢ ફૂટ જેટલી છે. પથ્થરની આકૃતિ અને વિશાઢ માપ જોતાં લોકમુખે આ પક્ષને “માનાં પગલાં” તરીકે ઓઢ્ઢાવામાં આવે છે. જનસમુદાય પુરાણા સ્થાપત્યના કોઈ પળ ટુકડાને પોતાના ભાવ અને શ્રદ્ધા વઢે રંજીત કરીને ભયમિશ્રિત આદર સાથે પૂજે છે.

અમારી સંશોધન યાત્રા સમયે અમે આ પથ્થરનું ઝીળવટપૂર્વક નિરીક્ષણ કરી નીચે પ્રમાણે અવલોકનો તારવ્યાં છે :-

૧. આ પથ્થર કેલ્શિયમ કાર્બોનેટ ઇટલે કે ચુનાનો પથ્થર છે. તેની સાથે બીજાં તત્ત્વોના ભઢ્ઢાથી ઇલોય થવાથી ખૂબ મજબૂત સ્વરૂપ થયેલ છે.
૨. આ અખંડ ચૂનાના પથ્થરના ખંડ ને બહુ કલાત્મક રીતે નહીં પણ અળઢડ રીતે કોતરવામાં આવેલ છે.
૩. પથ્થર નીચેની ભૂમિ સાથે જોડાયેલ નથી પણ અલગ શિલામાંથી બનાવાયેલ છે અને તે સ્થાન પર નજીકમાં ક્યાંકથી ડઠાવીને લેવાયેલ છે.
૪. પથ્થરનો બહારનો ભાગ વધુ અળઢડ છે પરન્તુ અંદરનો ભાગ સારી રીતે ઘડાયેલો કે સુંવાઢો થયેલ છે. તે ફક્ત પાણી કે પદાર્થના ભરવાના કારણે સુંવાઢો થયેલ નથી, પરંતુ અગ્નિની આંચથી, પદાર્થ સાથે ચૂનાનો પથ્થર જે રાસાયણિક ક્રિયા કરી અને સુંવાઢપ ધારણ

કરે તેવો છે.

૫. પથ્થરને બહારના ભાગમાં આબોહવાનું ક્ષારણ થયેલ છે પરંતુ અન્ય ચૂનાના પથ્થર કરતા તેનું ક્ષારણનુ પ્રમાણ ઓછું છે. જે એમ દર્શાવે છે છે આ પથ્થર વિશેષ ધોરણ દ્વારા પસંદ કરી અને કોઈ ખાસ હેતુ માટે લાવવામાં આવેલ હશે.
૬. આ પથ્થર મંદિર પરિસરમાંથી મળેલ છે તેથી તેનો મંદિર સાથે કંઈક સમ્બન્ધ હોવો જોઈએ.
૭. પથ્થર “માના પગલાં” તરીકે પવિત્ર ગણાતો હોઈ તેની અખંડિતતા અને પ્રાચીનતા કુદરતી ક્ષારણ સિવાય માણસ દ્વારા કોઈ હાનિ કે નુકસાન પહોંચાડ્યાં નથી અને તેથી જ તે જે તે સ્વરૂપે જઠવાયેલો છે.
૮. જેમ મંદિર અલ્પ અલંકૃત અને પ્રારમ્ભિક અવસ્થામાં છે તેવું જ આ પથ્થર પણ અલ્પ અલંકૃત, અણઘડ છે, અને આ જ કારણે તે પથ્થર મહત્ત્વહીન છે તે માનવું ભૂલભરેલું ગણાશે.

આ આઠ અવલોકનો પરથી અમે નીચેના તારણ આવ્યા છીએ :-

૧. આ પથ્થર મંદિર સાથે જોડાયેલો એક અંગભૂત પથ્થર છે
૨. આ પથ્થર અન્ય ચૂનાના પથ્થર કરતાં વધારે સખત અને દ્રઢ છે. કંઈક વિશેષ હેતુસર તેની રચના કરવામાં આવી છે
૩. આ પથ્થરની અંદરની સપાટી ઓછી खरસટ છે જે અન્ય પદાર્થના સંયોજન અને અગ્નિના સંયોજનથી સુંવાળી બની હોય તેવો લાગે છે તેથી આ પથ્થરની રચનામાં અથવા તો બની ગયા પછી આગ્નેય કાર્યમાં તેનો ઉપયોગ થતો હશે.

મંદિરના હોમ-હવન અને યજ્ઞના અગ્નિ કુણ્ડ તરીકે આ પથ્થરનો ઉપયોગ થતો હોય તેવી શક્યતા વિશેષ છે. તેમાં યાજ્ઞિક, પુરોહિત, હોતા વગેરેને બેસવા માટે યોગ્ય જગ્યા મળે, તેવી સુખસુવિધા દેખાય છે..

૪. આ મન્દિર રાજલવેજલ એટલે કે રાજીમાતાનું સ્થાન છે. તેમનું પ્રથમ હિન્દુ દેવી અને હિન્દુ ધર્મ માટે ઉગ્રસેનની પુત્રી તરીકે પૂજામાં સ્થાન છે પછી તેને પ્રવજ્યા ધારણ કરતા તેને નેમિનાથની જેમ જિન ધર્મના સન્દર્ભે પણ મહત્વ છે. જેથી આ સ્થાનકે પણ જિનવિભાવનાઓ પ્રગટતા યજ્ઞકુંડ (જૈન ધર્મમાં યજ્ઞ નિષેધ છે)ની પ્રસ્તુતતા ન રહી હોય. આજે પણ આ મન્દિર પર નવરાત્રી, પૂર્ણિમા વગેરે દિવસે ભોપા રબારી અને અન્ય ગ્રામજનો આવે છે. પરંતુ બીજા શાક્ત મન્દિરોની જેમ અહીં અષ્ટમી પર હોમ હવન થતાં નથી તે બાબત પણ આ મન્દિર જિન વિભાવના તરફ ઇશારો કરે છે

આમ બધાં કારણોના આધારે આ પથ્થરકુંડ દેવી રાજમતીની પ્રવજ્યા પછી અપ્રસ્તુત થયેલ હવન કુંડ હોય તેવા તારણ પહોંચ્યા છીએ, આ સન્દર્ભે આચાર્યશ્રી શીલચન્દ્રવિજયમહારાજ સાથે ચર્ચા કરી, માર્ગદર્શન મેળવતા આપે જણાવ્યાનુસાર, ‘જિનાલયોમાં પ્રતિમાનીં સાથે પાદુકાની સ્થાપના પણ થતી. આ પથ્થરમાં પગલાની કોતરણી જોતા તે નેમનાથનાં ચરણપગલાં હોય, પણ કાલનો ઘસારો ખાઈ જવાથી આજની દશાને પામ્યો હોય.’

કોઈ નિશ્ચિત તારણ પર પહોંચી શકાય તેમ નથી, તેથી આવી અવધારણાઓ આપી છે. કોઈ અનુજ વિદ્વાનોને આ સન્દર્ભ કામ લાગે તે હેતુસર આ બાબત અહીં ઉલ્લેખિત કરી છે.

રાજલવેજલ માતાજીનાં મન્દિર પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલ દ્રવ્યદ્રોણ :

રાજલ વેજલ માતાના મન્દિરની નજીક, નવઘણ ચાંડ્પા નામે હરિજન વળકરના છેતર પાસે આ દ્રવ્યદ્રોણ પ્રાપ્ત થયું છે. જેની ઝંચાઈ આશરે ૬ ઇંચ અને ગોળાકારનો વ્યાસ ૩ ઇંચનો છે. તેના પરિઘ પર નીચે અને ઉપર બંને તરફ એક એક ગોળાકાર હાસ છે. દ્રવ્યદ્રોણને નીચે અને ઉપરની તરફ છાદેલ છે પણ ઉપર મથાળા પર વચ્ચે એક ઇંચ વ્યાસનું છિદ્ર રાખેલ છે. દ્રોણ લાલ માટીમાંથી બનાવેલું છે. અંદર કશો પણ પદાર્થ મળેલ નથી.

આ પ્રકારના કેટલાયે દ્રવ્યદ્રોણ ત્યાં આજુબાજુના વિસ્તારમાંથી સમયાન્તરે મળી આવે છે. એવું સ્થાનિક લોકોનું કહેવું છે. સ્થાનિક પ્રજાની માન્યતા અનુસાર આ આ દ્રવ્યદ્રોણ, ધનથી ભરી, જમીનમાં દાટી અને ધન સંતાડવા

માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતા. અહીં કોટડા નામે એક નગરી હતી જેના પરિસરમાંથી આ દ્રોણ મળે છે.

ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં પાલી (ધાન્યના માપ માપવા માટે વપરાતું પાત્ર) જેવું, પકવેલી માટીનું આ દ્રવ્યદ્રોણ ઢિચળીયા જેવા આકારને વધુ પડતું મઢતું આવે છે.

લોકમાન્યતા અનુસાર દ્રવ્યદ્રોણ એટલે કે દોળી જેવું પાત્ર..પાત્રની જાડાઈ, મજબૂતાઈ, ઉપરથી થોડું જ (માત્ર સિક્કા જાય તેટલું જ) ખુલ્લું રાખવાની રચના, એ બધી બાબતો ઉપરના ઉપયોગની માન્યતાને વધુ પુષ્ટ કરે છે કે યરેયર આ પાત્ર દ્રવ્ય રાખવા માટે વપરાતું હોય. જો તેમ હોય તો નીચેના તારણ નીકળી શકે :

૧. આ પ્રદેશમાં સુસંસ્કૃત અને ધનિક - કમ સે કમ પોતાના પાસે જીવન વ્યવહાર ચલાવતા ચલાવતા વિશેષ બચત થતી હોય જે ધનની રક્ષા, સુરક્ષા અને બચત માટે આવા દ્રવ્યદ્રોણની જરૂર પડે તેવી - પ્રજા રહેતી હશે.
૨. મૃતિકાના આ પાત્ર, તેની ઘાટ રચના જોતા તે ૧૧ અને ૧૨મી સદીનાં પાત્રોની સાથે મળતી આવે છે. તેથી તે પ્રદેશમાં ૧૧-૧૨મી સદીમાં આવા લોકોનો વસવાટ હશે.
૩. મંદિરની ચૈત્ય અને સાદી અલંકૃત રચના જોતાં તે પણ બારમી સદીનું હોય તેમ લાગે છે.

સમાપન :

આ લેખ માટે પ્રત્યક્ષ સહયોગ આપનાર મારા સાથી મિત્ર અને ફોટોગ્રાફ્સ લેનાર રમિત પટેલ, પુરાતત્વના અધ્યાસી દિલીપસિંહ પરમાર, ચાલક મેહુલ, સ્થાનિક મિત્ર નાથાભા માળેક, તાતા કેમીકલના મારા સ્નેહી બિપીન બોડા, કિરણભાઈ, શ્રી શ્રેણિક શાહ, ઓટોકેડમાં મંદિરના કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ ડ્રોઈંગ, તલચ્છેદ, ઋધ્વચ્છેદ, વગેરે તૈયાર કરનાર મશરીભાઈ, પરિસરની દેખભાળ રાખનાર શ્રી કાપડીભાઈ, વગેરેનો ઋણ સ્વીકાર કરું છું.

આ લેખ માટે, સતત ચર્ચા કરી જરૂરી સુચન આપનાર પ્રા. ડૉ.

મનોજ રાવલ, પુરક સાહિત્ય પૂરું પાડનાર જાણીતા કલાપ્રેમી શ્રેષ્ઠી શ્રી અમિત અંબાલાલ, પ્રેરણા આપનાર પરમ પૂજ્ય આચાર્યશ્રી વિજયશીલચન્દ્રસૂરિજી મહારાજ સાહેબ અને માર્ગદર્શન આપનાર પરમ પૂજ્ય આચાર્યશ્રી હેમવલ્લભસૂરિજી મહારાજ સાહેબનો હૃદયપૂર્વક આભાર માનું છું.

સંદર્ભ :

- ૧) કર્નલ જે. ડબલ્યું. વોટ્સન “એન્ટીક્વિટી ઓફ કાઠીયાવાર”(પ્રકાશન વર્ષ ૧૮૯૬), પ્રકરણ ૧૩
- ૧અ) આર. સી. મજુમદાર, ધ એજ ઓફ ઇમ્પિરિયલ કનોજ, ગ્રંથ ૪, બોમ્બે ૧૯૬૪, પૃ. ૫૨૫
- ૨) Bombay gazetteer p.p.589
- ૩) શ્રી કલ્યાણરાય જોશી ઓખામંડલના વાઘેર પ્રકરણ ૭.૧
- ૪) આર. સી. મજુમદાર, ધ એજ ઓફ ઇમ્પિરિયલ કનોજ, ગ્રંથ ૪, બોમ્બે ૧૯૬૪, પૃ. ૫૨૫
- ૫) ધ જેનેસીસ એન્ડ દ ડેવલોપમેન્ટ ઓફ મારુ ગુર્જર ટેમ્પલ આર્કિટેક્ટ : પ્રમોદ ચંદ્ર નવી દીલ્હી ૧૯૭૫ પૃ. ૪૩૦
- ૫અ) શ્રી કલ્યાણરાય જોશી : દ્વારકા અને વસઈના પ્રાચીન દેરા ૧૯૭૬, પૃ. ૮૪
- ૬) રાજશેખર નિર્મિત નેમિનાથ ફાગુ
- ૭) વાસ્તુશાસ્ત્ર, જગતિલક્ષણાધ્યાય / ૧૩
- ૮) અપરાજિતપ્રેક્ષા, જગત્યંગ સમુદાય ૧૧૫/૩૨
- ૯) ધ મ્યુઝીયમ ઓફ ચેન્નાઈ
- ૧૦) ગુજરાતના જઠ સ્થાન : દિલીપસિંહ પરમાર
- ૧૧) ફોર્મસ ઓફ ધ ગોડેસ લજ્જા ઇન ઇન્ડિયન આર્ટ : કરોલ રેડકલીફ બોલોન
- ૧૨) શ્રી કલ્યાણરાય જોશી : દ્વારકા અને વસઈના પ્રાચીન દેરા, ૧૯૭૬, પૃ. ૯૨

C/o. બ્રીજેશ
મોમાઈનગર
જામનગર-૮

